

TARTU ÜLIKOOL
RAKE

civitta

Ühtekuuluvuspoliitika fondide rakenduskava 2014–2020 ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste mõju hindamine Rahandusministeeriumile

Lõpparuanne

Jaanuar 2025

Euroopa Liidu struktuurivahenditest rakendusperioodil 2014–2020 rahastatud ettevõtluse- ja innovatsioonimeetmete hindamise algatas Rahandusministeerium. Hindamise viisid läbi Civitta Eesti AS ja Tartu Ülikooli Sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskus (RAKE).

Hindamismeeskond

CIVITTA:

Piia Viks-Binsol

Kersti Aro

Raul Parts

Vadim Konov

Kerttu-Liis Kõks

Annette Schultz

Ragne Vaarik

RAKE:

Veiko Sepp

Jaanus Veemaa

Ene Tubelt

Mati Mõtte

Tellija kontakt oli Rahandusministeeriumi riigieelarve osakonna välisvahendite talituse nõunik Miryam Vahtra.

Hindamise läbiviimisesse on kaasatud juhtrühm koosseisus: Rahandusministeeriumist Miryam Vahtra, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumist Karel Lember, Haridus- ja Teadusministeeriumist Mariann Saaliste, Riigi Tugiteenuste Keskusest Merje Rahn, Kultuuriministeeriumist Anu-Maaja Pallok ning Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumist Liis Palumets.

Sisukord

1. Kokkuvõte.....	4
2. Summary	11
3. Sissejuhatus	18
4. Sekkumisloogika.....	22
5. Hindamise tulemused	27
5.1. Toetuste valdkondade ülene majanduslik ja regionaalne mõju.....	27
5.2. Tööturg.....	32
5.3. Ettevõtlus ja TA	38
5.4. Ettevõtlusteadlikkus ja konkurentsivõime	44
5.5. Loomemajandus.....	51
5.6. Turism	57
5.7. Regionaalareng.....	63
6. Soovitused.....	70
7. Lisad.....	86

Kasutatud lühendid

EIS	Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutus (endise nimega Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus - EAS)
EK	Euroopa Komisjon
EL	Euroopa Liit
ESF	Euroopa Sotsiaalfond
ERF	Euroopa Regionaalarengu Fond
ETAg	Eesti Teadusagentuur
FIE	Füüsilisest isikust ettevõtja
Harno	Haridus- ja Noorteamet
HTM	Haridus- ja Teadusministeerium
HoReCa	<i>Hotels, restaurants, catering</i>
IKT	Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia
KUM	Kultuuriministeerium
KOV	Kohalik omavalitsus
MAK	Maakondlik arenduskeskus
MEM	Maaeluministeerium
MKM	Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium
PKT	Piirkondade konkurentsivõime tugevdamine
PS	ÜKP rakenduskava 2014–2020 prioriteetne suund (lisandub number)
RA	Rakendusasutus
ReM	Regionaal- ja Põllumajandusministeerium
RM	Rahandusministeerium
RTK	Riigi Tugiteenuste Keskus
RUP	Rakendusuringute programm
RÜ	Rakendusüksus
SFOS	Struktuuritoetuse register
SOM	Sotsiaalministeerium
SIM	Siseministeerium
SKA	Sotsiaalkindlustusamet
TA	Teadus-arendus
TAI	Teadus- ja arendustegevus ning innovatsioon
TalTech	Tallinna Tehnikaülikool
TAT	Toetuse andmise tingimused
TK	Töötukassa
TVR	Töövõime toetamise reform
TÜ	Tartu Ülikool
VKE	Mikro-, väike- ja keskmise suurusega ettevõtted
ÜF	Ühtekuuluvusfond
ÜKP	ELi ühtekuuluvuspoliitika

1. Kokkuvõte

Taust

- 1 Ühtekuuluvuspoliitika fondide rakenduskava 2014–2020 ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste rakendamise eesmärkideks olid ettevõtete konkurentsivõime tõstmine, teadus- ja arendustegevuse edendamine ning regionaalse tasakaalustatuse parandamine. Meetmed kujundati vastavalt Eesti majanduse peamistele väljakutsetele, nagu innovatsioonivõimekuse puudumine, kapitali kättesaadavuse piirangud ja regionaalse ebavõrdsuse süvenemine. Erilist tähelepanu pöörati väikese ja keskmise suurusega ettevõtete (VKE-de) vajadustele ning TA asutuste ja ettevõtete tihedamale koostööle. Eraldi fookuses olid turismi ja loomemajanduse sektorid.
- 2 Käesolev ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste mõju hindamise aruanne annab ülevaate kuidas toetused aitasid kaasa Eesti ettevõtete tootlikkuse, hõive, ekspordivõime ja innovatsioonivõimekuse tõstmisele ning millisel määral edendasid need regionaalset tasakaalu, soolist võrdõiguslikkust ja võrdseid võimalusi ning kuivõrd soodustasid TA asutuste ja ettevõtjate koostööd. Lisaks pöörati tähelepanu välistele teguritele, nagu COVID-19 pandeemia ja geopoliitilised muutused, mis mõjutasid meetmete oodatavaid tulemusi ja konteksti.
- 3 Hindamise valdkondadeks olid tööturg, ettevõtlus ja teadus-arendustegevus (TA), ettevõtlusteadlikkus ja konkurentsivõime, loomemajandus, turism ja regionaalareng.
- 4 Hindamise läbiviimiseks kasutati kombineeritud meetodeid, sh dokumendianalüüsi, registri-, seire- ja statistiliste andmete analüüsi, kvalitatiivseid intervjuusid, ankeetküsitlust ja juhtumiuuringuid. Meetmete puhasmõju leidmiseks tehti arvutused rakenduskava koondmõjudest ettevõtetele, täpsemalt valdkondade ning meetmegruppide kaupa. Puhasmõju leidmisel võrreldi toetust saanud ettevõtete majandusnäitajaid võrdlusgrupi näitajatega. Analüüsimisel kasutati kirjeldavat statistikat, paneelandmete puhasmõju analüüsi ja regionaalse mõju analüüsi. Lisaks testiti maakondade erinevust ja mõju lisandväärtusele tootmisfunktsioonist tuletatud võrrandiga ning sobitamise tehnikaga.

Tulemused

- 5 Hindamise tulemusel saab kokkuvõtvalt järeldada, et ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste rakendamine on olnud **positiivse mõjuga ja tulemuslik**. Üldiselt on toetust saanud **ettevõtete majandusnäitajad paranenud** võrreldes võrdlusgrupiga ning olenemata välistest teguritest. **Harju ja Tartu maakondades** oli toetuse summa elaniku kohta oluliselt kõrgem kui teistes piirkondades.

Hinnang mõjule ja tulemuslikkusele

- 6 Kõikides valdkondades täideti ülekaalukalt suurem osa seatud tulemus- ja väljundnäitajaid, mis kinnitab meetmete kõrget tulemuslikkust ja vajalikkust.
- 7 Toetuste mõju analüüs näitas, et ettevõtlus- ja innovatsioonitoetused aitasid kaasa ettevõtete konkurentsivõime tõstmisele. Osalus- ja kontrollgrupi majandustulemuste kontrafaktiline analüüs näitab, et toetuste saajate lõikes on saavutatud kõikides valdkondades märgatav puhasmõju. Kuigi igas valdkonnas ei ole toimunud kasv kõikide majandusnäitajate lõikes, siis viitavad muutused selgelt mõju esinemisele.
- 8 Meetmete puhasmõju analüüs näitab, et **suurem puhasmõju on saavutatud tööturu, ettevõtluse ja TA ning turismi valdkonnas**. Meetmete puhasmõju kasumile oli positiivne kõikides hinnatud

valdkondades, seejuures kõige suurem turismi (186,3 tuhat eurot), regionaalarengu (94,0 tuhat eurot) ning ettevõtluse ja TA valdkonnas (86,6 tuhat eurot). Märkatav puhasmõju lisandväärtusele avaldus tööturu (327,5 tuhat eurot), ettevõtluse ja TA (206,4 tuhat eurot) ning turismi (154,1 tuhat eurot) valdkonnas. Loomemajanduse ning ettevõtlusteadlikkuse ja konkurentsivõime valdkonnas jäi mõju lisandväärtusele negatiivseks. Meetmete puhasmõju töökohtadele jäi kasinaks. Enamikes valdkondades oli puhasmõju töökohtadele negatiivne või nullilähedane. Vaid regionaalarengu valdkonna meetmetes toimus märkava töötajate arvu kasv - 11,4 töötaja võrra võrreldes kontrollgrupiga.

- 9 **Positiivsed muutused olid tugevamad suurtes linnapiirkondades**, kus ressursid on paremini kättesaadavad ja ettevõtjate võimekus kõrgem. Näiteks Harju- ja Tartumaa ettevõtted kasutasid aktiivselt teadus- ja innovatsioonimeetmeid, suurendades seeläbi ekspordi. Samas piirkondades, nagu Ida-Virumaa ja Kagu-Eesti, jäid tulemused tagasihoidlikumaks, kuna puudusid piisavad toetavad struktuurid ja ettevõtjate valmisolek kasutada rahalisi toetusi.
- 10 Teatud määral takistasid mõju saavutamist välised geo- ja majanduspoliitilised tegurid, nendest tulenenud kiire inflatsioon, majanduslangus ja nõudluse vähenemine nii sise- kui ka välisturul, mille tulemusena mõned toetust saanud ettevõtted ei suutnud enda plaane realiseerida.
- 11 Tänu eraldi turismi- ja loomemajandussektorile disainitud meetmetele toimus nendes valdkondades märkimisväärne areng. Turismisektoril on kõrgem võimekus sesoonsusest tulenevate mõjudega toime tulemisel. Loomemajanduse toetuste eraldamine üldistest ettevõtlustoetustest oli oluline samm, mille tulemusel toimus suurem lõimumine teiste sektoritega ning kasvas valdkonna nähtavus.
- 12 Tööturu valdkonnas toimus töövõimereformi kaudu oluline muutus vähenenud töövõimega isikute vaatest - tekkis juurde olulisi teenuseid ja võimalusi, mis parandasid eeldusi ja võimalusi tööturule saamiseks. Kuid meetmete sekkumisloogikast lähtudes ei avaldanud meetmed olulist mõju üldisele tööjõuressurssi suurenemisele ja regionaalsele kättesaadavusele.

Hinnang sünergiale ja koosmõjule

- 13 Ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste sünergia oli valdkonniti meetmete sees üldiselt hea, kuid **sünergia erinevate valdkondade meetmete vahel ning teiste ettevõtjatele suunatud toetustega oli pigem kesine**. See võib vähendada meetmete kombineeritud mõju. Otsest meetmete dubleerimist ei tuvastatud.
- 14 Näiteks loomemajanduse toetused katsid loomemajandussektori mõistes suurt osa ettevõtte elukaarest, pakkudes tuge nii hoo andmisel ettevõtlusesse sisenemiseks, esimeste tegevuste läbiviimiseks, hilisemaks arenemiseks ja ekspordile suunamiseks. ASTRA programmi tegevused löid raamistiku teadusasetuste ja ettevõtete koostöök.
- 15 Meetmete üleselt ei olnud lähenemine kujundatud piisavalt süsteemselt, nt ettevõtete arengufaase, siseriikliku- ja rahvusvahelist turgu arvestades ühtse komplektina. Ettevõtja vaatest on ettevõtlustoetused killustunud nii meetmete kui toetuste andjate vahel ning nad ei oska tihti näha meetmete seoseid enda elukaare või arengu kontekstis.

Hinnang soolisele võrdõiguslikkusele ja võrdsetele võimalustele

- 16 Kuigi horisontaalsete teemade, nagu sooline võrdõiguslikkus ja võrdsed võimalused edendamise nõue nii taotluste esitamisel kui ka projektide ellu viimisel tulenes EL määrustest ja Eesti strateegiadokumentidest, siis **toetuse saajad ja kasu saanud ettevõtted nende teemadele üldiselt sisuliselt tähelepanu ei pööranud**. Samuti puudus selge motivaator või mõõdik, mis oleks suunanud toetust saanud ettevõtjad horisontaalsetele teemadele spetsiaalselt keskenduma.
- 17 Vähese tähelepanu ja madala panuse põhjuseks oli taotlejate ja toetuse saajate ning osaliselt ka rakendajate enda madal teadlikkus soolisest võrdõiguslikkusest ja võrdsetest võimalustest ning sellest tulenevad vähesed oskused leidmaks seoseid plaanitud tegevuste ja horisontaalsete teemade vahel.

- 18 Meetmete panus oli suurem ligipääsetavavuse parandamisele kui tegemist oli infrastruktuuri projektidega (nt regionaalarengu ja turismi valdkonnas). Samuti nende meetmete puhul, mis olidki suunatud pigem nõrgematele gruppidele (nt tööturumeetmed vähenenud töövõimega isikutele või PATEE programm regionaalarengu valdkonnas).

Hinnang TA asutuste ja teadlaste valmisolekule koostööks

- 19 Hinnatud valdkondades läbivalt on teadlaste valmisolek ettevõtetega koostöö tegemiseks kasvanud, TA asutused on koostööle avatud. Erasektori vahendite kaasamises TA asutuste uurimis- ja arendustöösse nähakse ka Eestis olulist kasutamata potentsiaali.
- 20 Teisalt on ettevõtjate, eriti VKE ning Eesti maapiirkondade ettevõtete võimekus lisandväärtust ja innovatsiooni luua suhteliselt piiratud, mistõttu on ettevõtjate huvi koostöö vastu ka teatud valdkondades ja piirkondades (nt turismisektor, kus on väiksemad ettevõtted, kes tänaste ärimudelite ja investeerimisvõimekuse juures nii palju TA investeeringutele ei mõtle) jätkuvalt madal. Tuleb ka silmas pidada, et kõik hinnatud meetme tegevused ei olnud otseselt eesmärgistatud soodustama ettevõtjate ja TA asutuste koostööd ning tõstma teadus- ja arendusteenuste kasutamist ettevõtetes.
- 21 Mõnevõrra pärsib ettevõtjate huvi koostöö vastu intellektuaalse omandiga seotud praegune praktika, kus koostööst sündinud intellektuaalne omand jääb enamasti ülikooli kätte ning ettevõtja ei saagi tulemust kasutada.
- 22 Koostööd soodustavad tänaseks ülikoolide juure loodud tehosiirde üksused, mille ülesanne on teadlasi ja ettevõtjaid kokku viia. Siiski on need üksused veel arenemisjärgus ning vajaks kiiremaks koostöö parendamiseks täiendavaid ressursse.

Mõju regionaalse tasakaalustatuse vaates

- 23 Märkimisväärselt ülekaalukam osa toetustest anti Tartu, Tallinna ja Harjumaa ettevõtjatele. Tartu maakonnas oli toetuse intensiivsus ligikaudu 1300 eurot elaniku kohta ja Harju maakonnas ligikaudu 1100 eurot, mis on tugevas kontrastis teistes maakondadega, kus sama näitaja oli oluliselt madalam. Kõige madalam oli toetuse intensiivsus Pärnu ja Ida-Viru maakonnas, alla 500 euro elaniku kohta. Kõige tugevam seos toetuse intensiivsuse (ehk toetuse summa elaniku kohta) ja ettevõtete arvu muutuse vahel oli Tartumaal ja Harjumaal. Teistes maakondades ei mõjutanud toetuste intensiivsuse erinevused maakondade vahel oluliselt nende maakondade vahelist ettevõtete arvu muutuse erinevust.
- 24 Üldiselt ei seatud meetmete tingimusi, mis eelistaks toetuste saamisel teiste piirkondade ettevõtteid või seadnuks piiranguid suurtes linnades või nende otsesel tagamaal tegutsevatele ettevõtetele. Kuna keskustes asuvaid ettevõtteid on oluliselt rohkem, nad on sageli teadlikumad ja aktiivsemad ning suudavad ka keskmisest rohkem panustada, siis on loogiline, et nende poolt kasutati ka suurem osa toetuseid.
- 25 Spetsiaalselt teatud piirkondade arengu toetamiseks suunatud meetme tegevusi saab hinnata üldiselt vajalikeks ja tulemuslikeks, kuid nende maht ja toetuse saajate arv olid pigem madalad, et saavutada piirkonnas märkimisväärset muutust. Näiteks hinnati positiivselt Kagu-Eestisse ja Ida-Virumaale suunatud tööturu valdkonna toetusi. Loomemajandussektoris aitasid meetmete mõju suurendada Tartu Loomemajanduskeskuse juurde loodud inkubaator ja Narva loomeinkubaator. Regionaalarengu toetuste mõju oli kõige selgem Ida-Virumaal, kus toetused aitasid kaasa tööhõive kasvule ja uute investeeringute ligimeelitamisele.

Hinnang tegevuse jätkusuutlikkusele

- 26 Kuigi mitmed tegevused suutsid luua märgatavaid tulemusi, nõuab pikaajaline mõju täiendavaid investeeringuid ja järelmeetmeid.
- 27 Ettevõtjate majandusliku toimimise potentsiaal on tänu toetustele kõrgem ning investeeritud vahendid on loonud paremad eeldused taristuobjektide ja seadmete eesmärgipäraseks ja pikaajaliseks kasutamiseks. Jätkusuutlikkuse tagamine on keerulisem väiksemates ettevõtetes ja nõrgemates (maa)piirkondades.

- 28 Siiski võib keerulises geo- ja majanduspoliitilises keskkonnas turunõudlus kiirelt muutuda ja ettevõtte ei pruugi leida oma arendatud tootele ja teenusele turgu või rakendust. Näiteks turismivaldkonnas olid edukad meetmed seotud infrastruktuuri parendamisega, kuid nende majandusliku mõju püsivus sõltub külastatavuse taastumisest.
- 29 Senine turismi- ja loomemajandussektori esile tõstmine ning loomemajanduse sektori suurem integreerimine ettevõtlusega on avaldanud võrreldes rakendusperioodi algusega sektorite jätkusuutlikkusele olulist mõju. Samas on sektorid jätkuvalt haprad ning vajavad jätkusuutlikkuse tagamiseks edasist toetamist.

Hinnang TA tellimisele ja TAI tegevustele

- 30 Meetmete rakendamise tulemusel toimus ettevõtete liikumine teadmiste mahukama äritegevuse poole, milles on oluline osa vajadusel tõsta ettevõtete konkurentsivõimet. Paljudel, sh ka väljaspool Harju- ja Tartumaad, tegutsevatel **ettevõtetel tekkis läbi meetme esmakordne võimalus TA valdkonnaga kokku puutuda ning arendusprotsessides osaleda**. Muutust soosisid otseselt TA tegevuste elluviimiseks ning TA asutuste ja ettevõtjate koostööks disainitud meetmed.
- 31 Siiski on jätkuvalt ettevõtete peamiseks takistuseks nii TA tellimisel kui ka TAI tegevuste läbiviimisel omavahendite vähesus, laenude jm finantstoodete kättesaadavus, TA teenuste kõrge hind ja teadustaristu puudumine ja/või kättesaadavus ning osaliselt ka ettevõtjate skeptiline hoiak TA-sse. Nii esines TA tellimist ja TAI tegevusi vähem nendes valdkondades, kus tegutseb keskmisest rohkem väikeseid ettevõtteid või kus meetmed ei olnud otseselt TA tellimisele suunatud. Innovatsiooni hoogustamiseks on vaja paremat koostööd teadusasutuste ja ettevõtjate vahel, mida võiks toetada sihipäraste finantsinstrumentidega.

Hinnang asjakohasusele ja rakendamisele

- 32 Ettevõtlusmeetmed olid kõikides valdkondades üldjoontes asjakohased ning aitasid hästi kaasa seatud eesmärkide täitmisele. Tegevused olid üldiselt kooskõlas meetmete eesmärkidega ning aitasid parandada ettevõtete konkurentsivõimet. **Meetmed tervikuna olid väljundite ja tulemuste saavutamiseks piisavad**.
- 33 Meetmed panustasid konkurentsivõime kava "Eesti 2020" eesmärkidesse läbi ettevõtlikkuse kasvatamise ja ettevõtluse kasvu soodustamise, aidates kaasa mitmete oluliste ettevõtluse ning üldiste majandusnäitajate paranemisele.
- 34 Meetmete rakendamisel oli valdkonniti läbivaks kitsaskohaks toetuste taotlemise ja aruandlusega seotud kõrge ettevõtjate halduskoormus ning juba alustatud projektide elluviimisel on paindlikkust vähe. Viimane aspekt on eriti teravaks takistuseks TA tegevuste puhul, kus projekti tegevusi ja lõpptulemust on keeruline soovitud detailsusega taotlemisel ära kirjeldada. Samuti selgus, et meetmed on läbivalt killustunud, mistõttu ei ole ettevõtjal selgus mille jaoks ja kust ta toetust peaks taotlema.

Hinnangud ülesannete ja valdkondade lõikes

- 35 Hindamise tulemused hindamisülesannete ja valdkondade lõikes on esitatud Tabelis 1.

TABEL 1. HINDAMISE TULEMUSED

VALDKOND HINDAMISÜLESANNE	Tööturg	Ettevõtlus ja TA	Ettevõtlusteadlikkus ja konkurentsivõime	Loomemajandus	Turism	Regionaalareng
1. Hinnang mõjule ja tulemuslikkusele						
2. Hinnang sünergiale ja koosmõjule						
3. Hinnang soolisele võrdõiguslikkusele ja võrdsetele võimalustele, sh ligipääsetavusele						
4. Hinnang TA asutuste ja teadlaste valmisolekule koostöök	-*					
5. Mõju regionaalse tasakaalustatuse vaates						
6. Hinnang tegevuse jätkusuutlikkusele						
7. Hinnang TA tellimisele ja TAI tegevustele	-*					
8. Hinnang asjakohasusele ja rakendamisele						

*Ei kuulunud hindamisele.

Hinnangute skaala selgitused:

- **väga hea**: valdkonnas ellu viidud meetmed ja tegevused olid tulemuslikud, mõjusad ja vajalikud, esines oodatust positiivsemaid tulemusi või mõjusid;
- **hea**: valdkonnas ellu viidud meetmed ja tegevused olid tulemuslikud, mõjusad ja vajalikud, kuid esines üksikuid probleeme, mille lahendamisel oleks võimalik saavutada veel paremaid tulemusi;
- **kasin**: valdkonnas ellu viidud meetmed ja tegevused olid tulemuslikud, mõjusad ja vajalikud, kuid esines märkimisväärseid probleeme (see ei pruugi tähendada, et tegevus ise ei oleks vajalik ja tähtis – kui selline olukord esineb, siis on seda analüüsis ja kokkuvõttes eraldi selgitatud);
- **puudulik**: planeeritud tegevusvaldkonnas ellu viidud meetmeid ja tegevusi ei suudetud ellu viia, oodatud mõjud ja tulemused jäid väga suures osas või täiesti saavutamata.

Hindamise tulemusel tehtud peamised poliitikasoovitused

- 36 **Soovitus 1: Toetada jätkuvalt sihipäraselt VKEde konkurentsivõime kasvu läbi komplekssete lahenduste, mis aitavad toime tulla ettevõtja elukaarest tulenevate vajadustega.**
- 37 Arvestades, et Eesti ettevõtlusmaastik koosneb enamasti väikestest ja keskmise suurusega ettevõtetest ning praegust keerulist geo- ja majanduspoliitilist olukorda, on äärmiselt oluline seniste meetmete jätkusuutlikkuse kindlustamiseks, konkurentsivõime edasiseks arendamiseks ning võimalikest välisest teguritest tulenevate riskide maandamiseks pakkuda ettevõtjate vajadusest lähtuvaid toetusi. Senised meetmed olid üldiselt tulemuslikud ja mõjusad, kuid ettevõtjate vaatest on need killustunud, vähe paindlikud ega toimi sünergias.
- 38 Meetmete mõju ja tõhususe suurendamiseks **välja töötada kompleksed meetmed, mis lähtuvad ettevõtja elukaarest tulenevatest vajadustest.** Ehk toetus peaks olema paindlik ja võimaldama ettevõtjal korraga lahendada ühes arenguetapis esinevaid omavahel seotud takistusi, ilma et tuleks taotleda eraldi mitmeid ja raskesti kombineeritavaid toetusi.
- 39 Toetuste väljatöötamisel kaasata nii ettevõtjad kui erialaliidud, et tagada toetuste asjakohasus. Samuti arvestada, et need aitaksid panustada konkurentsivõime arengukavas Eesti 2035 eesmärkidesse ning aitaks ellu viia olulise mõjuga struktuurseid muutusi.
- 40 Rakendusperioodil 2014-2020 olid turismi ja loomemajanduse valdkondadele suunatud eraldi meetmed, et paremini arvestada nende sektorite eripäradega. Meetmete toel tegid turismi ja loomemajanduse valdkonnad märkimisväärse arengu, vaatamata väliste tegurite negatiivsetele mõjudele. Kuid tegemist on omanäoliste ja habraste sektoritega, mis vajavad jätkuvalt tuge. Oluline on hinnata rakendusperioodil 2020-2027 turismi- ja loomemajanduse valdkonna toetamiseks suunatud meetmete mõju ja jätkusuutlikkust, vajadusel korrigeerida tegevusi.
- 41 **Soovitus 2: Suunata jõulisemalt toetusi väljaspoole Tallinna ja Tartu linna ning Harjumaa tugevamalt arenenud piirkondi, et paremini avalduks meetmete mõju regionaalsele tasakaalustatusele.**
- 42 Keskustest eemal asuvate ettevõtjate võimalused on üldiselt keskmisest madalamad, nad on vähem kogunud ja väiksemate ressursidega, seetõttu on nende konkurentsivõime ja ka suutlikkus toetusi taotleda ja kasutada madalam. Senised toetuste andmise tingimused ei ole piisavalt soodustanud toetuse suunamist maapiirkondadesse.
- 43 **Toetuste tingimuste disainimisel diferentseerida ettevõtjatele seatavaid eesmärke ja nõudeid nii piirkondlikult kui valdkonniti.**
- 44 Meetmete disainimisel kaasata kohalikke omavalitsusi ning maakondlike arenduskeskusi, et tagada meetmete parem vastavus kohalikele tingimustele ja kohalike ettevõtjate vajadustele.
- 45 Regulaarselt seirata ja hinnata meetmete mõju regionaalsele tasakaalustatusele ning vajadusel muuta taotlemisele seatud tingimusi. Määratleda ja koguda andmed, mis võimaldavad usaldusväärselt hinnata toetuse mõju piirkonniti. Jälgida, et ei toimuks ettevõtjate käitumuslikke muutusi (nt tegevuskoha näilist registreerimist soodustingimustega piirkonnas), mis kahjustavad meetmete soovitud mõju saavutamist.
- 46 **Soovitus 3: Toetada ettevõtjaid TA tellimisel ja TAI tegevuste ellu viimisel, et suurendada nende innovatsioonivõimekust ning kiirendada teaduslike lahenduste rakendamist majanduses.**
- 47 Seni rakendatud meetmed on märgatavalt juba laiendanud ettevõtjate arusaama TA tellimise olulisusest, kuid suuremal määral innovatsioonivõimekuse tõstmine eeldab edasist teravat tähelepanu. TA tellimise ja TAI tegevuste sihipärane toetamine aitab ettevõtetel kiirendada uute toodete ja teenuste turule toomist, suurendada lisandväärtust ja tugevdada rahvusvahelist konkurentsivõimet. Teisalt toetab see riigi teadus- ja arendustegevuse strateegiliste eesmärkide saavutamist ning aitab kaasa teadmispõhise majanduse arengule.

- 48 **TA tellimise soodustamiseks tuleb pakkuda ettevõtjatele laiemat valikut ja lihtsamalt kättesaadavaid meetmeid, mis aitavad katta TA tegevuste kõrget maksumust ning vähendada omafinantseeringut.**
- 49 Toetusmeetmed suunata valdkondadesse, mis on riigi jaoks strateegiliselt olulised (nt nutika spetsialiseerumise valdkonnad nagu tervisetehnoloogiad, digilahendused, kestlikud energialahendused aga ka küberkaitse ja kaitsetööstus jms), et teadustulemused panustaksid majanduse ja ühiskonna prioriteetsetesse eesmärkidesse.
- 50 Paralleelselt julgustada ja nõustada ettevõtjaid TA tellimise ja TAI tegevuste olulisusest, aga ka eripärasest ning riskidest ja nende maandamise meetmetest. Selleks tuleks korraldada koostöös teadusasutuse ja arenduskeskustega infopäevi või seminare ning pakkuda jooksvalt vajaduspõhist nõustamist. Ettevõtjate teadlikkust ning positiivset suhtumist ja huvi TA tegevuste vastu aitab soodustada koostöövõrgustike ja klastrite teadlik arendamine
- 51 Rakendada regulaarset seiret, et hinnata, kuidas toetused aitavad ettevõtjatel suurendada innovatsioonivõimekust ning kui edukalt TAI tegevused/projektid ellu viiakse. Tulemuste põhjal korrigeerida toetusmeetmeid.
- 52 **Soovitus 4: Jätkata toetuse taotlemise tingimuste ja aruandluse lihtsustamist.**
- 53 Toetuste taotlemise ja elu viidud projektide aruandlusega kaasnev suur halduskoormus muudavad projektid rahaliselt kulukamaks. Suur halduskoormus mõjutab tõhusust negatiivselt, on süsteemile koormav ning on loonud ettevõtjate hulgas negatiivse kuvandi ettevõtlustoetustest.
- 54 **Taotlemise ja aruandluse koormuse vähendamiseks tuleb lihtsustada vorme** (nt pakkudes ettevõtjale suunavaid „ja/ei“- tüüpi küsimusi, mitte nõudma pikki tekstilisi selgitusi) ning **muuta taotluse ja aruandluse keskkond kasutajasõbralikumaks.**
- 55 Paralleelselt pakkuda ettevõtjatele sisulisemat ja personaalsemat nõustamist, eelinfot toetusvõimaluste kohta ning selget ülevaadet milliseid toetuseid mille jaoks on võimalik kasutada (sh millised toetused on disainitud kasutamiseks sünergias). Eriti tuleks senisest tugevamalt ja sisulisemalt pakkuda tuge maapiirkondade ettevõtjatele toetuste taotlemisel ja aruandluse esitamisel tema elu- ja asukoha lähedal.
- 56 Juhul, kui see sobitub meetme sisu ja sihtgrupi taustaga, rakendada lihtsustatud kulude meetodit. Suurendada rakendusüksuste kui eelnõustamist teostavate asutuste vastutust projektidega seotud protsesside läbiviimisel.

2. Summary

Background

- 58 The objectives of the Cohesion Policy Funds Operational Program 2014–2020 for business and innovation measures were to increase the competitiveness of entrepreneurs, promote research and development, and improve regional balance. The measures were designed according to the main challenges of the Estonian economy, such as the lack of innovation capacity, restrictions on the availability of capital and the deepening of regional inequality. Special attention was paid to the needs of small and medium-sized enterprises (SMEs) and closer cooperation between R&D institutions and enterprises. The tourism and creative industry sectors were in particular focus.
- 59 This report provides an overview of how the business and innovation measures contributed to increasing the productivity, employment, export capacity and innovation capacity of Estonian entrepreneurs, and to what extent they promoted regional balance, gender equality and equal opportunities, and encouraged cooperation between R&D institutions and entrepreneurs. In addition, attention was paid to external factors such as the COVID-19 pandemic and geopolitical changes that affected the expected outcomes and context.
- 60 The areas of evaluation were the labor market, entrepreneurship and R&D, business awareness and competitiveness, creative industry, tourism and regional development.
- 61 Combined methods were used to carry out the evaluation, including document analysis, analysis of registry and statistical data, qualitative interviews, surveys and case studies. In order to find the net effect of the measures, calculations were made of the cumulative effects on companies, more precisely by areas and groups of measures. When finding the net effect, the economic indicators of the companies that received support were compared with the indicators of the reference group. Descriptive statistics, panel data net effect analysis and regional effect analysis were used. In addition, the difference between the counties and the effect on the added value was tested with the equation derived from the production function and the matching technique.

Results

- 62 As a result of the evaluation, it can be concluded that the implementation of business and innovation measures had **a positive impact and was effective**. In general, the **economic indicators of companies that have used support measures have improved** compared to the comparison group and regardless of external factors. In **Harju and Tartu counties**, the amount of support per capita was significantly higher than in other regions.

Assessment of impact and performance

- 63 In all areas, the majority of the result and output indicators were met, which confirms the high effectiveness and necessity of the measures.
- 64 The analysis showed that entrepreneurship and innovation measures contributed to increasing the competitiveness of companies. The counterfactual analysis of the economic results shows that a significant net effect has been achieved in all areas. Although there has not been growth in every area across all economic indicators, the changes clearly point the positive impact.

- 65 The analysis shows that a **greater net impact has been achieved in the areas of labour market, entrepreneurship and R&D and tourism**. The net impact on profit was positive in all evaluated areas, with the largest impact in tourism (186.3 thousand euros), regional development (94.0 thousand euros) and entrepreneurship and R&D (86.6 thousand euros). A noticeable net impact on added value was observed in the areas of the labour market (327.5 thousand euros), entrepreneurship and R&D (206.4 thousand euros) and tourism (154.1 thousand euros). In the areas of creative industries and entrepreneurial awareness and competitiveness, the impact on added value remained negative. The net impact on new jobs created remained modest. In most areas, the net impact on jobs was negative or close to zero. Only in the area of regional development the number of employees increased significantly - by 11.4 employees compared to the control group.
- 66 **The changes were stronger in large urban areas**, where resources are more accessible and the capabilities of entrepreneurs are higher. For example, companies in Harju and Tartu counties actively used research and innovation measures, increasing exports. At the same time, the results in regions such as Ida-Virumaa and South-East Estonia, remained more modest, due to the lack of sufficient supporting structures and the willingness of entrepreneurs to use financial measures.
- 67 To a certain extent, external geo- and economic-political factors hindered the achievement of the impact, resulting from rapid inflation, economic recession and a decrease in demand both in the domestic and foreign markets, as a result of which some companies that used support measures could not realize their plans.
- 68 Thanks to measures designed specifically for the tourism and creative industry sectors, significant development took place in these areas. The tourism sector has a higher capacity to cope with the effects of seasonality. The separation of creative industry measures from general business measures was an important step, which resulted in greater integration with other sectors and increased the industry's visibility.
- 69 In the field of the labor market, an important change took place through the labor capacity reform from the point of view of persons with reduced capacity for work - important services were added, which improved the prerequisites and opportunities for entering the labor market. However, based on the intervention logic of the measures, the measures did not have a significant impact on the increase of labor resources and its regional availability.

Assessment of synergy and interaction

- 70 The synergy of entrepreneurship and innovation measures within each measure was generally good in all areas, **but the synergy between the measures and other entrepreneurship measures was rather poor**, which may reduce their combined effect. No direct duplication of measures was identified.
- 71 For example, the measures focused on the creative industry covered a large part of the company's life cycle, providing support for starting a business, for carrying out the first activities, for later development and for export. The activities of the ASTRA program created a framework for cooperation between research institutions and companies.
- 72 However, the overall approach was not designed in a sufficiently systematic way, e.g. considering the development phases of companies, the domestic and international market as a single set. From the entrepreneur's point of view, business support is fragmented both between the measures and the implementing agencies, and they often cannot see the connections between the measures in the context of their life span or development.

Assessment of gender equality and equal opportunities

- 73 Although the requirement to promote horizontal topics such as gender equality and equal opportunities both in the submission of applications and in the implementation of projects resulted from EU regulations and Estonian strategy documents, **the entrepreneurs and beneficiaries generally did not pay substantial attention to these topics**. There was also no clear motivator or metric that would have directed the entrepreneurs to focus specifically on horizontal topics.

74 The reason for the low attention and low contribution was the low awareness of gender equality and equal opportunities by the entrepreneurs and beneficiaries, and partly also by the implementing agencies themselves, and that resulted in the low skills to find connections between planned activities and horizontal topics.

75 The **impact was greater on improving accessibility when it came to infrastructure projects** (e.g. in the field of regional development and tourism). Also, for those measures that were aimed at weaker groups (e.g. labor market measures for persons with reduced work capacity or the PATEE program in the field of regional development).

Assessment of the readiness for cooperation of R&D institutions and researchers

76 In all evaluated areas, **the willingness of researchers to cooperate with entrepreneurs has increased, R&D institutions are open to cooperation.** The involvement of private sector funds in the research and development work of R&D institutions is also seen in Estonia as a significant unused potential.

77 On the other hand, the ability of entrepreneurs, especially SMEs and companies in rural areas, to create added value and innovation is relatively limited, which is why entrepreneurs are interested in cooperation in certain areas and regions (e.g. the tourism sector, where there are smaller companies that, with today's business models and investment capacity, do not think so much about R&D investments) remains low. It should also be borne in mind that all the evaluated measures were not directly aimed at encouraging cooperation between entrepreneurs and R&D institutions.

78 To some extent, the interest of entrepreneurs in cooperation is inhibited by the current practice related to intellectual property, where the intellectual property born from cooperation mostly remains in the hands of the R&D institutions, and the entrepreneur cannot use the outcome.

79 **Collaboration is currently facilitated by technology transfer units established at universities,** whose task is to bring together researchers and entrepreneurs. However, these units are still in the development stage and would need to be better resourced for faster collaboration.

Assessment of impact in terms of regional balance

80 **A significantly larger share of the support measures was used by entrepreneurs in Tartu, Tallinn and Harju county.** In Tartu county, the intensity was approximately 1,300 euros per capita and in Harju county approximately 1,100 euros, which is in stark contrast to other counties, where the same indicator was significantly lower. The lowest intensity was in Pärnu and Ida-Viru counties, below 500 euros per capita. The strongest relationship between subsidy intensity (i.e. the amount of subsidy per capita) and the change in the number of enterprises was in Tartu county and Harju county. In other counties, the differences in subsidy intensity between counties did not significantly affect the difference in the change in the number of enterprises between these counties.

81 In general, no conditions and criteria were set that would favor entrepreneurs from other regions or would have imposed restrictions on entrepreneurs operating in large cities or their immediate hinterland. Since there are significantly more companies located in the centers, they are often more aware and active, and contribute more than average, it is logical that they also used the majority of the support measures.

82 The measure specifically aimed to support the development of certain regions can be assessed as generally necessary and effective, but their volume and the number of beneficiaries were rather low in order to achieve a significant change in the region. For example, the labor market measures directed to Southeast Estonia and Ida-Virumaa county were positively evaluated. In the creative industry sector, the incubator at the Tartu Centre of Creative Industries and the creative incubator in Narva helped to increase the impact. The impact of regional development measures was recognized in Ida-Virumaa county, where the measures contributed to the growth of employment and the attraction of new investments.

Assessment of the sustainability

- 83 Although several measures resulted with noticeable results, the long-term impact requires additional investment and follow-up support.
- 84 Thanks to the measures, the economic performance potential of entrepreneurs is higher, and the invested funds have created better conditions for the purposeful and long-term use of infrastructure objects and equipment. Ensuring sustainability is more difficult in smaller companies and weaker regions.
- 85 However, in a complex geo- and economic-political environment, market demand may change quickly, and the companies may not find a market or demand for its product and service. For example, in the tourism sector, successful measures were related to the improvement of infrastructure, but the sustainability of their economic impact depends on the recovery of visitor numbers.
- 86 The current emphasis on tourism and the creative industry sectors and the greater integration of the creative industry with other business areas have had a significant impact on the sustainability of the sectors compared to the beginning of the implementation period. However, the sectors remain fragile and require further support to ensure sustainability.

Assessment of R&D and R&D&I activities

- 87 As a result of the implementation of the measures, there was a shift towards more knowledge-intensive business activities, which is an important part of increasing the competitiveness of companies if necessary. Many companies, including those operating outside Harju and Tartu County, had the first opportunity to cooperate with R&D and participate in research. The change was directly favored by the measures designed for the implementation of R&D activities and cooperation between R&D institutions and entrepreneurs.
- 88 However, the main obstacle for companies both in ordering R&D activities and implementing R&D&I is the lack of own funds, the availability of loans and other financial products, the high price of R&D services and the lack and/or availability of scientific infrastructure, and partly also the skeptical attitude towards R&D. Thus, R&D activities occurred less in those areas where there are more small companies or where the measures were not directly aimed to emphasize R&D. In order to boost innovation, better cooperation between research institutions and entrepreneurs is needed, which could be supported by targeted financial instruments.

Assessment of relevance and implementation

- 89 The measures were generally relevant in all areas and contributed well to the fulfillment of the set goals. The activities were generally in line with the objectives of the measures and helped to improve the competitiveness of companies. **The measures as a whole were sufficient to achieve the outputs and impact.**
- 90 The measures contributed to the objectives of the strategic plan "Estonia 2020" by fostering entrepreneurship and business growth, contributing to the improvement of several important economic indicators.
- 91 The high administrative burden related to the application for support measures and reporting was a bottleneck across all areas, and there is little flexibility in the implementation of started projects. The last aspect is a particularly sharp obstacle in the case of R&D activities, where it is difficult to describe the activities and the final outcome of the project with the desired detail when applying. The measures are fragmented, which is why the entrepreneurs do not have clarity on what and from where they should apply for support.

Assessments by tasks and areas

- 92 The evaluation results by assessment tasks and areas are presented in Table 2.

TABLE 2. EVALUATION RESULTS

EVALUATION TASK	AREA					
	Labor market	Entrepreneurship and R&D	Business awareness and competitiveness	Creative industry	Tourism	Regional development
1. Assessment of impact and performance	Good	Very good	Very good	Very good	Very good	Very good
2. Assessment of synergy and interaction	Good	Good	Good	Good	Good	Good
3. Assessment of gender equality and equal opportunities, including accessibility	Good	Good	Good	Good	Good	Good
4. Assessment of the readiness for cooperation of R&D institutions and researchers *	Out of scope	Good	Good	Good	Good	Good
5. Assessment of impact in terms of regional balance	Good	Good	Good	Good	Good	Good
6. Assessment of the sustainability	Very good	Good	Good	Very good	Good	Good
7. Assessment of R&D and R&D&I activities *	Out of scope	Good	Good	Good	Good	Good
8. Assessment of relevance and implementation	Good	Very good	Good	Very good	Good	Very good

*Out of the evaluation scope.

Explanations of the rating scale:

- **very good**: the measures and activities implemented in the area were effective, impactful and necessary, there were more positive results or effects than expected;
- **good**: the measures and activities carried out in the area were effective, impactful and necessary, but there were some obstacles to achieving better results;
- **poor**: the measures and activities implemented in the area were effective, impactful and necessary, but there were significant obstacles (this does not necessarily mean that the activity itself is not necessary and important - if such a situation occurs, it is explained separately in the analysis and summary);

- **incomplete**: the planned measures and activities could not be implemented, the expected effects and results were largely or completely not achieved.

Key policy recommendations

93 **Recommendation 1: Continue to support the competitiveness of SMEs through comprehensive solutions that address the needs arising from the business lifecycle.**

94 Given that Estonia's business landscape primarily consists of small and medium-sized enterprises and considering the current complex geopolitical and economic situation, it is essential to ensure the sustainability of existing measures, further develop competitiveness, and mitigate risks arising from external factors by providing support tailored to the needs of entrepreneurs. While existing measures were generally effective and impactful, they are fragmented, inflexible, and lack synergy from the perspective of entrepreneurs.

95 To enhance the impact and effectiveness of measures, **it is necessary to develop comprehensive measures based on the needs arising from the business lifecycle.** Measures should be flexible and enable entrepreneurs to address interconnected challenges occurring at a particular stage of their development, without requiring several applications for narrowly defined, rigid, and hard-to-combine measures.

96 When designing the measures, entrepreneurs and professional associations should be involved to ensure the relevance. Furthermore, the measures should contribute to achieving the objectives of Competitiveness Development Plan "Estonia 2035" and implementing structural changes with significant impact.

97 During the 2014–2020 implementation period, separate measures were targeted at tourism and creative industries to better address the specific needs of these sectors. These measures supported significant development in both areas despite external negative impacts. However, as unique and fragile sectors, they continue to require support. It is important to assess the impact and sustainability of measures for tourism and creative industries during the 2020–2027 implementation period and adjust actions if necessary.

98 **Recommendation 2: Allocate support measures more strongly outside of Tallinn and Tartu cities and the more developed areas of Harju County to better balance regional development.**

99 Entrepreneurs located outside urban centers generally have fewer opportunities, are less experienced, and have fewer resources. Consequently, their competitiveness and ability to apply for and utilize support are lower. Current support criteria have not sufficiently directed funds toward rural areas.

100 **When designing support criteria and conditions, it is necessary to differentiate the objectives and requirements for entrepreneurs by region and sector.**

101 Local governments and regional development centers should be involved in designing measures to ensure they align better with local conditions and the needs of local entrepreneurs.

102 Regular monitoring and evaluation of the impact of measures on regional balance are essential, and support conditions should be adjusted as needed. Data should be defined and collected to reliably assess the regional impact of support. It is also necessary to monitor and prevent behavioral changes among entrepreneurs (e.g., artificially registering their activities in areas with favorable conditions) that could undermine the expected impact of the measures.

103 **Recommendation 3: Support businesses in R&D activities and implementing R&D&I to enhance their innovation capacity and accelerate the implementation of scientific solutions in the economy.**

104 Measures implemented thus far have significantly raised awareness among entrepreneurs about the importance of R&D. However, further efforts are needed to enhance innovation capacity. Purposeful support for R&D activities and R&D&I implementation will help businesses accelerate the market

introduction of new products and services, increase added value, and strengthen international competitiveness. At the same time, it will support the achievement of the country's strategic objectives in R&D and contribute to a knowledge-based economy.

105 **To encourage R&D activities, entrepreneurs should be provided with a wider range of measures to cover the high costs of R&D activities and reduce co-financing requirements.**

106 Support measures should be targeted at areas of strategic importance to the state (e.g., smart specialization areas such as health technologies, digital solutions, sustainable energy solutions, as well as cybersecurity and defense industries) to ensure that research results contribute to the priority goals of the economy and society.

107 Parallely, entrepreneurs should be encouraged and advised on the importance of R&D activities and R&D&I implementation, as well as the associated risks and their mitigation. This could involve organizing information days or seminars in collaboration with research institutions and development centers, as well as providing on-demand advisory services. Conscious development of cooperation networks and clusters can further improve awareness and foster a positive attitude toward R&D&I activities.

108 Regular monitoring should be conducted to assess how support measures help entrepreneurs enhance innovation capacity and the success of R&D&I activities/projects. Based on the results, measures should be adjusted as necessary.

109 **Recommendation 4: Continue simplifying the conditions for applying for support measures and reporting.**

110 The high administrative burden associated with applying for support measures and reporting on implemented projects increases project costs. This negatively affects efficiency, burdens the system, and has created a negative perception of business support among entrepreneurs.

111 **To reduce the burden of applying and reporting, forms should be simplified** (e.g., offering “yes/no” type questions instead of requiring lengthy written explanations), **and the application and reporting environment should be designed to be more user-friendly.**

112 Simultaneously, provide entrepreneurs with more substantive and personalized advisory services, preliminary information about support opportunities, and a clear overview of which types of support are available and for what purposes (including which supports are designed to be used in synergy). Special attention should be given to offering stronger and more substantive assistance to entrepreneurs in rural areas and close to their place of residence and operation.

113 If it aligns with the content of the measure and the background of the target group, the simplified cost option should be applied. The responsibility of implementing agencies conducting pre-assessment should also be increased for handling project-related processes.

3. Sissejuhatus

Ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste taust

- 114 EL struktuuritoetus on rahaline abi, mida antakse Euroopa Regionaalarengu Fondi, Euroopa Sotsiaalfondi, Ühtekuuluvusfondi ja REACT-EU vahenditest ning Eesti riigi poolt nende vahendite kaasrahastamiseks eraldatavatest vahenditest. Struktuurivahendite investeerimise strateegiat nimetatakse ühtekuuluvuspoliitika fondide rakenduskavaks, mis koosneb prioriteetsetest suundadest, valitud investeerimisprioriteetidest ja neile seatud alaeesmärkidest, mille saavutamist mõõdetakse rakenduskava tulemus- ja väljundnäitajatega.
- 115 Struktuurivahendite programmiperiood kestis 2014–2020 ja seda rakendati kuni 2023. aasta lõpuni. Sel perioodil oli struktuurivahendite välja makstud summa Eestis 5,04 miljardit eurot (sh EL toetus 3,70 miljardit eurot, Eesti riigi kaasfinantseering 221,4 miljonit ja omafinantseering 1,16 miljonit eurot), mis jagunes ERFi, ESFi ja ÜF vahel, ning millest 202,9 miljonit eurot lisandus 2021. aastal REACT-EU fondi kaudu COVID-19 tagajärgedega tegelemiseks.
- 116 Struktuurivahendite programmiperioodi 2014–2020 prioriteetsed suunad 4 „Kasvuvõimeline ettevõtlus ja seda toetav teadus- ja arendustegevus“ ja 5 „Väikese ja keskmise suurusega ettevõtete arendamine ja piirkondade konkurentsivõime tugevdamine“ kujundati eesmärgiga toetada Eesti ettevõtete arengut ning kiiremat innovatsiooni ning TA tegevuste juurutamist ettevõtluses, mille tulemusel kasvaks ettevõtlikkus, tootlikkus ja ekspordivõimekus, toimuks erasektori ja TA asutuste tihedam koostöö ning erasektori TA kulude kasv ning kiirem regionaalne areng. Osaliselt toetas sama eesmärki ja valdkonda prioriteetne suund 3 “Tööturule juurdepääsu parandamine ja tööturult väljalangemise ennetamine”. Nimetatud suundade raames välja töötatud meetmeid ja tegevusi saab kokkuvõtvalt nimetada ettevõtlus- ja innovatsioonitoetusteks (edaspidi nimetatud ka lihtsustatult ettevõtlustoetused või toetused). Need prioriteetsed suunad ja meetmed katsid järgmiseid valdkondi: tööturg, ettevõtlus ja TA, ettevõtlusteadlikkus ja ettevõtete konkurentsivõime, turismi arendamine, loomemajanduse arendamine ja regionaalareng.
- 117 Prioriteetse suuna 4 eesmärkideks olid kõrgetasemeline teadustöö ja rahvusvaheline koostöö, majanduse struktuurimuutuste toetamine ning ettevõtete ressursitõhususe suurendamine uuenduslike lahenduste kaudu. Prioriteetne suund 5 oli suunatud väikese ja keskmise suurusega ettevõtete kasvu ja ekspordi suurendamisele, väljaspool suuremaid linnu majandusaktiivsuse suurendamisele ning piirkondlike kompetentsikeskuste arendamisele. Prioriteetne suund 3 oli suunatud vähenenud töövõime ja väiksema konkurentsivõimega inimeste tööturul osalemise ja tööhõive suurendamisele. Suundadele ja meetmetele seatud eesmärgid ja nende saavutamise täitmiseks seatud mõõdikud on ülevaatlikult toodud Lisas 1.
- 118 Ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste raames viidi ellu ca 3800 ettevõtjatele suunatud projekti või programmi ning otseselt või kaudselt mõjutati rahaliste ja mitterahaliste toetuste kaudu üle 50 000 ettevõtte. Ettevõtlus- ja innovatsioonitoetusi maksti välja kokku 1,02 mld eurot, millest EL toetus moodustas 976 mln eurot ning riiklik kaasfinantseering 45,7 mln eurot. Toetuste ja projektide jagunemine meetmete lõikes on esitatud Lisas 2.

Hindamise eesmärk ja ülesanded

- 119 Antud töö eesmärgiks oli **anda hinnang ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste mõjule ja koosmõjule, tulemuslikkusele ja jätkusuutlikkusele** ning koostada poliitikakujundajatele soovitusel 2021-2027 rakendusperioodi toetuste kujundamiseks.
- 120 Hindamisel vaadeldi ettevõtlustoetuste mõju ja tulemusi kuue valdkonna lõikes: tööturg, ettevõtlus ja TA, ettevõtlusteadlikkus ja konkurentsivõime, loomemajandus, turism, regionaalareng (vt Lisa 3). Hindamise fookuses olid ettevõtted, mistõttu toetuste ülevaatlilik ja majandustulemustel põhinev analüüs viidi läbi ainult äriühingute osas.
- 121 Hindamise aluseks olid järgmised hindamisülesanded ning nendele vastavalt grupeeritud hindamisküsimused (HK).
1. Anda hinnang struktuurivahendite rakendamise mõjule ja tulemuslikkusele prioriteetsetes suundades 3, 4 ja 5 rakendatud meetmete kaudu arvestades tootlikkuse, tööhõive, ekspordi, innovatsiooni ja ärimudelite muutust (HK 4, 5, 6, 10, 11 ja 13, lisatud küsimused seoses panusega "Eesti 2020" eesmärkidesse ning toetuse saajate enda hinnang mõju avaldumise ajale).
  2. Anda hinnang rakendatud prioriteetsete suundade 3, 4 ja 5 meetmete sünergiale ning koosmõjule (summaarsele mõjule; HK 1-3).
  3. Anda hinnang, milline mõju on olnud rakendatud prioriteetsete suundade 3, 4 ja 5 tegevustel soolisele võrdõiguslikkusele ja võrdsetele võimalustele, sh ligipääsetavusele (HK 4, 12, 16).
  4. Anda hinnang rakendatud prioriteetsete suundade 4 ja 5 toetatud tegevuste mõjule seoses teadus- ja arendusasutuste ning teadlaste valmisoleku suurenemisega pakkuda TA teenuseid ettevõtjatele ning teha koostööd (HK 7, 8, 9)
  5. Anda hinnang prioriteetsete suundade 3, 4 ja 5 tegevuse mõjule regionaalse tasakaalustatuse vaates (HK 15). Eraldi tähelepanu pöörati Ida-Viru piirkonna analüüsile.
  6. Anda hinnang prioriteetsete suundade 3, 4 ja 5 tegevuste jätkusuutlikkusele, st hinnangu andmist toetuse saajate tegevuse jätkumisele ning arengule pärast toetusperioodi lõppemist (HK 18).
  7. Anda hinnang kui võrd mõjutasid erinevad tegurid prioriteetsetes suundades 4 ja 5 enim TA tellimist ja TAI tegevuste läbiviimist, sh taristu ja selle kättesaadavus, vajalike spetsialistide puudus, koostööpartnerite puudus, vahendite/ressursside kättesaadavuse vähenemine, omafinantseeringu kaasamise keerukus, muutused turu nõudluses, inflatsioon, info kättesaadavus TA teenuste kohta (HK 14).
  8. Anda hinnang prioriteetsete suundades 3, 4 ja 5 rakendatud meetmete asjakohasusele tuues, sh välja perioodi 2014–2020 ilmnunud rakenduslikud probleemid ja turutõrked, sh hinnangud eelnõustamise piisavusele, meetme killustatusele ja tehnilise abi kasutamisele (HK 19, 20).
- Lisaks toodi välja perioodi 2014–2020 õppetunnid, enim takistanud tegurid, ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste tulemuslikkust mõjutavad riskid ja soovitusel perioodideks 2021–2027 ja 2028+ (HK 17, 20, 21, 22).
- 122 Hindamise läbiviimisel kaasati Rahandusministeerium (RM) ning Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium (MKM), Regionaal- ja Põllumajandusministeerium (ReM), Kultuuriministeerium (KUM) ja Haridus- ja Teadusministeerium (HTM), kelle vastutusalas ettevõtlustoetusi planeeriti ja rakendati. Samuti osalesid hindamises Riigi Tugiteenuste Keskus (RTK) ja Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutus (EIS) ning toetuse saajad, kasusaajad ning taotlejad, kes toetust ei saanud.
- 123 Hindamisel võeti arvesse programmiperioodi viimaste aastate olulisi väliseid mõjutegureid nagu COVID-19 pandeemia, Venemaa agressioon Ukraina vastu, energiakriis, inflatsioon jne, mis jätsid ettevõtlussektorile tugeva jälje.

- 124 Ühe allikana kasutati 2020. a läbi viidud ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste tulemuslikkuse hindamist¹, mille fookuses olid perioodi 2014–2018 tegevused. Tookordse hindamise tulemused näitasid üldiselt tegevuste asjakohasust ja tulemuslikkust, leiti, et tegevustel on olnud positiivne mõju ettevõtete majandusnäitajatele, tootlikkusele, lisandväärtuse loomisele ja tööhõive kasvule ning toodi soovitusi tegevuste täiendavaks tõhustamiseks. Lisaks kasutati osade meetmete või tegevuste kohta varem läbiviidud hindamiste tulemusi.
- 125 Käesoleva ettevõtlusetoetuste hindamisega paralleelselt viis sama hindamismeeskond läbi ka EL struktuurivahendite rakenduskava 2014–2020 järelhindamise. Viimasesse olid muuhulgas hõlmatud samad ettevõtlusmeetmed ja sihtgrupid (välja arvatud tööturu valdkonnas Töötukassa kaudu toetust saanud isikud), mis on antud hindamise fookuses, kuid hindamise eesmärk oli analüüsida tulemuslikkust prioriteetsete suundade ja rakenduskava tasandil. Rakenduskava järelhindamise lõpptulemused on üldisemal tasemel ja kinnitati 2024 oktoobris. Võimalusel kasutati antud ettevõtlustoetuste hindamises rakenduskava järelhindamise tulemusi ja hinnanguid (käesoleva aruande tekstis viidatud kui rakenduskava 2014–2020 järelhindamine).
- 126 Hinnatavatele meetmetele ja tegevustele seatud mõõdikute saavutustasemed on aruandes esitatud 09.08.2024 seisuga (juhul kui ei ole viidatud teisiti). Juhul kui meetmete ja tegevuste mõõdikute alg- ja sihttasemete kajastamisel ei ole viidatud konkreetsele allikale või dokumendile, siis lugeda informatsiooni allikaks seirearuandeid ning tellija poolt esitatud mõõdikute täitmist kajastavaid tabeleid.
- 127 Hindamise läbiviimiseks kasutati kombineeritud meetodeid, sh dokumendianalüüsi, registri-, seire- ja statistiliste andmete analüüsi, kvalitatiivseid intervjuusid, ankeetküsitlust ja juhtumiuuringuid. Kasutatud metoodika põhjalik ülevaade ning hindamisküsimused, nende ulatus ja seos kasutatud meetoditega on esitatud eraldiseisva metoodikaraportina.
- 128 Toetuste majandusliku regionaalse mõju analüüsimiseks kasutati struktuuritoetuste registri SFOS andmeid ja äriregistrist ettevõtete majandusaasta aruannete andmeid. Esitatud tulemused tuginevad nendele andmete ja autorite tehtud arvutustele (juhul kui ei ole viidatud teisiti).
- 129 Hindamise peamised tulemused ja nende põhjal tehtud soovitusid on esitatud käesolevas hindamise põhiaruandes. Iga valdkonna kohta läbi viidud põhjalikum analüüs, koos detailse sekkumisloogikaga, küsitluse, intervjuude jms tulemustega on esitatud eraldiseisva lõpparuande lisana.
- 130 Käesolevas hindamise lõpparuande peatükis 4 on esitatud ettevõtlustoetuste sekkumisloogika hinnatud meetmete kaupa ja nende seos valdkondadega. Peatükis 5 on esitatud hindamise peamised tulemused valdkondade kaupa ja peatükis 6 on toodud põhijäreldused koos nende põhjal tehtud soovitustega.

Hinnangute andmise metoodika

- 131 Analüüsi tulemusel anti hinnang igas valdkonnas kaheksa püstitatud hindamisülesande lõikes. Hinnangud anti tuginedes järgmisele skaalale:
- **väga hea**: valdkonnas elluviidud meetmed ja tegevused olid tulemuslikud, mõjusad ja vajalikud, esines oodatust positiivsemaid tulemusi või mõjusid;
  - **hea**: valdkonnas elluviidud meetmed ja tegevused olid tulemuslikud, mõjusad ja vajalikud, kuid esines üksikuid probleeme, mille lahendamisel oleks võimalik saavutada veel paremaid tulemusi;
  - **kasin**: valdkonnas elluviidud meetmed ja tegevused olid tulemuslikud, mõjusad ja vajalikud, kuid esines märkimisväärseid probleeme (see ei pruugi tähendada, et tegevus ise ei oleks vajalik ja tähtis – kui selline olukord esineb, siis on seda analüüsis ja kokkuvõttes eraldi selgitatud).

¹ Espenberg, S., Rozeik, H., Ferraro, S., Juuse, E., Karo, E., Kiis, A., Küttim, M., Männasoo, K., Müür, J., Niine, T., Ojamäe, L., Reidolf, M., Tasane, H. (2020), Ühtekuuluvuspoliitika fondide rakenduskava 2014–2020 ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste tulemuslikkuse hindamine. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE.

- **puudulik**: planeeritud tegevusvaldkonnas elluviidud meetmeid ja tegevusi ei suudetud ellu viia, oodatud mõjud ja tulemused jäid väga suures osas või täiesti saavutamata;

4. Sekkumisloogika

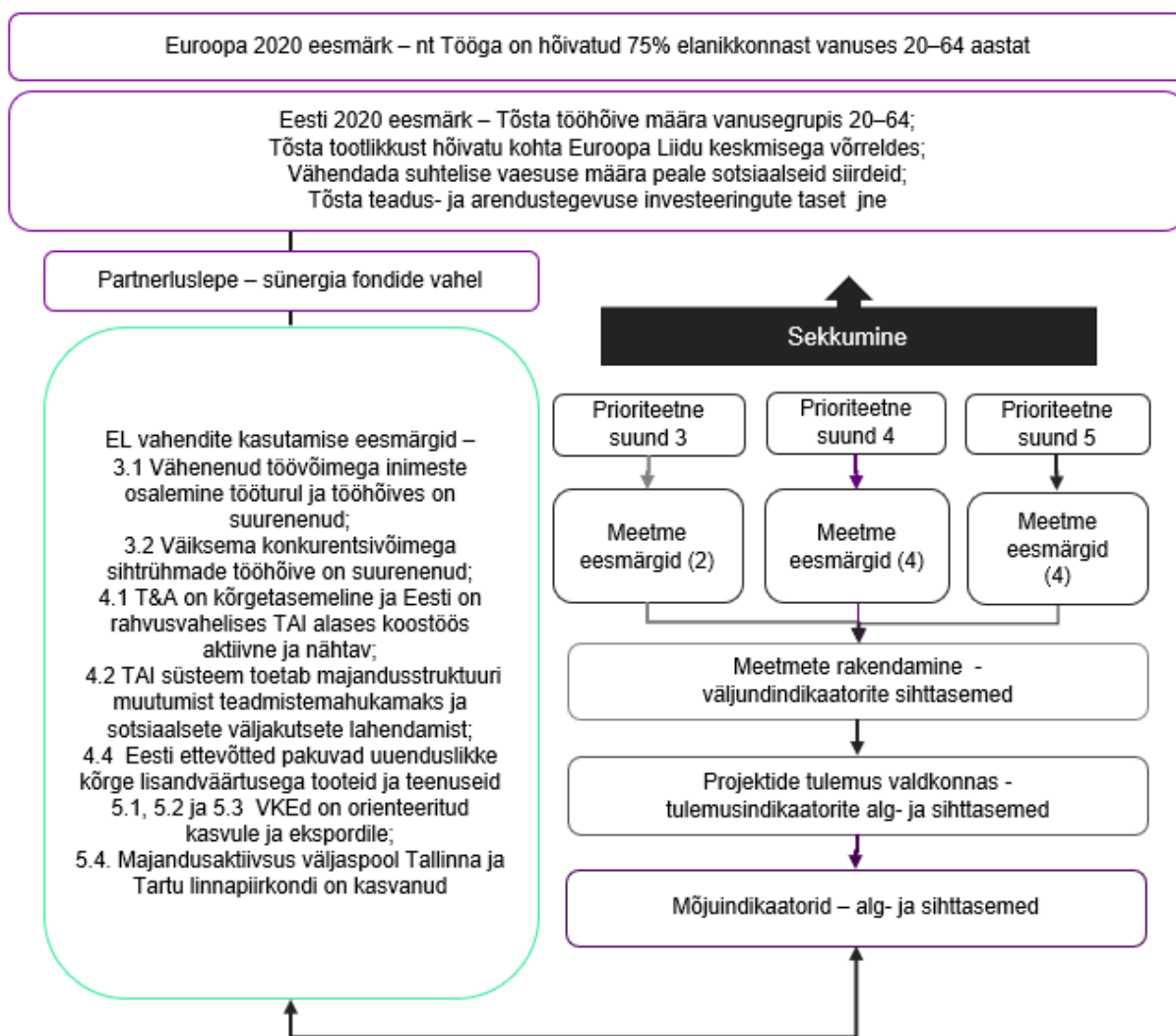
Ettevõtlusvaldkonna suuremad väljakutsed

- 132 Eesti majanduse ja ettevõtluskeskkonna läbivaks probleemiks on ebasoodne ja vähekapitaliseeritud struktuur. Mitmed 2012-2013 tehtud majandusanalüüsid ja eksperthinnangud toovad välja, et Eesti konkurentsivõimet iseloomustab madal innovatsioonivõimekus ning teadus- ja arendustegevuse vähenemine kohalik mõju. Eksportivate ettevõtete osakaal oli sel ajal Eestis väike ning ekspordibaas kitsas ja kulueelistel põhinev. Eesti Panga analüüsid hindasid, et Eesti majanduse taastumine eelmisest kriisist toimus ekspordi toel (mille osatähtsus ulatus 2011. aastal 93%ni jooksevhindades arvatuna SKPst) ning valdav osa sellest kujunes ettevõtlussektoris, mis andis ligi 90% kogu lisandväärtuse juurdekasvust. Sisemaise turu väiksuse tõttu on eksport Eesti majanduse arengul ka tulevikus võtmetähtsusega.
- 133 Väljakutsete lahendamiseks oli vajalik kapitalile ligipääsu parandamine ja (välis)investeeringute suurendamine. Kasvu jätkumiseks, uute töökohtade tekkeks ja ärialade arendamiseks vajab Eesti olulisel määral investeringuid, sh välisinvesteeringuid, sest ainult oma allikatest Eesti kasvuvõimaluste kasutamisest tekkivate vajaduste katteks ei piisa. Lisaks oli vajalik pöörata rohkem tähelepanu TA ja innovatsiooni hoogustamisele ning TA asutuste ja ettevõtete tihedemale koostööle.

EL struktuurifondide rakenduskava seos ettevõtlusvaldkonna kitsaskohtadega

- 134 ÜKP fondide rakenduskava koostamisel lähtuti põhimõttest, et Euroopa struktuuri- ja investeerimisfondid on ühekordne võimendus, mis peaks tagama arenguhüppe muuhulgas ettevõtluse ja innovatsiooni valdkonnas ning aitama saavutada olulisi muutuseid lähtuvalt hetkeolukorra põletavamatest väljakutsetest. Investeerimisprioriteetide valikul lähtuti põhimõttest, et need oleks ka kooskõlas Eesti konkurentsivõime kava „Eesti 2020“ põhisuundadega. Viimaste hulgas on ka „Konkurentsivõimeline ettevõtluskeskkond“, mille eesmärk on toetada ettevõtluskeskkonna ja TA arengut.
- 135 Ettevõtlusvaldkonna kitsaskohtade adresseerimiseks töötati rakenduskavasse välja konkreetsed prioriteetsed suunad ja meetmed, et tugevdada jõupingutusi teadustegevuse ja innovatsioonisüsteemide eelistamise ja rahvusvahelistumise edendamiseks ning süvendades ettevõtjate, kõrgkoolide ja teadusasutuste koostööd. Nii kujunesid välja prioriteetsed suunad 4 „Kasvuvõimeline ettevõtlus ja seda toetav teadus- ja arendustegevus“ ja 5 „Väikese ja keskmise suurusega ettevõtete arendamine ja piirkondade konkurentsivõime tugevdamine,“ mille eesmärk oli toetada Eesti ettevõtete kiiremat arengut, tootlikkust, ekspordi ja innovatsioonivõimekust. Kaudselt toetas sama eesmärki prioriteetne suund 3 „Tööturule juurdepääsu parandamine ja tööturul väljalangemise ennetamine“. Joonis 1 on selgitatud sekkumiste ning rakenduskava ja Eesti konkurentsivõime kava „Eesti 2020“ seoseid.

JONIS 1: ETTEVÕTLUS- JA INNOVATSIOONITOETUSTE SEOSD EESTI KONKURENTSIVÕIME KAVAGA „EESTI 2020“

136 Järgnevalt on kirjeldatud iga PS raames plaanitud sekkumine ja oodatavad tulemused. Sekkumisloogika kirjeldamisel on tuginetud ÜKP rakenduskava 2014–2020 tekstile, hinnatavate meetmete ja tegevuste toetuse andmise tingimuste määrustele ja teistele asjakohastele õigusaktidele ning nende seletuskirjadele (kättesaadavad Riigi Teatajas ja valitsuse eelnõude süsteemis), RTK struktuuritoetuse registrist saadud meetmete, tegevuste ja projektide lõpparuannetele ning RM ja RTK poolt hindamismeeskonnale edastatud SF rakendamise finantsandmetele ja moodikute täitmise aruandlusele. Lisaks on kasutatud Statistikaameti andmebaasi põhitableid. Loetelule lisaks kasutatud allikatele on tekstis viidatud eraldi. Kõik skeemid ja tabelid on autorite koostatud.

PS3 “Tööturule juurdepääsu parandamine ja tööturult väljalangemise ennetamine”

137 Statistikaameti andmetel väheneb 2030. a Eesti elanikkond vananemise tulemusena 1,4% võrra ning seega väheneb järk-järgult tööealine elanikkond. Rakenduskava kohaselt oli sekkumiste eesmärk tegeleda demograafiliste trendidega (nagu tööealise elanikkonna vähenemisega ja elanikkonna vananemisega) kaasnevate riskide maandamisega, tagades ettevõtetele tööjõuressursi. PS3 raames planeeriti sekkumised, et toetada väiksema konkurentsivõimega sihtrühmade (töövõimetuspensionäride, kes 2013. a algusel moodustasid 11% elanikkonnast; noorte töötute, kus 2012. a oli noorte 15–24-aastaste noorte töötuse määr 20,9%; pikaajaliste töötute,

vanaduspensionäride vms) tööturule sisenemist, seal püsimist ja parandada nende ligipääsu töökohtadele.

TABEL 3: PS3 EESMÄRGID JA MEETME TEGEVUSED

Prioriteetne suund 3: Tööturule juurdepääsu parandamine ja tööturult väljalangemise ennetamine	
EL vahendite kasutamise eesmärk 1: Vähenenud töövõimega inimeste osalemine tööturul ja tööhõives on suurenenud ja tööealise elanikkonna töövõime vähenemine on pidurdunud	
Meede 3.1 Töövõime toetamise skeemi loomine ja juurutamine	Meede 3.2 Tööturuteenused tagamaks paremaid võimalusi hõives osalemiseks
Eesmärk: Tööealiste töövõime säilitamine ja parandamine, sh tööandja ja töötaja toetamine töötingimuste edendamisel, vähenenud töövõimega inimeste tööturul osalemise suurendamine ja varase pensionile jäämise ärahoidmine. Töövõime toetamise skeemi jätkusuutlikkuse tagamine	Eesmärk: Suurendada teenustes osalejate töölaseid võimalusi ja osalemist tööhõives
3.1.1 Töövõime toetamise reformi sihtrühmale tööturuteenuste ja neid toetavate teenuste arendamine, juurutamine ja osutamine, et säilitada töökohta või leida uut tööd.	3.2.1 Tööturuteenuste laiendamine uutele sihtrühmadele ja uute tööturuteenuste pakkumine

PS4 „Kasvuvõimeline ettevõtlus ja seda toetav teadus- ja arendustegevus“

- 138 Eesti konkurentsivõimet iseloomustas madal innovatsioonivõimekus ning teadus- ja arendustegevuse vähene kohalik mõju. Eesti majandus oli 2014. a jõudsalt kasvanud, jõudes 36%lt ELi keskmisest SKT tasemest elaniku kohta 1995. a 72%ni aastal 2013. Tehnoloogia areng andis majanduskasvust ligikaudu kolmandiku. Eesti ettevõtteid iseloomustas Euroopa võrdluses keskmine innovatsioonivõimekus, uutest toodetest ja teenustest saadav väiksem lisakäibe kasv ja vähene koostöö TA asutustega. PS4 sekkumised tegevused pidid tagama, et TA tegevus on kõrgetasemeline ja Eesti on rahvusvahelises teadus- ja arendustegevuse ja innovatsiooni (TAI) alases koostöös aktiivne ja nähtav. Samuti pidid ERFi tegevused tagama, et TAI süsteem toetab majandusstruktuuri muutumist teadmistemahukamaks ja aitab seeläbi kaasa sotsiaalsete väljakutsete lahendamisele ning muutma ettevõtteid rahvusvaheliselt konkurentsivõimeliseks. Lisaks taristu soetamisele pidid planeeritavad meetmed tagama jätkusuutlikku kõrgel tasemel ekspertide ja teadlaste järeelkasvu, teenuste arendamise ning koostöösidemete tugevdamise ettevõtete ja TA asutuste vahel.

TABEL 4: PS4 EESMÄRGID JA MEETME TEGEVUSED

Prioriteetne suund 4: Kasvuvõimeline ettevõtlus ja seda toetav teadus- ja arendustegevus		
EL vahendite kasutamise eesmärk 1: TA on kõrgetasemeline ja Eesti on rahvusvahelises TAI alases koostöös aktiivne ja nähtav	EL vahendite kasutamise eesmärk 2: TAI süsteem toetab majandusstruktuuri muutumist teadmistemahukamaks ja sotsiaalsete väljakutsete lahendamist	EL vahendite kasutamise eesmärk 4: Eesti ettevõtteid pakuvad uuenduslikke kõrge lisandväärtusega tooteid ja teenuseid
Meede 4.1 Eesti TA rahvusvahelise konkurentsivõime suurendamine ja osalemine üleeuroopalistes teadusalgatustes	Meede 4.2 TAI süsteemi kohaliku sotsiaalmajandusliku mõju suurendamine ja nutikas spetsialiseerumine kasvualade (IKT + tervis + ressursid) arendamiseks	Meede 4.4 Ettevõtja arenguplaani toetusmeede ettevõtete arendus- ja eksporditegevustele kaasaaitamiseks ning juhtimisvõimekuse tõstmiseks.
Eesmärk: Eesti teadus ja kõrgharidus on rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline ja nähtav. Teadusasutuste võrk tegutseb tõhusalt ning taristu on nüüdisaegne. Eesti on atraktiivne koht teadus- ja arendustöök ning õppeks. Teadlaskarjäär on	Eesmärk: Oodatavaks tulemuseks on TA suunatus Eesti riigi, ühiskonna ja majanduse vajadustele nii teadustegevuses kui ka selle tulemuste rakendamisel, mis omakorda panustab tootlikkuse ja konkurentsivõime tõusu. Riik on rakenduslike uuringute ja ettevõtete arendustööde tark eestvedaja ja	Eesmärk: Ettevõtete rahvusvahelise konkurentsivõime tõstmine läbi pikaajaliste arenguplaanide koostamise ning arenguplaanist lähtudes ettevõtte terviklikuks arenguks vajalike teenuste osutamise

populaarne ning erasektoris on teadlaste ja inseneride osakaal suurenenud.	teadusasutused teevad tihedat koostööd valitsusasutuste ja ettevõtetelega.	
4.1.1 Institutsionaalne arendusprogramm TA asutustele ja kõrgkoolidele (ASTRA)	4.2.2 Kõrghariduse erialastipendiumid nutika spetsialiseerumise kasvuvaldkonnades (ettevõtetele mõju läbi tööturu) 4.2.3 TA programm nutika spetsialiseerumise kasvuvaldkonnades 4.2.4 Riigi rahastatavad koostööstruktuurid 4.2.5 Nõudluspoole poliitika, riik innovaatiliste lahenduste tellijana 4.2.6 Start-up ettevõtluse hoogustamine	4.4.1 Arenguvajaduste välja selgitamine ja ettevõtete arendustegevused 4.4.2 Teadusarenduse tegevuse osak

PS5 „Väikese ja keskmise suurusega ettevõtete arendamine ja piirkondade konkurentsivõime tugevdamine“

- 139 Statistikaameti andmetel oli Eesti ettevõtete tootlikkus töötaja kohta 2012. aastal 69,9% EL keskmisest. Kõikidest ettevõtetest 93% moodustasid VKEd, kolmandiku kogu Eesti ekspordist andsid 100 suuremat ekspordivat ettevõtet, innovatsioonile ja TA tegevusele suunatud ettevõtteid oli vähe, uute ettevõtete eluiga jäi lühikeseks, VKEde kasvu pidurdas halb kapitali kättesaadavus, Eestisse tehtud välisriskikapitali investeringute osakaal SKPst oli 0,040% ning probleeme süvendas olukord, kus ettevõtlus oli peamiselt koondunud Tallinna ja Tartu piirkondadesse ning teised regioonid ei suutnud konkureerida Tallinna ja Tartu oluliselt kõrgemalt tasustatud töökohtade ja elukvaliteediga. Kirjeldatud olukordade lahendamiseks planeeriti sekkumised VKEde kasvu ja ekspordi ning piirkondlike ettevõtluskeskkondade arengu toetamiseks.

TABEL 5: PS5 EESMÄRGID JA MEETME TEGEVUSED

PS5 „Väikese ja keskmise suurusega ettevõtete arendamine ja piirkondade konkurentsivõime tugevdamine“			
EL vahendite kasutamise eesmärk 1: VKEd on orienteeritud kasvule ja ekspordile			EL vahendite kasutamise eesmärk 2: Majandusaktiivsus väljaspool Tallinna ja Tartu linnapiirkondi on kasvanud
Meede 5.1 Ettevõtlikkuse kasvatamine, ettevõtluse kasvu soodustamine, ettevõtluskeskkonna arendamine	Meede 5.2 Kapitali- ja krediidikindlustuse kättesaadavuse parandamine	Meede 5.3 Loomemajanduse arendamine	Meede 5.4 Piirkondade konkurentsivõime tugevdamine
Meetme tulemusena on olulisel määral kasvanud ettevõtjate ambitsioonikus, loovus, üldine ettevõtlikkus, sh. positiivne hoiak ettevõtlusega alustamiseks, jätkusuutlike alustavate ettevõtjate hulk ning tegutsevate ettevõtjate majandustulemused ja Eesti on konkurentsivõimeline ja atraktiivne sihtkoht.	Ettevõtjatele on kättesaadav traditsiooniliste äriprojektide finantseerimiseks vajalik kapital, et tõsta nende üldist konkurentsivõimet (sh suurendada ekspordivõimekust) ning ettevõtjatele on kättesaadav ka kõrgema riskiga ambitsioonikate äriprojektide finantseerimiseks mõeldud riskikapital, et toetada nende	Siduda kultuuri- ja loomevaldkonnades olevat potentsiaali ettevõtlusega, et soodustada uute ambitsioonikate ärimudelitega ettevõtete juurdekasvu, tõsta ekspordivõimekust ning luua teistele majandussektoritele loomemajanduse kaudu lisaväärtust ärimudelite, toodete ja teenuste ning müügi ja turunduse arendamisel.	Tööhõive ja ettevõtlusaktiivsus on kasvanud väljaspool Tallinna ja Tartu linnapiirkondi

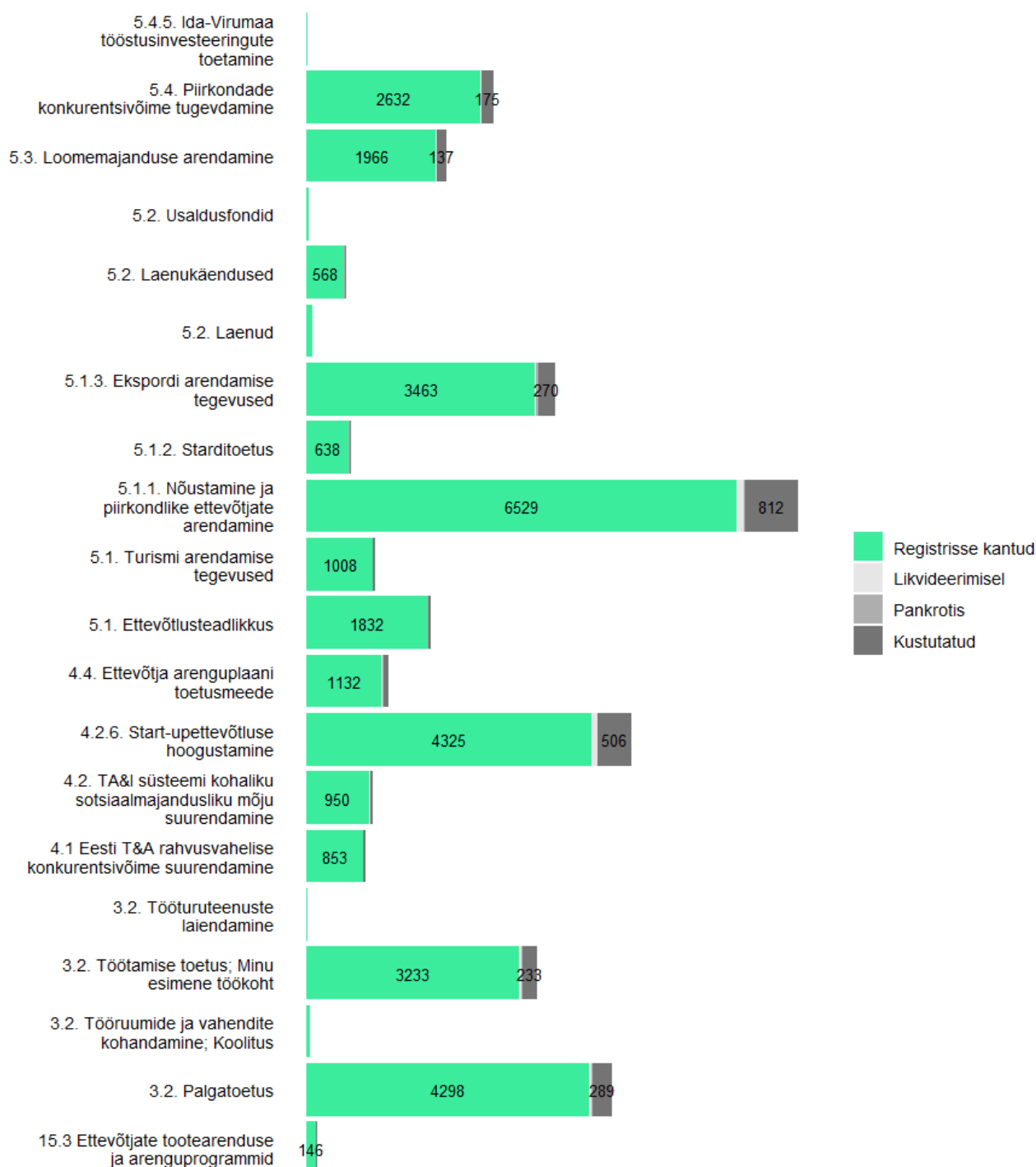
	kiiret kasvu ja jätkusuutlikkust.		
5.1.1 Nõustamine Maakondlikes arenduskeskustes 5.1.2 Starditoetus 5.1.3 Ekspordi arendamise tegevused 5.1.4 Ettevõtlusteadlikkus 5.1.5 Turisminõudluse suurendamine 5.1.6 Turismitoodete arenduse juhtimine 5.1.7 Turismiettevõtete ärimudelite arendamine 5.1.8 Rahvusvaheliselt huvipakkuvate turismiattraksioonide ja toetava taristu väljaarendamine	5.2.1 Laenude, tagatiste ja eksporditehingute kindlustuse väljastamine 5.2.2 Varajase faasi fondifondi loomine riskikapitali pakkumiseks	5.3.1 Loomemajanduse inkubatsiooni arendamine 5.3.2 Loomemajanduse tugistruktuuride arendamine 5.3.3 Loomemajanduse valdkondades tegutsevate ettevõtete ekspordivõime arendamine 5.3.4 Loomemajanduse sidumine teiste sektoritega (väikeprojektid) 5.3.5. Loomemajanduse sidumine teiste sektoritega (suurprojektid) 5.3.6 Loomemajandusalase teadlikkuse tõstmine 5.3.7 Loomemajanduse taristu ja tehnoloogilise võimekuse arendamine	5.4.1 Regionaalsete kompetentsikeskuste arendamine 5.4.2 Piirkondlikud algatused tööhõive ja ettevõtlikkuse edendamiseks 5.4.3 Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise investeeringud (töökohtade loomine) 5.4.4 Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise investeeringud (töökohtade ja teenuste kättesaadavuse parandamine) 5.4.5 Ida-Virumaa tööstusinvesteeringute toetamine

5. Hindamise tulemused

5.1. Toetuste valdkondade ülene majanduslik ja regionaalne mõju

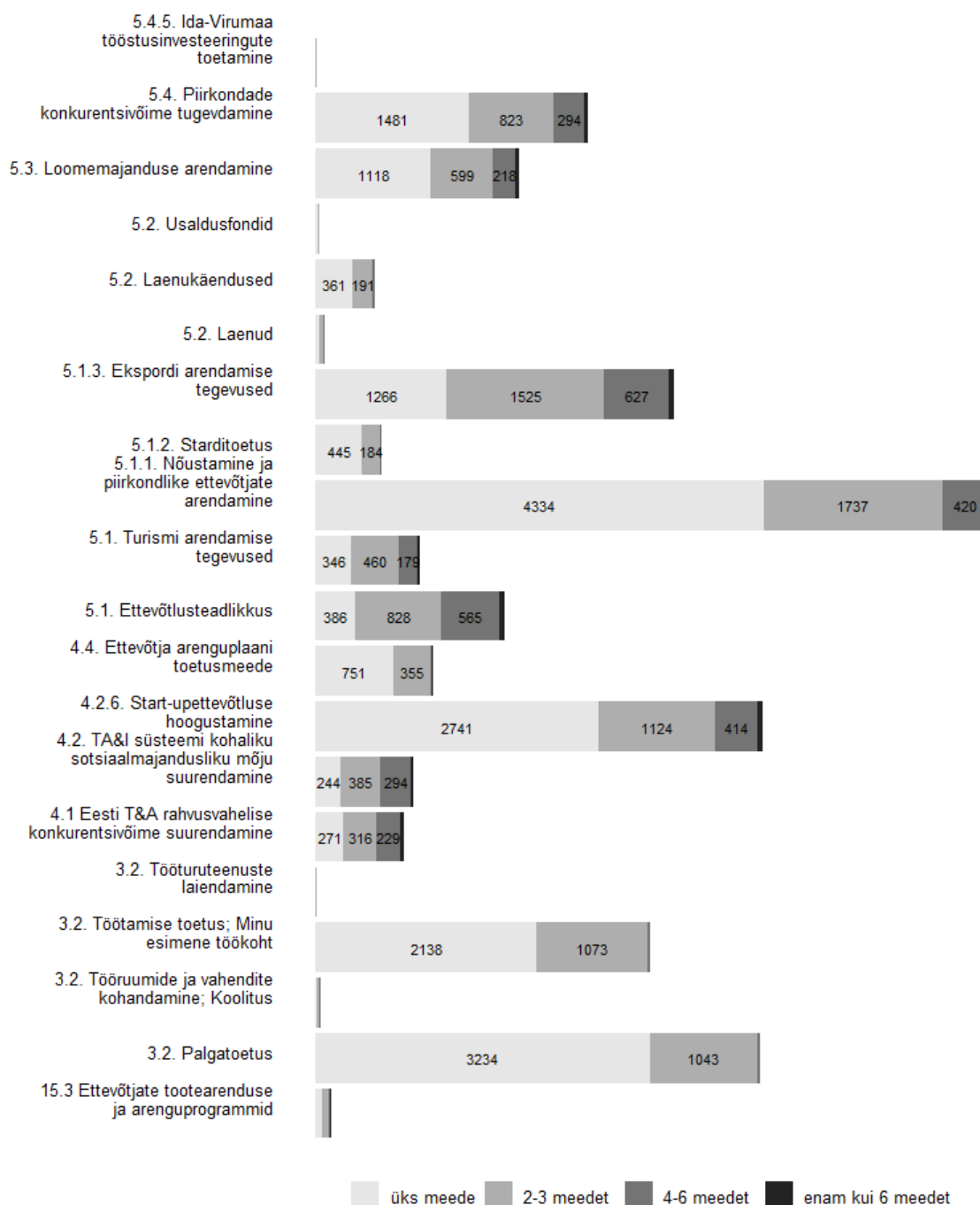
- 140 Järgnevalt hindame toetuste rakendamise kvantitatiivset majanduslikku mõju, mis annab vaate toetuste süsteemi efektiivsusele, tõhususele ja ettevõtete jätkusuutlikkusele. Tulenevalt hindamisülesannetest on analüüsi peamine eesmärk toetuste rakendamise mõju esile toomine, sh puhasmõju ja tulemuslikkuse hindamine. Analüüs baseerub toetuste meetmete ja meetmete tegevuste nimekirjal, mille kaudu on rahastatud ettevõtjate projekte. Analüüsi subjektiks on ettevõtja ja meetodiliselt on analüüsitud ettevõtjate majandustegevuse muutust tuvastades toetuste mõju (sh puhasmõju).
- 141 Seisuga 31. juuli 2024 oli äriregistris registreeritud 22 104 toetust saanud ettevõtet. Samal ajal oli kustutatud/liikvideerimisel staatusega üle 3200 toetust saanud ettevõtja.
- 142 Joonis 2 on esitatud ettevõtjate arvud meetmete lõikes, mis tähendab, et andmed on duplikaatidega (üks ettevõtja võis kasutada mitut meetet). Lisaks on joonisel esitatud meetmete ja tegevuste jaotus **mõjuanalüüsi põhijaotuseks**. Ettevõtjate arv meetme 3.2 kahe tegevuse, meetme 5.2 samuti kahe tegevuse ja tegevuse 5.4.5 ning meetme 15.3 raames on väga väike, mistõttu meetme/tegevuse põhine analüüs on väikesest ettevõtjate arvust oluliselt mõjutatud.
- 143 Õiguslik vorm jagab analüüsitavaid ettevõtjad järgmiselt: osaühingud, aktsiaseltsid, tulundusühistud, välismaa äriühingu filiaalid, täisühingud, Euroopa äriühing (*Societas Europaea*) ja usaldusühingud. Tuleb mõista, et kui E&I toetuste saajate hulgas on ka mittetulundusühinguid (üle 450), korteriühistuid (120), füüsilisest isikust ettevõtjaid (FIEd, üle 580), sihtasutused (üle 133) ja välismaa äriühinguid, siis mõjuanalüüsi neid ei ole kaasatud tulundusliku tegevuse puudumise tõttu. Üldistavalt oli E&I toetuste saajate hulgas üle 1600 eelnimetatud organisatsiooni, mis ei kuulu analüüsitava majandusmõju sihtgruppi. Samal ajal ka nimetatud organisatsioonid mõjutavad majandust. Kõige enam (üle 580) oli FIEsid, kelle majandustegevuse andmed on võimalik koguda EMTA TSD vorm E alusel, kuid seda agregeeritult isikuandmete kaitse tõttu ning mõnevõrra erineva jaotusega võrreldes majandusaasta aruannetega. Seetõttu jäeti FIEd mõjuanalüüsist välja ja eeldatakse, et nende areng on sarnane teistele ettevõtjatele.
- 144 Toetuse kasutamise analüüsimiseks vaadeldi esmalt otseselt toetust saanud äriühingutena registreeritud ettevõtjaid, kellele on makstud rahaline toetus välja ja toetusmeetmes osalejaid (nn kasusaajad, nt koolitusi või nõustamist kasutanud ettevõtjad). Kuna toetuse saajad ja kasusaajad on perioodi 2014–2020 E&I toetuste kasutamisel läbipõimunud, siis loobuti kõigis analüüsides eraldi jaotuste kasutamisest. Tekkinud olukorda vaadeldakse alljärgnevalt läbiviidud klasteranalüüsi raames.

JOONIS 2: ETTEVÕTJATE ARV ANALÜÜSITAVATE MEETMETE/TEGEVUSTE LÖIKES JA STAATUS ÄRIREGISTRIS

145 Joonis 3 esitatud kasutatud meetmete arvu jaotusest selgub, et iga meetme/tegevuse all on vahemikus 30–65% neid ettevõtjaid, kes on kasutanud rohkem kui ühte meedet/tegevust. Kuna meetmeid on palju, siis erinevaid kombinatsioone meetmete sünergiaks on samuti palju. Selleks, et mõista peamisi kombinatsioone viidi läbi klasteranalüüs. Klasteranalüüsist jäid välja FIEd, MTÜd jm juriidiliste isikute vormid, kuna iseloomustamiseks kasutati ka müügitulu ja töötajate arvu. Puuduvate andmetega ettevõtjaid samuti analüüsi ei kaasatud.

JOONIS 3: ETTEVÕTJATE ARV KASUTATUD MEETME KORDADE LÕIKES

146 Äriühingute meetmete kasutamise, aga ka müügitulu, töötajate arvu, tegutsemise aja ja regionaalse paiknemise alusel viidi läbi klasteranalüüs sarnaste tunnustega gruppide kirjeldamiseks. Selleks testiti nii hierarhilist klasterdamist, aga ka k-keskmiste klasterdamist otse kui ka peakomponentide (PCA-analüüs) määramise järgselt. Kuigi tegemist on suure andmehulgaga, siis andis hierarhiline klasterdamine parema ülevaatlikku jaotuse võrreldes k-keskmiste klasterdamisega. Klasterdamist mõjutas meetmetele omistatud binaarsete (0;1) tunnuste kasutamine, mistõttu hierarhilisel klasterdamisel oli võimalik kasutada distantide arvutamiseks Grower'i kaugust ning klasterdamiseks Wardi meetodit (ward.D2). Tulemusena oli võimalik eristada nelja klasterit.

147 Esitatud jaotuses näeme ja võimalik on kirjeldada klastreid järgmiselt:

148 **I klaster** – eelkõige meetme 4.2 toetuse saajad/kasusaajad, kelle hulgas on ka 5.1 toetuse saajaid. Keskmine müügitulu on 2,4 mln €, keskmine töötajate arv 13,7, kuid kõige väiksem tegutsemise ajaga (keskmiselt 10,5 aastat). Meetme 3.2 tegevustest on kasutanud minu esimene töökoht tegevuse toetust ja ka laenukäendust (meede 5.2 tegevus), kuid nende osakaal on siiski klasteris väike. Esimesse klasterisse kuuluvad fonde kasutanud ettevõtted. Keskmine meetmete arv on 1,7 ehk kõige suurem. Regioonide vaates kuuluvad I klasteri ettevõtjad turismi- ning teadus- ja innovatsiooniregiooni.

Sünergia: 4.2, 5.1 ja 5.2 meetme tegevuste vahel, millele lisandub meede 3.2

149 **II klaster** – kuuluvad eelkõige meetme 5.1 toetuse saajad/kasusaajad (üle 60% klasterisse kuuluvad ettevõtjad on kasutanud), kelle hulgas on ka 5.3 toetuse saajaid. Keskmine müügitulu on 2,2 mln €, keskmine töötajate arv 16, kuid mõnevõrra kauem tegutsenud võrreldes I klasteri ettevõtjatega (keskmiselt 13 aastat). Meetme 3.2 tegevustest on kasutanud alalise töötamise tegevuse toetust, aga ka minu esimene töökohta. Võrreldes teiste klasteritega on antud klasteris ka kõige enam laenukäenduse kasutajaid (meede 5.2 tegevus), aga klasteris on ka kõige enam neid, kes on kasutanud stardilaenu. Antud klasteris on ka fonde kasutanud ettevõtjaid, mida III ja IV klasteris ei ole. Keskmine meetmete arv on 1,5 ehk väiksem kui I klasteris. Regioonide vaates kuuluvad II klasteri ettevõtjad samuti turismi- ning teadus- ja innovatsiooniregiooni.

Sünergia: 5.1 ja 5.3 meetme tegevuste vahel, millele lisandub meede 3.2

150 **III klaster** – suur osa meetme 5.1 toetuse saajad/kasusaajad kuuluvad ka antud klasterisse ja võrreldes eelnevate klasteritega on 5.4 toetuse saajate osatähtsus klasteris suurem (ligikaudu 25%). Keskmine müügitulu on alla 1 mln € ehk klasterisse kuuluvad kõige väiksema müügituluga ettevõtted, kelle keskmine töötajate arv 9,4, kuid on tegutsenud sama kaua kui II klasteri ettevõtjad (keskmiselt 12,8 aastat). III klasterisse kuuluvad ettevõtjad on kasutanud meetme 3.2 tegevusi mõnevõrra enam eelnevalt kirjeldatud klasteritest, millest kaks peamist on palgatoetus ja minu esimene töökoht. Võrreldes I ja II klasteri ettevõtjatega on oluliselt väiksemas osakaalus neid, kes on kasutanud laenukäendust või stardilaenu (meede 5.2 tegevus). Antud klasteris fonde kasutanud ettevõtjaid ei ole. Keskmine meetmete arv on võrreldav II klasteri ettevõtjatega (1,3 meedet). Regioonide vaates kuuluvad III klasteri ettevõtjad valdavalt primaarsektori ja tööstusregiooni.

Sünergia: 5.1 ja 5.4 meetme tegevuste vahel, millele lisandub olulisel määral meede 3.2

151 **IV klaster** – mõnevõrra suurem on klasteris meede 5.1 kasutajate osakaal, kuid klasterit iseloomustab ühe meetme kasutamine ja seega siia kuuluvad erinevate meetmetest toetuse saajad/kasusaajad. Keskmine müügitulu on 1,2 mln € ehk klasterisse kuuluvad suhteliselt väiksema müügituluga ettevõtted võrreldes I ja II klasteriga, kelle keskmine töötajate arv 12,6. Ettevõtted on tegutsenud kõige kauem võrreldes eelnevalt kirjeldatud klasteritega (keskmiselt 13,7 aastat). IV klasterisse kuuluvad ettevõtjad on kasutanud võrreldes eelnevalt kirjeldatud klasteritega oluliselt rohkem meetme 3.2 tegevusi, millest kaks peamist on minu esimene töökoht ja palgatoetus. Laenukäendust on kasutatud võrdväärselt III klasteri ettevõtjatele. Antud klasteris fonde kasutanud ettevõtjaid ei ole. Keskmine meetmete arv on kõige väiksem (1,1 meedet). Regioonide vaates kuuluvad IV klasteri ettevõtjad valdavalt turismi- ning teadus- ja innovatsiooniregiooni.

Sünergia: erinevate meetmete kasutajad, kus ei ole sünergia otseselt näha, kasutanud valdavalt ühte meedet.

152 Klasterdamisel on kasutatud näitajad, mis iseloomustasid ettevõtjate toetuse kasutamist, aga ka töötajate arvu, müügitulu, tegutsemise aega ja asukohta. Täpsem ülevaade valitud näitajate keskmistest näitajatest on esitatud Lisas 4. Regioonide vaate loomiseks kasutati maakondade klassifitseerimist regioonideks järgmiselt: **primaarregioon** – Jõgeva, Järva, Lääne-Viru, Põlva, Valga ja Viljandi maakond; **tööstusregioon** – Ida-Viru maakond; **turismiregioon** – Harju, Pärnu ja Saare maakond; **teadus- ja innovatsiooniregioon** – Harju ja Tartu maakond.

153 Autorid juhivad tähelepanu, et meetmete sünergia hindamisel kvantitatiivsetele andmetele tuginedes on keerukas teha vahet võimaluste ära kasutamisel ehk toetuse kordistamisel ning erinevate jätkutegevuste sünergia tagamisel. Sünergia on koosmõju, mis loob suurema väärtuse kui kaks või

enam meedet/tegevust toetavad üksteist. Samal ajal võimaluste ära kasutamine on maksimaalse efektiivsuse saavutamise ehk antud juhul maksimaalne rahaline kasu vara soetamiseks ja kokkuhoiu saavutamiseks (nt töötajad) E&I toetuste vahenditest. Selle tõttu on vajalik vaadelda konkreetsete meetmete lõikes puhasmõju erinevust meetmete kasutamise kordade võrdluses.

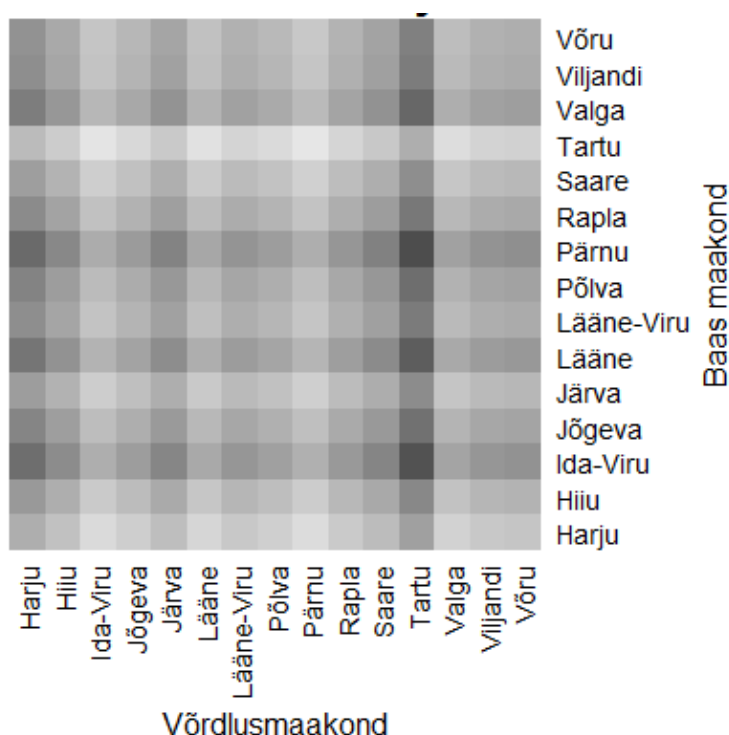
- 154 Puhasmõju analüüsimisel tuleb mõista konkreetset aastal elluviidud toetuste mahtu ning vastavat ettevõtjate gruppi. Puhasmõju analüüs viidi läbi meetmete lõikes ja on esitatud järgmistes peatükkides iga valdkonna analüüsi juures.
- 155 Tabel 6 on esitatud puhasmõju analüüsi tulemused kolmes keskses vaates – mõju lisandväärtusele, mõju kasvule ja mõju töökohtadele.
- 156 Tulemused näitavad, et meetmetel oli oluline positiivne puhasmõju kolmes valdkonnas – tööturu, ettevõtluse ja TA ning turismi valdkondades.
- 157 Meetmete puhasmõju oli valdkondade lõikes läbivalt positiivne seoses kasumiga. Kõige enam suutsid kasumit kasvatada meetmetes osalenud turismiettevõtted, kuid ka regionaalsetes, ettevõtlus ja TA ning ettevõtlusteadlikkuse ja konkurentsivõime valdkondade meetmetel oli oluline positiivne puhasmõju.
- 158 Puhasmõju töökohtadele oli suurim regionaalarengu meetmetes osalenud ettevõtetes ning positiivne ka ettevõtlus ja TA valdkonnad. Teistes valdkondades oli puhasmõju töökohtadele nulli lähedame või negatiivne.

TABEL 6. ETTEVÕTLUS- JA INNOVATSIOONIMEETMETE PUHASMÕJU ETTEVÕTETE MAJANDUSNÄITAJATELE

Valdkond	Puhasmõju lisandväärtusele, tuhat eurot	Puhasmõju kasumile, tuhat eurot	Puhasmõju töökohtadele
Tööturg	327,5	33,4	0,0
Ettevõtlus ja TA	206,4	86,6	4,0
Ettevõtlusteadlikkus ja konkurentsivõime	-26,7	71,6	0,0
Loomemajandus	-8,2	14,2	-5,0
Turism	154,1	186,3	-1,0
Regionaalareng	2,9	94,0	11,4

- 159 Toetuste üldist meetmete ülest regionaalset mõju hinnati ühelt poolt toetuste maakondliku intensiivsuse ning teiselt poolt maakondade ettevõtete arvu ja ärikasumi muutuse seoste kohta. Toetuste intensiivsuse alusel, mis saadi kõikide ÜKP ettevõtlus- ja innovatsioonitoetuste summa jagamisel maakonna elaniku kohta, ilmnas suur maakondade vaheline varieeruvus. Toetuse intensiivsus (T) tähendab vaadeldava maakonna ettevõtjatele välja makstud toetuse summa suhet vastava maakonna rahva arvu kohta (aluseks 2014. aasta rahva arv maakonnas). Suurem toetuse summa elaniku kohta tähendab kõrgemat toetuste intensiivsust.
- 160 Tartu ja Harju maakond eristusid selgelt suurema toetuste intensiivsuse poolest, samas kui Ida-Viru, Lääne, Pärnu ja Valga maakondades jäi toetuste intensiivsus madalaks. Kuna Tartu maakonnas oli toetuse intensiivsus ligikaudu 1300 eurot elaniku kohta ja Harju maakonnas ligikaudu 1100 eurot, siis kõige suurem kontrast tekib nende maakondadega, kus vastav näitaja oli madal, alla 500 euro (Pärnu, Ida-Viru).

JOONIS 4: PIIRKONDADE VAHELINE ERINEVUSE MÕJU INTENSIIVSUSES ÜKP ÜLESELT (T- TOETUSE SUMMA ELANIKU KOHTA)

- 161 Vaadeldes toetuse intensiivust ja meid huvitanud ettevõtjate arvu ja ärikasumi muutuse (sõltuv muutuja) omavahelist seost, ilmneb maakondade paariviisilise võrdluse tulemusel järgmist.
- 162 Kõige tugevam seos toetuse intensiivsuse ja ettevõtete arvu muutuse vahel oli Harjumaa. Ka Tartumaa puhul, kus toetuste intensiivsus oli maakondlikus võrdluses kõige suurem, ilmneb mõõdukas positiivne seos toetuse intensiivsuse ja loodud ettevõtete arvu vahel. Teistes maakondades ei mõjutanud toetuste intensiivsuse erinevused maakondade vahel oluliselt nende maakondade vahelist ettevõtete arvu muutuse erinevust. Üheks võimalikuks teguriks on seejuures toetuste intensiivsuse madalam ning omavahelises võrdluses suhteliselt vähene erinevus. Samuti ilmnis andmetest maakondade ettevõtete summaarse ärikasumi kasvu muutuse positiivne seos suurema toetuste intensiivsusega kolme maakonna puhul. Väga tugev on seos Harjumaa ja Lääne-Virumaa puhul, mõõdukas seos Tartumaa puhul. Seejuures on Lääne-Virumaa erinevus toetuse intensiivsuse poolest teistest maakondadest vähe erinev. Ülejäänud maakondade osas on pilt sarnane ettevõtete arvu muutuse kohta kirjutatuga. Toetuste intensiivsuse erinevused maakondade vahel ei mõjuta oluliselt nende maakondade vahelist ärikasumi muutuse erinevust.

5.2. Tööturg

- 163 SF rakendusperioodil 2014–2020 olid PS3 raames planeeritud kaks tegevust, mille projektid pidid vähenenud töövõimega ja muul põhjusel madalama konkurentsivõimega inimestel aitama tööturule siseneda ja seal püsida ning seeläbi panustama tööjõuresurssi vähenemise pidurdamisse.
- 164 Tööturu teemal keskenduti järgmiste tegevuste ja alategevuste hindamisele:
- Meetme tegevus 3.1.1 „Töövõime toetamise reformi sihtrühmale tööturuteenuste ja neid toetavate teenuste arendamine, juurutamine ja osutamine, et säilitada töökohta või leida uut tööd“
    - o 2.1.2.3 Tööpraktika
    - o 2.1.3 Ettevõtluse toetamine

- o 2.1.4.5 Tugiisikuga töötamine
- o 2.2 Tööandja toetamine
  - 2.2.1 Palgatoetus
  - 2.2.2 Tööruumide ja vahendite kohandamine
  - 2.2.3 Tööandjale koolituskulu hüvitamine
- Meetme tegevus 3.2.1 „Tööturuteenuste laiendamine uutele sihtrühmadele ja uute tööturuteenuste pakkumine“
  - o 2.1.2 Minu esimene töökoht
  - o 2.1.3 Alaealise töötamise toetus
  - o 2.2 Vanaduspensioniealiste, ennetähtaegset vanaduspensioni ja päästeteenistuja toetust saavate isikute tööle saamise toetamine. Sihtrühmale osutatakse järgmisi tööturuteenuseid (osa teenustest):
    - ettevõtluse alustamise toetus;
    - ettevõtluse toetamine (ettevõtte tegevusvaldkonnaga seotud koolituskulu, individuaalse nõustamise ja mentorluse kulu hüvitamine ning mentorklubis osalemise võimaldamine).
  - o 2.3 Regionaalse tööjõu pakkumise suurendamine
  - o 2.4 Minu esimene töökoht Eestis
  - o 2.5 Piirkondlik töökoha loomise toetus
  - o 2.6 Põllumajanduse palgatoetus

Hinnang mõjule ja tulemuslikkusele

- 165 Tööturumeetmete otsene mõju ettevõtluskeskkonna parandamisele oli kasin. Vähenenud töövõimega inimeste vaatest tekkis juurde olulisi teenuseid ja võimalusi, mis parandasid eeldusi ja võimalusi tööturule saamiseks. Kuid meetmete sekkumisloogikast lähtudes ei avaldanud meetmed olulist mõju tööjõuressurssi suurenemisele ja regionaalsele kättesaadavusele.
- 166 Meetme tegevustele seatud nelja väljundnäitaja lävendid, mis peegeldasid töövõime reformi vahendusel ja tööturuteenuseid saanud inimeste arvu ning ESFi meetmete väärtust ja isikute arvu COVID-19 vastases võitluses, saavutati ja kohati ületati mitmekordselt. Samuti saavutati tulemusnäitaja, mis puudutas osalise töövõimega mittetöötavate inimeste liikumist hõivesse 12 kuu möödumisel peale hindamist. Saavutamata jäi aga tulemusnäitajad „Töötavad inimesed, kelle töövõimet hinnati osaliseks ning kes on säilitanud oma töökoha 12 kuu möödumisel peale hindamist“ (saavutusmäär 66%) ja „Osalejad, kes on asunud kuue kuu jooksul pärast programmist lahkumist tööle, sh füüsilisest isikust ettevõtjana“ (saavutusmäär 68%).
- 167 Ettevõtjate majandusnäitajate alusel ei leidnud tõendust SF vahendite panus töötajate arvule kasvu ega ka ettevõtete lisandväärtuse ning tootlikkuse kasvule.
- 168 Kuigi töövõimereformil ja seda toetavatel tegevuse 3.1.1 alategevustel ei olnud otsest ja olulist mõju hõive kasvule ja ettevõtluskeskkonnale. Vaatamata sellele oli reformil väga tugev positiivne mõju erivajadusega inimeste sihtrühmale, nende paremale hakkamasaamisele ning neid toetava sotsiaalsüsteemi tugevale arengule. Ettevõtjate puhul oli toetusel otsene positiivne mõju eelkõige palgakulude kokkuhoiule ja töökohtade täidetusele. Tegevuse kaudne mõju avaldus ja kestab jätkuvalt läbi ettevõtjate teadlikkuse kasvu, mis loodetavalt motiveerib neid vähenenud töövõimega inimesi palkama ka tulevikus.
- 169 Tegevuse 3.2.1 tulemusel sihtgrupi hõives püsimine ja hõivesse naasmine, eelkõige vanemaealiste puhul, paranes. Kagu-Eesti ja Ida-Virumaa tööandjad said piirkondlikku töökoha loomise toetust. Toetuse mõju oli tuntav Ida-Virumaal (perioodil 2018–2023 langes töötus 11,1%lt 10,1%le), kuid Kagu-

Eestis mitte. Toetusel oli ettevõtete majandusnäitajatele enamasti positiivne mõju, sealjuures esines oluline positiivne mõju palgakulude kokkuhoiule.

- 170 Üheks oluliseks meetme mõjuks oli ettevõtjate ja avalikkuse mõtteviisi muutus ja teadlikkuse kasv vähenenud töövõimega inimeste töötamise võimalustest.
- 171 Tööturumeetmete sihtrühm oli heterogeenne, mis muutis meetmete rakendamise keeruliseks. Meetmete mõju oli sihtrühmale lühiajaline ja pikaajalist kestlikkust ei saavutatud. Tööhõive reformi tulemusel ei suutnud enamik vähenenud töövõimega sihtrühmast püsivalt ja iseseisvalt tööturul toime tulla. Samal ajal tööandjad ei pruukinud ilma toetusteta sihtrühma (eelkõige erivajadusega isikuid) tööle võtta või pakkuda neile vajalikku kohandatud töökeskkonda. Ka toetuse saajate majandusnäitajate analüüs näitas, et majanduslik mõju võib jääda kontrollgrupist tagasihoidlikumaks, eriti väiksemates ettevõtetes. Riskina võib nimetada sedagi, et sihtgrupi ja tööandjate madal teadlikkus toetuste võimalustest võib piirata meetmete efektiivsust. Nimetatud riskide maandamisel tasuks senisest enam tööturumeetmeid disainida vastavalt sihtrühma vajadustele (erivajadustega inimeste personaalne lähenemine töökohtade ja tingimuste loomisel vms), pakkuda tuge või järelmeetmeid (nõustamine, koolitused) pärast toetuse lõppemist, pakkuda senisest enam tööandjatele toetusi töökohtade kohandamiseks, palgatoetust, maksusoodustusi vms, jagada edukaid näiteid ja motiveerida teisi ettevõtteid läbi tunnustamise sarnaseid samme astuma, tõsta tööandjate ja sihtrühma teadlikkust toetuste ja nende kasutusvõimaluste kohta ning seirata regulaarselt meetmete tegelikku mõju, et teha vajadusel meetmete rakendamises asjakohaseid muudatusi.

Hinnang sünergiale ja koosmõjule

- 172 Tegevuse 3.1.1 alategevused olid teadlikult suunatud üksteist toetavatena samale sihtgrupile ehk erivajadusega inimestele. Projektid moodustasid sihtrühma vaates terviku, kust iga isik sai vastavalt enda vajadustele sobivad teenused. Seega saab järeldada, et tegevuse 3.1.1 sees planeeriti ja rakendati projekte, teenuseid ja toetusi sünergias. Sünergia esines vähese töövõimega isikute, mitte ettevõtjate vaatest.
- 173 Samas puudusid viited, et tegevuse 3.1.1 alamtegevusi oleks ellu viidud otseses sünergias mõne teise ESF meetme või tegevusega, nt teiste ettevõtlus-, sotsiaal- või haridusvaldkonna meetmetega. Otsesest sünergias teiste SF meetmetega ei toodud esile ka töövõimereformi vahehindamise tulemustes. Küll aga toetuse saajad märkisid intervjuudes, et inimesed võivad teenuseid ja toetusi saada erinevatest meetmetest vastavalt enda vajadusele ja taotlemise aktiivsusele.
- 174 Veebiküsitlusele vastanuist enam kui pooled (61%) sedastasid, et toetuste kohta oli lihtne infot leida ning toetuste süsteem oli hästi hoomatav. 19% hinnangul ei olnud aga ettevõtte arengut ja kasvu toetavaid toetusi piisavalt ning 7% jaoks olid toetused liiga killustatud.
- 175 Tegevuses 3.2.1 oli rahalises mõttes suurima projekti „Tööturuteenuste osutamine tegemaks paremaid võimalusi hõives osalemiseks“ elluvijaks Töötukassa, kes oli ühtlasi ka tegevuse 3.1.1 suurima projekti „Tööturuteenuste osutamine töövõimereformi sihtrühmale“ elluvijaks. See võimaldas ühe asutuse poolt sihtgrupi (ehk vähese töövõimega isikute) vajadusi arvestades pakutavate hariduse ja sotsiaalvaldkonna teenuste kombineerimist.
- 176 Veebiküsitlusele vastanud ettevõtjate hinnangul on toetuste süsteem hoomatav (arvas 65% vastajatest) ja toetuste kohta oli lihtne infot leida (65%). Samas 47% vastanuist leidis, et toetuste valik ei rahuldanud ettevõtte vajadusi. See haakub ka hinnanguga, et ettevõtte arengut ja kasvu toetavaid toetusi ei olnud piisavalt (62%).

Hinnang soolisele võrdõiguslikkusele ja võrdsetele võimalustele, sh ligipääsetavusele

- 177 Tööturu tegevused toetasid eelkõige sihtrühmade (vähenenud töövõimega isikute, noorte, vanaduspensioniealiste, ennetähtaegset vanaduspensionari ja päästeteenistuja toetust saavate isikute) võrdseid võimalusi tööturul osalemisel olenemata nende soost või muudest tunnustest.

Programmiperioodi jooksul kasvas tööandjatel soov ja tahe meetme tegevuse sihtgruppi kuuluvaid isikuid tööle võtta. Tööandjad hakkasid potentsiaalsete töötajate puhul vaatama eelkõige seda, mida inimene saab ning mitte seda, mida ta ei saa teha.

- 178 Meetmete mõju horisontaalsete teemade edendamisele ühiskonnas hindasid toetuse saajad pigem positiivsena piiratud tegevus- ja liikumisvõimega inimestele ligipääsetavusele (hindas 63% vastajatest). Soolise võrdõiguslikkuse puhul oli võrdsetel neid vastajaid, kes leidsid, et meetmetel mõju puudus ning neid, kes leidsid, et meetmetel oli positiivne mõju.
- 179 Tegevused toetasid soolise võrdõiguslikkuse ja võrdsete võimaluste edendamist pigem enda sisust lähtuvalt. Näiteks tegevustes 2.3 „Regionaalse töajõu pakkumise suurendamine“, 2.4 „Minu esimene töökoht Eestis“ ja 2.5. „Piirkondlik töökoha loomise toetus“ osales rohkem mehi, sest nende tegevuste sihtgrupis või piirkonnas ongi rohkem mehi. Seevastu töötust ennetavates tegevustes nagu koolitustes ja nõustamistel osales tavapäraselt rohkem naisi.
- 180 Tervikuna oli seireandmete alusel 92,3 tuhandest unikaalsest projektide lõppkasusaajast 58% naised ja 42% mehed.
- 181 Tegevuse 3.1.1 kõik projektid olid otseselt suunatud haavatavale sihtrühmale ehk vähenenud töövõimega inimestele võrdsete võimaluste loomiseks. Osad töövõimereformi toetanud tegevused, näiteks abivahendi kasutamine ja tõlketeenus, toetasid otseselt ja oluliselt ligipääsetavust.
- 182 Tegevus 3.2.1 oli suunatud uutele sihtrühmadele, nagu näiteks noortele alates 16. eluaastast, vanaduspensioniealistele ja ennetähtaegset vanaduspensioni saavatele isikutele, millega toetati nende võimalusi tööturule sisenemiseks või naasmiseks võrreldes tööealise elanikkonnaga. Intervjuudes osalenud poliitikakujundajate hinnangul inimeste tööhõive määr tõusis, st sihtgrupi hõives püsimine ja hõivesse naasmine paranes, eelkõige vanemaeealiste puhul.
- 183 Käesoleva hindamise läbiviimise ajaks on MKMi koosseisu loodud ÜKP võrdõiguslikkuse kompetentsikeskus. Erinevate osapooltega läbiviidud intervjuudest selgus, et kompetentsikeskus on abiks, kuid keskuse pakutavad tööriistad ja kontaktid võiks teha taotlejale veelgi nähtavamaks ja kättesaadavamaks. Lisaks tuleks projekti ja horisontaalsete teemade seoseid taotlustes küsida lihtsamate küsimustega, mis taotleja sujuvalt suunaks lahendusele. Samal ajal on asjakohane tõsta taotlejate teadlikkust ligipääsetavuse mõistest.

Mõju regionaalse tasakaalustatuse vaates

- 184 Tööturu tegevused ei avaldanud olulist mõju regionaalsele tasakaalustatusele. Teenused ja toetused olid võrdsetel avatud ja kättesaadavad kogu sihtgrupile, kuid regionaalse tasakaalu aspekt oli mõneti vähene.
- 185 Regionaalse tasakaalu aspekti sisaldasid vaid kaks tegevuse 3.2.1 alamtegevust: regionaalse töajõu pakkumise suurendamine (2.3) ja piirkondlik töökoha loomise toetus (2.5). Toetused olid suunatud ainult Ida-Viru maakonna ja Kagu-Eesti piirkonna sihtrühmale. Toetuse andmise tingimusena rakendati nõuet, et ettevõtja peab tööle võtma vähemalt viis inimest. Selline tingimus töötas hästi Ida-Viru maakonnas, kus tegutsevad suuremad ettevõtted ning kus on suurem nõudlus töajõu järele. Kagu-Eestis selline tingimus ostus hoopis toetuse andmisel piiravaks, sest sealsed väikesed ettevõtted ei vajanud nii suurel hulgal töajõudu korraga.
- 186 Seireandmete alusel tegevuse 3.1.1 92,3 tuhandest unikaalsetest lõppkasusaajatest 39% olid maapiirkondade elanikud.² Tegevuse 3.2.1 projektide lõppkasusaajatest oli maapiirkondade elanikke 17%.
- 187 SFOS andmetel osales mõlemas tegevuses kokku 8928 isikut. Maakondade lõikes oli kõige rohkem osalejaid Harjumaal ja Ida-Virumaal.

² Maapiirkonna mõiste on defineeritud eesti maaelu arengukava 2014-2020 peatükis (8.1.).

- 188 Töötukassa kaudu eraldatud SF vahenditest rahastatud toetusi kasutasid aktiivsemalt kõrgema töötuse tasemega ning madalama hõives osalemise määraga maakondade ettevõtjad, kuid ikkagi on Ida-Viru maakonnas ja Kagu-Eestis jätkuvalt tööturult eemal olevate, sh vähenenud töövoimega inimeste hulk suur. Kui 2022. a oli Eestis tööhõive määr 81,9% ja töötuse määr 6,1%, siis Ida-Virumaal oli vastavad määrad 70,1% ja 10,8% ning Kagu-Eestis Valgamaal olid vastavad määrad 68,1% ja 8,2%.
- 189 Meetmest 3.2 „Tööturuteenusused tagamaks paremaid võimalusi hõives osalemiseks“ toetust saanud ettevõtjate majandusnäitajate analüüsist maakondade lõikes ilmnes, et perioodi 2013–2023 olid Harju, Järva, Lääne-Viru, Saare ja Tartu maakondade ettevõtjate keskmine müügitulu, varad ja töötjate arv mõnevõrra suuremad kui teistes maakondades.
- 190 Meetmest 3.2 palgatoetust saanud kõigi maakondade ettevõtjate majandusnäitajate analüüsist selgus, et toetuse perioodil oli lisandväärtuse muutus Järva ja Valga maakondade ettevõtetes väiksem kui Harjumaal. See tähendab, et Harjumaal ettevõtjad olid enam toetusest mõjutatud või suutsid luua suurema lisandväärtuse kasvu. Samas regioonide vaates toetuse aja mõju ettevõtjate lisandväärtusele ei nähtunud.

Hinnang tegevuse jätkusuutlikkusele

- 191 Enamik tegevuse 3.1.1 teenustest ja toetustest osutusid sihtgrupi vaatest vajalikuks ja asjakohasteks, mistõttu nende pakkumist jätkati riigieelarvelise rahastusega TK ja SKA poolt ka peale rakendusperioodi lõppemist.
- 192 Tegevuse 3.1.1 toetuse saajate veebiküsitlusele vastanuist 27% nimetasid, et toetuse oluline positiivne mõju oli püsiv. 23% jaoks oli toetuse oluline positiivne mõju ajutine ning sellisena oli see ka kavandatud. 21% jaoks oli toetuse oluline positiivne mõju küll ajutine, kuid püsiva mõju saavutamiseks plaaniti kasutada täiendavalt omavahendeid. 17% jaoks oli toetuse oluline positiivne mõju ajutine, kuid neil puudusid ka vahendid mõju püsivaks muutmiseks. 12% jaoks oli toetuse oluline positiivne mõju samuti ajutine, kuid nemad plaanisid püsiva mõju saavutamiseks taotleda uusi toetusi.
- 193 Tegevuse 3.2.1 positiivseima näitena töid toetuse saajad esile selle, hinnataval programmiperioodil tekitati esmakordselt pensioniealistest TK sihtrühm, kellele hakati ja pakutakse ka tänasel päeval riigieelarvelistest vahenditest erinevaid tööturu teenuseid (tööturukoolitusi, tööpraktikat, ettevõtluse alustamise toetust vms). Seega toimus lisaks teenuse jätkamisele põhimõtteline muutus TK teenuste sihtgrupi laiendamises.
- 194 Toetuse saajate veebiküsitluse tulemustele tuginedes saab öelda, et 29% jaoks oli tegevuse 3.2.1 toetuse oluline positiivne mõju ajutine ning sellisena oli see ka kavandatud. 25% jaoks oli toetuse oluline positiivne mõju püsiv. 18% jaoks oli toetuse oluline positiivne mõju ajutine ning selle püsivaks muutmiseks kavatseti kasutada täiendavalt omavahendeid. 14% jaoks oli toetuse oluline positiivne mõju ajutine ning paraku puudusid vahendid, et seda püsivaks muuta. Sama paljude jaoks oli toetuse oluline positiivne mõju samuti ajutine, kuid selle püsivaks muutmiseks plaaniti taotleda uusi toetusi.

Hinnang asjakohasusele ja rakendamisele

- 195 Küsitlusele vastanud tegevuses 3.1.1 ja tegevuses 3.2.1 osalenud olid oma kogemusega nii toetuse taotlemise, menetlemise kui kasutamise osas üldjoontes rahul. Väiksem oli rahulolu vaid teostatud kontrollide paindlikkusega, kuid ei saa siiski väita, et selles osas ilmneks rahulolematust – vastajad ei oska sellele hoopis hinnangut anda.
- 196 Küsimusele sellest, mida tuleks toetuste taotlemise, menetlemise ja aruandluse protsessis muuta, et see arvestaks paremini ettevõtte vajaduste ja võimalustega, vastati sageli, et toetustega ollakse rahul ja midagi muuta ei ole vaja. Samas toodi tegevuse 3.1.1 puhul välja aga seda, et aruandlust ja bürokraatiat võiks olla vähem, samuti mainiti, et toetus võiks katta kogu tööle võetud inimese palgafondi ning toetust võiks olla võimalik kasutada pikema aja vältel. Kuigi küsitlusele vastati, et info oli selge ja kergesti leitav, töid avatud vastustes paar vastajat siiski välja, et toetusest teadasaamine oli pigem

õnnelik juhus. Tegevuse 3.2.1 puhul märgiti aga, et toetuse kasutamine (sihtgrupi esindaja palkamine) oli ettevõtte jaoks lisakoormus ning see võiks olla paindlikum.

- 197 Konkurentsivõime kava "Eesti 2020" eesmärkide saavutamisel omasid tegevus 3.1.1 ja tegevus 3.2.1 rolli, aidates igakülgset kaasa kavas seatud eesmärkide saavutamisele seoses tööturuteenuste arendamise ja selle pakkumise laiendamisega uutele sihtrühmadele. Tegevuste rakendamisel saavutati konkurentsivõime kavas "Eesti 2020" kolm tööhõivet puudutavat eesmärki: „Tõsta tööhõive määra vanusegrupis 20–64“ (saavutustase 2023. a 82,1%), „Töejõus osalemise määra suurendamine (vanusegrupp 15–64)“ (saavutustase 2023. a 81,6%) ja „Pikaajalise tööstuse määra vähendamine“ (saavutustase 2023. a 1,5%). Saavutamata jäi eesmärk „Noorte (15–24) töötuse määra vähendamine“ (saavutustase 2023. a 15%).

5.3. Ettevõtlus ja TA

198 SF rakendusperioodil 2014–2020 olid PS4 raames planeeritud kaheksa meetmetegevust, mille eesmärkideks olid suurendada Eesti teaduse rahvusvahelist konkurentsivõimet, arendada nüüdisaegset teadustaristut, tugevdada ning kasvatada ettevõtete ja TA asutuste vahelist koostööd ning koostööd riigi ja TA asutuste vahel. Samuti pidid meetmetegevused tõstma Eesti ettevõtete konkurentsivõimet läbi pikaajaliste arenguplaanide koostamise.

PS4 raames rakendati kolme meetet:

- Meede 4.1 „Eesti TA rahvusvahelise konkurentsivõime suurendamine ja osalemine üleeuroopalistes teadusalgatustes“
  - Tegevus 4.1.1: Institutsionaalne arendusprogramm TA asutustele ja kõrgkoolidele (ASTRA)
- Meede 4.2 „TAI süsteemi kohaliku sotsiaalmajandusliku mõju suurendamine ja nutikas spetsialiseerumine kasvualade (IKT + tervis + ressursid) arendamiseks“
  - Tegevus 4.2.2: Kõrghariduse erialastipendiumid nutika spetsialiseerumise kasvualdkondades
  - Tegevus 4.2.3: TA programm nutika spetsialiseerumise kasvualdkondades
  - Tegevus 4.2.4: Riigi rahastatavad koostööstruktuurid
  - Tegevus 4.2.5: Nõudluspoole poliitika, riik innovaatiliste lahenduste tellijana
  - Tegevus 4.2.6: *Start-up* ettevõtluse hoogustamine
- Meede 4.4 „Ettevõtja arenguplaani toetusmeede ettevõtete arendus- ja eksporditegevustele kaasaaitamiseks ning juhtimisvõimekuse tõstmiseks“
  - Tegevus 4.4.1: Arenguvajaduste välja selgitamine ja ettevõtete arendustegevused
  - Tegevus 4.4.2: Teadusarenduse tegevuse osak

Hinnang mõjule ja tulemuslikkusele

199 Valdkonnas ellu viidud meetmed ja tegevused olid tulemuslikud, mõjusad ja vajalikud. Positiivsed tulemused avaldusid kõigis kolmes meetmes toetust saanud ettevõtete erinevate majandusnäitajate kasvus. Vaid 4.2.6 tegevuse raames toetust saanud iduettevõtete lisandväärtus ning lisandväärtus töötaja kohta on programmiperioodil langenud. Meetmed aitas kaasa Eesti majanduse teadusmahukuse kasvule, tõstsid teadusasutuste võimekust viia läbi ettevõtlusele vajalikke rakendusuringuid ja tootearendusprojekt ning samuti suurendasid meetmed ettevõtete konkurentsivõimet ja ekspordivõimet.

200 Meetme tegevustele seatud 28st tulemus- ja väljundnäitajatest saavutati 18, millest enamik ületäideti. Saavutamata jäi kokku 10 mõõdikut, millest kuue saavutusmäär jäi alla 80%.

201 Tuleb märkida, et toetuste mõju on keeruline hinnata väga lühikese aja jooksul pärast programmiperioodi lõppemist ning ka ettevõtte majandusnäitajatel baseeruvad mõõdikud ei pruugi olla parimad indikaatorid antud meetme tegevuste mõju ja tulemuslikkuse hindamiseks, kuna meetme raames tegeleti sisulisema teadustööga, baastadmiste loomisega ning ka tootearendusega, mis võivad alles keskpikas perspektiivis hakata ettevõtete majandusnäitajaid positiivselt mõjutama.

202 Samuti tuleb mõju ja tulemuslikkuse hindamisel arvestada, et väga keerulises geo- ja majanduspoliitilises olukorras ei pruugi ettevõtete koostatud äriplaanid realiseeruda, tulenevalt muutuvast turunõudlusest ning realiseeruda võivad hoopis tegevustega kaasnevad riskid.

203 Tulemuslikkust ja mõju mõjutasid negatiivselt samuti välised geo- ja majanduspoliitilised tegurid, mille tulemusena mõned toetust saanud ettevõtted ei suutnud projektides paika pandud tulemusi kas osaliselt või täielikult saavutada. Need ettevõtted oleksid oodanud rakendusüksuselt rohkem paindlikkust, mis puudutab eesmärkide saavutamist ette antud ajaraamides.

- 204 Kuna aga reeglid ning ajaraamistik oli Eestile antud ette EK poolt, ei olnud riigil seda võimalik ise vastavalt muutunud olukorrale ja vajadustele ümber kohandada. Võimalus oli lõpetada projekt mittetoimivana, ehk viia tegevused lõpuni perioodil 2024–2027, kuid alates 01.01.2024 tehtavad kulutused oleks jäänud kanda toetuse saajale ning sellest tulenevalt kasutati antud võimalust ka vaid üksikutes projektides.
- 205 Ettevõtjad kinnitasid, et ilma toetusmeetmeteta ei oleks tehtud investeeringuid olnud võimalik sarnases mahus ning ajaraamis läbi viia.
- 206 Järeelhindamise raames läbi viidud statistiline analüüs kinnitas, et meetmed on end õigustanud ja omavad toetust saanud ettevõtete erinevatele majandusnäitajatele positiivset mõju. Toetust saanud ettevõtted suutsid üldiselt suurendada võrreldes kontrollgrupiga nii müügitulu, lisandväärtust, kasumit kui ka varade mahtu. Vaid *start-up* ettevõtted ei suutnud kasvatada 2023. aasta lõpuks lisandväärtust 2019. aastaga eelnenud tasemele ning nende müügitulu võrreldes kontrollgrupiga kahanes.
- 207 Meetmete ja meetme tegevuste riskid seoses tegevuste mõju, tulemuslikkuse ja jätkusuutlikkusega on peamiselt seotud riikliku baasrahastuse jätkamisega (1% SKP-st) ning ka Euroopa Liidu toetuste jätkamisega vähemalt samas mahus ka järgmistel eelarveperioodidel. Samuti tuleb pöörata tähelepanu välisvahendite efektiivsele kasutamisele, et suurendada välisvahendite mõju Eesti teadussektorile ja parandada ettevõtete ja teadusasutuste vahelist koostööd. Riske on võimalik maandada stabiilse ja ühtlase baasrahastuse tagamisega ning efektiivse välisvahendite kasutamise.
- 208 Ettevõtete riskid seoses TA ja TAI tegevuste tellimise ning koostöö edendamise teadusasutustega on seotud nii Eestist sõltumatute geopoliitiliste riskidega kui ka Eesti sisemajanduse olukorrast ja Eesti peamiste kaubanduspartnerite konjunktuurist. Eesti ettevõtete finantsseis on peamiseks takistuseks TA ja TAI tegevuste läbiviimiseks ning halvenev majandusolukord vähendab veelgi Eesti ettevõtete suutlikkust TA ja TAI tegevusi läbi viia, kuna omavahendite nappus ja madal nõudlus sise-ja välisurgudel vähendab investeerimisvõimekust. Riske on võimalik potentsiaalselt maandada nii toetuste tingimuste paindliku muutmisega majanduskeskkonna muutumisel kui ka eduka majandusdiplomaatia tulemusel, mis võimaldab Eesti ettevõtetel leida uusi välisurgesid.

Hinnang sünergiale ja koosmõjule

- 209 Hinnang sünergiale ja koosmõjule on kasin. Ettevõtjad leidsid kõigis kolmes meetmes, et erinevate meetmete ja tegevuste vahel ei ole olulist sidusust ning on ka küsitav, kas see peabki eksisteerima. Teadlikkus erinevate meetmete võimalustest oli ettevõtete seas tagasihoidlik ning ettevõtjad ootaksid riigilt ühte konkreetselt hallatavat kesket süsteemi, mis võimaldaks ettevõtetel lihtsalt ja arusaadavalt saada ühest allikast infot kõikide avatud toetusmeetmete kohta, ilma et ettevõtte peaks ise kulutama aega erinevate toetusvõimaluste otsimiseks.
- 210 Vaid meetme tegevuse 4.1.1 hinnangut sünergiale ja koosmõjule saab pidada väga heaks, kuna meetme tegevusel on positiivne vastastikmõju, luues nii teistele meetme tegevustele eeldusi kui hõlbustades nende rakendamist. RA hinnangul on meetme tegevuse 4.1.1. mõõdikute ületäitmist soodustanud teiste meetmete kaudne mõju, mis on aidanud suurendada TA asutuste üldist võimekust.
- 211 Kõikide meetmete juures pidasid toetuste saajad problemaatiliseks toetuste haldamisega kaasnevat liiga kõrget halduskoormust ning kohati tarbetuid bürokraatlikke nõudeid (st ülemäära keerukaid seadusest tulenevatest administratiivsetest protseduure), mille vastu eksimine toob kaasa endaga finantskorrektsiooni
- 212 Ka küsitlustulemused näitavad, et ligi poolte toetust saanud ettevõtjate jaoks puudus nende hinnatud toetusel seos teiste toetuste või toetatud tegevustega ning samuti poolte jaoks oli see seos ühel või teisel moel olemas.
- 213 Kokkuvõttes võib vähese sünergia üheks põhjuseks pidada meetmetest 4.1, 4.2 ja 4.4 toetust saanud TA asutuste ja ettevõtjate vähest teadlikkust erinevate toetuste võimalustest. Probleemi aitaks

lahendada nn „ühe värava“ printsiipi, mille raames eksisteeriks üks keskne asutus, mille tööks oleks hinnata taotleja vajadusi, võimekust, perspektiivi ning suunata ta õige toetusmeetme juurde.

Hinnang soolisele võrdõiguslikkusele ja võrdsetele võimalustele, sh ligipääsetavusele

- 214 Kuigi horisontaalsed teemad ja nendele keskendumise nõue nii taotluste esitamisel kui ka projektides sisuliselt, on seotud nii EL määrustega ja Eesti enda strategiadokumentidega, on hinnang soolisele võrdõiguslikkusele ja võrdsetele võimalustele kasin. Uuringu raames kogutud andmetest selgus kokkuvõtvalt, et horisontaalsed teemad ei olnud meetme tegevuse 4.1.1 ning meetme 4.2. ja 4.4. elluviimisel ettevõtjatele ja TA asutustele projektide läbiviimisel otseselt prioriteediks. Toetust saanud ettevõtjad keskendusid projektide sisulisele elluviimisele eesmärgiga parandada Eesti ettevõtete konkurentsipositsiooni rahvusvahelisel turul läbi TAI tegevuste. Horisontaalsete teemadega tegelemisele pöörati tähelepanu pigem vormiliselt (nt taotluse ja aruandluse täitmisel).
- 215 Ülikoolide esindajate ning toetust saanud ettevõtet esindajate sõnul olid toetavatel tegevustel teised eesmärgid, nagu uuringute läbiviimine, tootearendus ning ülikoolidel organisatsioonisiselt seatud eesmärkide täitmine. Toetuse saajad kinnitasid, et esitatud nõuetega arvestati küll formaalselt, kuid sisuliselt horisontaalsetele teemadele ei keskendatud. Samuti ei peetud õigeks, et olemuslikult teadusprojektides tuleb keskenduda teemadele, millel puudub teadustööga otsene seos ning mis võtavad ära teadustegevusele suunatavat ajalist ressursi.
- 216 Toetust saanud ettevõtjad hindasid, et toetusmeetmete eesmärk peaks olema parandada Eesti ettevõtete konkurentsipositsiooni rahvusvahelisel turul läbi TA tegevuste, mitte keskenduda kohati ebasobivatele nõudetele seoses horisontaalsete teemadega. Ka leidsid ettevõtted, et uute töökohtade loomisel ja teadustöö tegemisel tuleb lähtuda Eesti kontekstis saadaolevast personalist ning teha koostööd lähtudes isikute pädevusest.
- 217 Poliitikakujundajad ja rakendajad täheldasid küsitlustulemustes PS4 suunas meetmete positiivset mõju enim ligipääsetavusele piiratud tegevus- ja liikumisvõimega inimestele (5 vastust, 13%).
- 218 Mõju puudumist täheldati eelkõige soolise võrdõiguslikkuse puhul (31%), vähemusrühmade võrdsete võimaluste (26%) ja vaesuse ja ebavõrdsuse vähendamise (26%) puhul. Viimane aspekt oli ka ainus, kus PS4 suunas vastanutest oli rohkem neid, kelle hinnangul meetmetel mõju puudus kui neid, kes täheldasid positiivset mõju.

Hinnang TA asutuste ja teadlaste valmisolekule koostööks

- 219 Hinnang TA asutuste ja teadlaste valmisolekule koostööks on hea. Meetme tegevused võimaldasid ettevõtetel tellida TA ja TAI tegevusi, töötada välja uusi tooteid ja teenuseid mahus, mida ilma toetusteta ei oleks tõenäoliselt sarnases mahus ette võetud.
- 220 Ankeetküsitlusele vastanud ettevõtetest arendasid toetuste mõjul innovaatilisi tooteid ja teenuseid pooled ettevõtetest. Tootmisprotsessi uuendas umbes 1/3 ja uusi ärimudeleid arendas 1/4 vastanutest.
- 221 Siiski esines koostöös nii ettevõtjate kui ka ülikoolide esindajate hinnangutel mitmeid probleeme ning takistusi. Nimelt on väljakutseks teaduse ja ettevõtluse ühisosa leidmine: ettevõtjate ja teadlaste ootused ning nägemus koostööprojektist nii ajalises mõtmes kui ka väljatöötatava lahenduse osas erinevad. Ühtlasi on Eestis väga piiratud teadlaste arv ning neil ei ole tihti ka aega ülikooliväliste projektidega tegeleda ning ülikool ei saa seda neilt ka nõuda.
- 222 Ettevõtjate ja teadusasutuste koostööd mõjutab ka asjaolu, et Eestis on vähe ettevõtteid, kes on võimelised TA ja TAI tegevustesse panustama - 94,9% Eesti ettevõtetest on VKE-d, kellel puudub võimekus suuremas mahus TA tegevustesse investeerida ja seeläbi enda konkurentsivõimet tõsta.

- 223 Ettevõtjate ja teadusasutuste koostööd soodustavad teatud määral tänaseks ülikoolide juure loodud tehnosiirde üksused, mille ülesanne on teadlasi ja ettevõtjad kokku viia. Siiski on need üksused veel arenemisjärgus. Vastavalt kogutud tagasisidele (intervjuud ülikoolide esindajatega ning valideerimisseminar) võiks riik kaaluda rahalise toe suurendamist ülikoolide juures tegutsevatele tehnosiirde üksustele, et süsteem saaks hakata efektiivsemalt toimima ning võimaldaks suurendada ülikoolide ja ettevõtete vahelist koostööd.
- 224 Ka intellektuaalse omandi küsimused takistavad ettevõtete, ETAG-i ja ülikoolide endi koostööd – nimelt jääb seniste projektide koostööst sündinud intellektuaalne omand enamasti ülikooli kätte, mis tähendab, et ettevõtte ei pruugi saada koostööst sündinud tulemit kasutada ning otsene kasu ettevõttele sellisel juhul on olematu. Seadusandlikul tasandil intellektuaalomandi kasutamise reguleerimine võib suunata senist praktikat nii, et ettevõtjad saaksid lihtsustatud korras intellektuaalomandit kasutada, mis omakorda tõstaks nende huvi koostööprojektide vastu.

Mõju regionaalse tasakaalustatuse vaatest

- 225 Meetmetegevus 4.1.1. ei omanud otsest mõju regionaalsele tasakaalustatusele, kuna ASTRA programmi raames ei pööratud otseselt tähelepanu regionaalsuse aspektidele ning meetmetegevus ei omanud regionaalpoliitilist eesmärki. Samuti on teadusasutused koondunud Eesti kontekstis peamiselt Tartusse ja Tallinnasse, millest tulenevalt ei olegi võimalik disainida meetmetegevust regionaalpoliitilist mõju omavaks, tulenevalt Eesti teadussüsteemi geograafilisest koondumisest ja meetmetegevuse toetatavate tegevuste seotusest teadusasutustega.
- 226 Meede 4.2 ei omanud mõju regionaalsele tasakaalustatusele, kuigi üheks seatud eesmärgiks oli suunata finantsvahendeid ka Tallinna ja Tartu piirkondadest väljapoole. Hindamise käigus läbi viidud regressioonanalüüsi tulemustest nähtub, et toetuse järgsel perioodil oli lisandväärtuse muutus Lääne-Viru ja Saare maakonna ettevõtjatel suurem kui Harjumaal. Meetme mõju on oluliselt väiksem Rapla maakonnas (34,6% võrreldes Harjumaaga) ja teiste maakondade kohta puuduvad statistiliselt olulised tõendid.
- 227 Meede 4.4. ei omanud mõju regionaalsele tasakaalustatusele, kuna vajaminevate teadmistega töäjõud on koondunud Eestis Tallinnasse ja Tartusse, siis loogiliselt järgnevad neile sinna ka ettevõtted ning maapiirkondades ei olegi saada pädevat personali, keda ettevõtte saaks palgata, rääkimata kes oleks suutelised TA tegevusi ellu viima või koordineerima. Selline olukord peegeldab Eesti kontekstis inimgeograafilist hetkeseisu. Statistilise analüüsi kohaselt puuduvad toetuse mõju kohta statistiliselt olulised tõendid, seega ei ole võimalik ka väita, et toetuste koondumine Tallinnasse ja Tartusse suurendas nende suhtelist tugevust regioonide ees.

Hinnang tegevuse jätkusuutlikkusele

- 228 Hinnang meetmetegevuse 4.1.1 jätkusuutlikkusele on hea, kuna ellu viidud tegevused olid disainitud selliselt, et nendega oleks võimalik pärast programmiperioodi lõppemist jätkata.
- 229 Infrastruktuuriprojekte raames soetatud inventar on jätkuvalt kasutuses ning tagab tänapäevase keskkonna õppe- ja teadustegevuseks, mis tõstab tegevuse jätkusuutlikkuse aspekti.
- 230 Struktuurivahenditest toetatud tegevuste jätkusuutlikkus võib aga ohtu sattuda kui riik taganeb ülikoolidele lubatud kõrghariduse rahastuse suurendamisest (1% SKP-st), sest TA asutustel puuduvad sellisel juhul omavahendid edukaks osutunud tegevuste jätkamiseks vähemalt samas mahus.
- 231 Hinnang meetme 4.2 jätkusuutlikkusele on hea, sest kuigi ettevõtetega koostööd teinud TA asutused ei monitoori spetsiifiliselt, mis saab koostööprojektidest ettevõtetes pärast nende lõppemist, hindasid toetust saanud ettevõtted ise lõppenud projektide ja ellu viidud tegevuste jätkusuutlikkust heaks. Kuid jätkusuutlikkust mõjutavad mitmed sõltumatud muutujad ning lõpuni riske maandada ei ole võimalik. Järgmisel eelarveperioodil oleks asjakohane koguda lõppenud projektide osas tagasisidet, hindamaks

ellu viidud projektide jätkusuutlikkust täpsemalt ning samuti oleks võimalik kogutud andmetele tuginedes viia vajadusel toetusmeetmetes ellu vajaminevaid muudatusi.

- 232 Keerulises geo- ja majanduspoliitilises keskkonnas võib turunõudlus kiirelt muutuda ja ettevõtte ei pruugi leida oma arendatud tootele ja teenusele turgu või rakendust. Jätkusuutlikkus sõltub veel nii ettevõtete endi finantsvõimekusest tegevustega ka tulevikus jätkata kui ka sellest, kas ja millisel määral toetusmeetmed tulevikus jätkuvad ja millistele tegevustele on ettevõtetal võimalik taotlusi esitada.
- 233 Hinnang meetme 4.4 jätkusuutlikkusele on hea ning meetme tegevuste majanduslik positiivne mõju avaldus toetust saanud ettevõtetal enamasti kahe aasta jooksul pärast toetuse saamist.
- 234 Seejuures ilmnes uuringu käigus, et tegevuste jätkusuutlikkus on võtmetähtsusega, nii nagu on toetustmeetmete jätkumine, mis soodustaks edasisi TA ja TAI tegevusi ettevõtetes. Sarnane toimimismudel eksisteerib igas OECD riigis ja ka Eesti peab konkrentsis püsimiseks sarnast süsteemi rakendama, sest tegevused ja investeringud on ettevõtete jaoks kõrge riskiga ning riik peab aitama neid maandada.
- 235 Toetusmeetmete tulemuslikkust näitab RÜ hinnangul ka olukord, et arendusosakutele on pidevalt kolmekordne ületaotlemine, mis tähendab, et ettevõtted näevad nendes reaalselt kasu. Ka ettevõtete hinnangul peaksid samuti toetusmeetmed jätkuma, et oleks võimalik loogilise jadana arendusi teha, et need ei katkeks ja loodud teadmised ei jääks kasutuseta.

Hinnang TA tellimisele ja TAI tegevustele

- 236 Hinnang TA tellimisele ja TAI tegevustele on keskpärane. Programmiperioodi jooksul esines nii ülikoolide kui ka ettevõtjate hinnangul mitmeid takistusi, miks ettevõtted ei ole suutelised teadusasutustelt TA ja TAI tegevusi tellima.
- 237 Üheks takistuseks oli suur bürokraatia maht ning sellega kaasnevad erinevad vormilised nõudeid, mis muudavad potentsiaalse koostöö ettevõtete ja ülikoolide vahel keeruliseks, aeganõudvaks, rahaliselt kalliks ja riskantseks mõlemale osapoolale. Kuigi toetuse taotluse koostamise ajal on kindel plaan ja tegevuskava, siis TA tegevuste juures on tavaline, et töö käigus võib algne plaan muutuda. Toetuse raames kinnitatud plaani muutmine on ajamahukas ning keeruline protsess, mis nõuab liiga suurt halduskoormust. Samuti on vajalik eelarve muutmine kulukategooriate vahel, mis on tingitud esialgse plaani muutmisest ja ümberkorralduste tegemise vajadusest.
- 238 Hästi disainitud toetusmeetmed võimaldavad aga tekitada Eesti kontekstis teadusmahukate ettevõtete jaoks sobivat ökosüsteemi ning meelitada siia ka TA tegevusi tellida soovivaid välisettevõtteid koos potentsiaalsete välisinvesteringutega.
- 239 Probleemiks ühisosa leidmine ettevõtete ja TA asutuste vahel, sest Eesti kontekstis ei pruugi olla ettevõtetal TA pakutavate teenuste ja teadmiste järele nõudlust, mis muudab teadmussiirde läbi koostöö keeruliseks. Varasem hindamine on samuti kinnitanud, et Eesti ettevõtete madal võimekus investeerida TA tegevustesse ning innovatsiooni, loob olukorra, kus teadusasutuste pakutavate teenuste ja ettevõtete vajaduste vahel on raske leida ühisosa. Tipteaduse puhul asuvad ettevõtluspartnerid aga pigem väljaspool Eestit.
- 240 Probleemiks on ka TA ja TAI tegevuste väga kõrge rahaline hind ning enamusel Eesti ettevõtetal on keeruline leida vajaminevaid finantsvahendeid, mis raskendavad nõutud omaosaluse katmist. Vaid väga suured ettevõtted suudavad nõutud omaosaluse probleemideta tasuda.
- 241 Ka küsitlustulemused kinnitavad, et rahaliste vahendite nappus ning kättesaadavus mõjutavad enim ettevõtete võimekust TA tellimist ja TAI tegevuste läbiviimist.
- 242 TA ja TAI tegevusi määratleb poliitiline valik, mille raames on paika pandud prioriteetsed fookusvaldkonnad, mida rahaliselt toetatakse. Ettevõtjate hinnangul võib see tekitada turul olukorra, kus eelisarendatud sektorid kasvavad teistest kiiremini, kuid muu osa ettevõtlusest ei jõua viimaste aastate kriiside tulemusel neile järgi ja nende majandusnäitajad üha halvenevad.

Hinnang asjakohasusele ja rakendamisele

- 243 Hinnang meetmetegevuse 4.1.1. asjakohasusele ja rakendamisele on väga hea, kuna ASTRA programm võimaldas ülikoolidel läbi viia olulisi reforme enda tegevuste efektiivistamiseks ning baasvõimekuse tõstmiseks. Takistusena toodi välja tegevustega kaasnevat kõrget halduskoormust nii taotluse koostamisel kui hilisema aruandluse esitamisel.
- 244 Hinnang meetme 4.2 ja 4.4. asjakohasusele ja rakendamisele on väga hea, kuna meetet ja selle tegevusi pidasid nii TA asutused kui ka ettevõtted asjakohaseks, mis võimaldasid ettevõtetel läbi viia nende jaoks olulisi TA tegevusi, rakendusuringuid ja tootearendusi, mida muidu ei oleks olnud kas üldse või soovitud mahus ja ajaperioodil läbi viia.
- 245 Konkurentsivõime kavas "Eesti 2020" konkurentsivõimelise ettevõtluskeskkonna ühe eesmärgina seati TA investeeringu taseme tõstmise (2009. a alguse 1,42%, 2020. a eesmärk 3%). Võib öelda, et konkurentsivõime kava "Eesti 2020" eesmärgi saavutamisel omasid meetmetegevused olulist rolli, aidates kaasa TA näitajate parandamisele.

5.4. Ettevõtlusteadlikkus ja konkurentsivõime

- 246 Meetme 5.1: „Ettevõtlikkuse kasvatamine, ettevõtluse kasvu soodustamine, ettevõtluskeskkonna arendamine“ üldine eesmärk oli tõsta ettevõtjate ambitsioonikust, üldist ettevõtlikkust, ning soodustada jätkusuutliku ettevõtlustegevusega alustamist ning ettevõtete majandustulemuste kasvu. Meede 5.1 sisaldas nelja tegevust:
- Nõustamine maakondlikes arenduskeskustes ettevõtlusteadlikkus ja ettevõtete konkurentsivõime suurendamine (5.1.1)
  - Starditoetus (5.1.2)
  - Ekspordi arendamise tegevused (5.1.3)
  - Ettevõtlusteadlikkus (5.1.4)
- 247 Meede 5.2 „Kapitali- ja krediidikindlustuse kättesaadavuse parandamine“ üldine eesmärk oli suurendada äriprojektide finantseerimiseks vajaliku kapitali kättesaadavust, töstmaks ettevõtete üldist konkurentsivõimet (sh suurendada ekspordivõimekust). Samuti muuta ettevõtetele kättesaadavaks ka kõrgema riskiga ambitsioonikate äriprojektide finantseerimiseks mõeldud riskikapital, et toetada nende kiiret kasvu ja jätkusuutlikkust. Meede 5.2 sisaldas kahte tegevust:
- Laenude, tagatiste ja eksporditehingute kindlustuse väljastamine (5.2.1)
  - Varajase faasi fondifondi loomine riskikapitali pakkumiseks (5.2.2)

Hinnang mõjule ja tulemuslikkusele

- 248 Hinnang ettevõtlusteadlikkuse ja konkurentsivõime soodustamiseks saanutud meetme tegevuste mõjule ja tulemuslikkusele on väga hea. Ettevõtlikkusteadlikkuse valdkonna meetmetegevuste väljundnäitajate eesmärgid täideti suures osas. Meetmes 5.1 täideti kõik väljundnäitajate eesmärgid, kuid ühes meetme 5.2 meetmetegevuses jäi väljundnäitaja „varajase faasi fondifondi struktuuri kaudu riskikapitali kaasanud ettevõtjate arv“ sihttase saavutamata. Meetmetegevusele 5.1.3 seatud tulemusnäitaja „eksportivate ettevõtete arv“ jäi samuti perioodi lõpuks napilt täitmata.
- 249 5.1 meede on olnud ettevõtetele majandustegevuse laiendamisel ning kasvu tagamisel oluline ning toetuste kasutamine on olnud tulemuslik. Erinevate instrumentide tulemuslikkuse tase on olnud küll erinev, kuid suures pildis on kõik tegevused täitnud eesmärgi ja panustanud oluliselt ettevõtlikkuse kasvu ning ettevõtete majandustulemustesse.
- 250 Suuremat mõju on meetmetegevustest omanud eelkõige ekspordile suunatud meetmetegevused (5.1.3), mis lisaks lisandväärtuse kasvule on aidanud Eesti ettevõtetel ka rahvusvahelisel turul rohkem silma paista.
- 251 Samuti on olnud märkimisväärse mõju ja tulemuslikkusega meetmetegevused, mida tehti läbi maakondlike arenduskeskuste (5.1.1) – ettevõtlusega seotud nõustamisteenus, ettevõtlikkusteadlikkuse kasvu üritused, ja uute investeeringute saamisele suunatud tegevused. Nende tegevuste positiivne mõju on muuhulgas avaldunud ka ettevõtjate ettevõtlusalases harimises, ajakohases informeerimises erinevatest toetuste võimalustest, äriideede üle argumenteerimises ning tagasisidestamises, ärialase koostöö ning tugivõrgustike vahendamises, samuti ettevõtjate julgustamises võtmaks ette vajalikke muutusi ärimudelites. Tugiteenuste osutamine ettevõtetele on osutunud toimivaks lahenduseks ettevõtlusarengu kiirendamisel. Teenustega jõutakse suurema hulga ettevõtjateni ja need moonutavad ka vähem konkurentsi.
- 252 Suurim puhasmõju on olnud starditoetustel (5.1.2) ja ekspordi edendavatel tegevustel (5.1.3.). Tõendatud on toetuste panus starditoetust saanud ettevõtete müügitulu, vara, lisandväärtuse ja tootlikkuse kasvu võrreldes kontrollgrupiga. Eksporditoetust saanud ettevõtete puhul on tõendatud toetuste panus müügitulu, vara, töötajate arvu ja tootlikkuse kasvu võrreldes kontrollgrupiga.

- 253 Starditoetust (5.1.2) kasutanud ettevõtetes on kõik vaadeldavad näitajad märkimisväärselt kasvanud: lisandväärtuse kasv 433%, aastakeskmise kasvutempo 18,2%; töötajate arvu muutus 93,9%, aastakeskmise kasvutempo 6,8%; tööjõutootlikkuse kasv 175%, aastakeskmise kasvutempo 10,6%.
- 254 Ekspordi toetust saanud ettevõtetes (5.1.3) on lisandväärtus ja tööjõutootlikkus samuti kasvanud, kuid töötajate arv on mõnevõrra vähenenud: lisandväärtuse kasv 39,6%, aastakeskmise kasvutempo 3,9%; töötajate arvu muutus –4,5%, aastakeskmise kasvutempo –0,46%; tööjõutootlikkuse kasv 46,3%, aastakeskmise kasvutempo 3,9%.
- 255 Järjepidev ekspordi kasv on toimunud perioodil 2013-2023 nii meetmetegevuse 5.1.3 (eksporditoetus) toetuse saajatel, kui ka ülejäänud meetmest 5.1 toetust/kasu saajatel (v.a turismi arendamise tegevus).
- 256 Meetme 5.2. tegevustest oli suurim puhasmõju võrreldes kontrollgrupiga usaldusfonde kasutanud ettevõtete rühmas (5.2.2). Samas esineb selles rühmas olulisi probleeme puhaskasumi kasvu saavutamise, ning seetõttu ka selle aluseks oleva lisandväärtusega. Laenukäendusi ning laene kasutanud ettevõtetel (5.2.1) oli märkimisväärse puhasmõjuga müügitulu, vara ja lisandväärtuse kasv. Meetme 5.2 mõju kahandasid äärmuslikud näitajad/ettevõtjad ning see peegeldus ka väljundnäitajate täitmisel, paljuski meetme disainist tulenevad tingimused, mis olid väiksematele ettevõtetele liiga suure riskiga.
- 257 Meetmete 5.1-5-2 toetuste olulisus toetust saanud ettevõtete arengus on olnud suur. Ligikaudu 53% küsitlusele vastanud ettevõtjatest ei oleks kavandatud tegevusi teinud, kui poleks toetusi saanud. Seejuures vaid 27% toetust saanutest oleks planeeritud tegevused teinud omavahenditest või kaasanud erasektori raha. Meetmete vahetu positiivne mõju avaldus eelkõige toetatud ettevõtete tootmisprotsesside tõhustamisele ning uute teenuste/toodete arendamisele ja eriti olemasolevate täiustamisele.
- 258 Meetme tulemuslikkust on mõjutanud kiire inflatsioon, majanduslangus ja nõudluse vähenemine nii sise- kui ka välisturul. Oluline roll meetmete mõju piiramisel on olnud COVID-19 epideemial ning Ukraina-Venemaa sõjaga kaasnevatel majandustegevuse piirangutel.
- 259 Meetmete tulemuslikkusega seotud riskid seonduvad põhiliselt üldise majanduskeskkonna konjunktuuriga, sh välisturgudel. Välisturgudega seotud riske on võimalik maandada sihturgude eelanalüüsiga, sh poliitiliste riskide hindamisega. Majanduskeskkonna halvenemine võib kiiresti vähendada väikeettevõtete arenguvõimekust, sh omafinantseerimise võimekust ja kavandatud tegevuste elluviimist. Sellega omakorda kaasneb risk, et loobutakse arengule suunatud toetuste taotlemisest ja teenuste kasutamist. Toetused ja teenuste kasutus koondub veelgi enam nõ edukatesse piirkondadesse. Riske saab maandada toetuste tingimuste paindliku muutmisega majanduskeskkonna muutumisel.

Hinnang sünergiale ja koosmõjule

- 260 Struktuurivahenditest rahastatud ja siseriiklikest vahenditest rahastatud toetuste sünergia eksisteeris, kuid see ei olnud kujundatud piisavalt süsteemselt, nt ettevõtete arengufaase, ärimudelit ja siseriikliku ja rahvusvahelist turgu arvestades ühtse komplektina. Struktuurivahendite ja siseriiklike toetuste dubleerimist ei ole, sest taotlemise tingimused ja kättesaadavus varieerub. Ettevõtted saavad küll taotleda ka suhteliselt samadele eesmärkidele suunatud toetusi nii struktuurifondidest kui siseriiklikest allikatest (nt. starditoetus ja Töötukassa ettevõtluse alustamise toetus), kuid toetuste mõnevõrra lahknevad tingimused määratlevad paljuski nende erineva kättesaadavuse ettevõtjatele.
- 261 Ettevõtlus- ja innovatsiooni toetusmeetmete sünergia eksisteeris samuti ehkki piiratud ulatuses. Sünergia oli suurem ettevõtlusteadlikkuse meetmete 5.1-5.2 siseselt. Tugeva omavahelise sünergiaga olid nõustamise meetmetegevus ning starditoetus. Ka teised meetmetegevused olid loogiliselt integreeruvad, ergutades varajase faasi ettevõtlust ning soodustades eri faasis ettevõtete uute teadmiste kasvu (sh läbi koolituste, nõustamisprogrammide, konkursside).

- 262 Samas praktikas ei kasuta (või ka ei saa kasutada) ettevõtteid meetme kooskõla võimalusi maksimaalselt ära. Valdavalt ettevõtteid ei kasutanud samaaegselt erinevaid ettevõtlus- ja innovatsiooni toetusmeetmete kombinatsioone, kuna seda oli ettevõtete jaoks strateegiliselt ja hästi planeeritud keeruline teha (sh eri nõuded, tähtajad, ressursikulud, aruandlused jms) ning peamiselt kasutati meetmeid eraldiseisvalt. Kooskõla tekitamist halvasid ka finantsvahendite vähesus, kohati ka vajaliku info (õigeaegne) kättesaadavus ning
- 263 Meetmest 5.1 toetust/kasu saanud ettevõtetest 42% kasutas toetusi teiste toetuste kasutuse ja toetatud tegevustes osalemisega ajaliselt mittekattuvana ning neist sisuliselt ja rakenduslikult sõltumatult. Finantsvahendite meedet kasutanud ettevõtetele oli vastav osakaal 59%. Ainult 6% 5.1 meetmest toetust/kasu saanud ettevõtetest kasutas toetusi teiste toetuste ja toetatud tegevustes osalemisega ajaliselt kattuvana, kusjuures erinevate toetuste kasutamine ja toetatud tegevustes osalemine oli omavahel sisuliselt ja ka rakendusprotsessi mõttes seostatud. Vastav osakaal oli märgatavalt kõrgem meetmest 5.2 toetust saanud ettevõtetele (25%).
- 264 Ligikaudu 35% 5.1 meetmest toetust/kasu saanud ettevõtjaid motiveeris varasemate toetuste kasutamise edu toetust uuesti taotlema ning 15% ettevõtjatest kasutas toetust suurendamiseks või kinnistamiseks eelneva toetuse positiivset mõju. Meetmest 5.2 toetust saanutest ligikaudu 25% kasutas toetust sünkroonis ning sisulises seoses teiste toetuste või tegevustes osalemisega.

Hinnang soolisele võrdõiguslikkusele ja võrdsetele võimalustele, sh ligipääsetavusele

- 265 Võrdsete võimaluste suurendamine ja soolise võrdõiguslikkuse parendamine ettevõtluses on sageli lahendatud meetmete sihistamisega. Määratletud alaesindatud sihtgruppidele antakse toetuste taotlemisel/kasu saamisel eelistus (nt meetme, taotlusvooru või teemade piires). Ettevõtlikkusteadlikkuse meetme komplektis eraldi alaesindatud rühmadele meetmetegevusi ei olnud. Nende vajadustega arvestamine tegevustes oli ettevõtjate läbiv kaaskohustus.
- 266 Üldjuhul 5.1-5.2 meetmetest toetust/kasu saajad soolise võrdõiguslikkuse ja võrdsete võimaluste tagamisele või parendamisele meetmetegevustes eraldi tähelepanu ei pööranud, sest see ei olnud toetuse kasutamise keskne eesmärk. Samuti puudus meetmetegevustes selge motivaator, mis oleks suunanud toetust/kasu saanud ettevõtteid horisontaalsetele teemadele spetsiaalselt keskendumata.
- 267 Mõnedes ettevõtetes arvestati siiski töötajate palkamisel ja ka töökohtade loomisel soolise tasakaalu ning vähemusrühmade võrdse kohtlemise põhimõtteid. Samuti peeti horisontaalseid teemasid, sh füüsilise ligipääsetavuse tagamist silmas meetmetegevuste raames toimunud ürituste korraldamisel.
- 268 Soolisele võrdõiguslikkusele oli meetmetel kaudne positiivne mõju ka seeläbi, et meetmed olid olulised naiste asutatud ettevõtete tegevuste elluviimiseks. Naiste asutatud ettevõtete hulgas oli rohkem neid, kes hindasid, et nad ei oleks tegevusi ellu viinud ilma toetuseta.
- 269 Koondavalt võib öelda, et horisontaalsete teemadena oli meetmetes 5.1-5.2 võrdsed võimalused ja sooline võrdõiguslikkus tagatud vähemalt sellisel määral, et olukord ei halveneks võrreldes seisuga, mis oli enne toetuste saamise perioodi. Kuna see lävend on üldjuhul ületatud, siis võib öelda, et meetmete mõju on olnud (vähemalt) positiivne.
- 270 Ehkki ettevõtjaid kõnetas soolise võrdõiguslikkuse teema suhteliselt vähe, siis vajadust arvestada senisest rohkem piiratud töövõimega inimeste vajadustega (ka kui potentsiaalse töäjõuga) ning tegeleda ka (varjatud) ealise diskrimineerimise kahandamisega või marginaliseerimisega töökohtadel peeti aktuaalseks."
- 271 Ettevõtjate jaoks on oluline olla paremini instrueeritud sellest, kuidas diskrimineerimist ära tunda ning milliseid (sh nutikaid) lahendusi selle vähendamiseks kasutada.

TA asutuste ja teadlaste valmisolek koostöök

- 272 Meetme 5.1 ja 5.2 mõju teadus- ja arendusasutuste ning teadlaste valmisoleku suurenemisele pakkuda TA teenuseid ettevõtjatele ning teha koostööd oli kasin.
- 273 Teadlaste ja TA asutuste valmisolek ettevõtetega koostööd teha on teoorias ja põhimõtteliselt hea. Reaalset koostöö piiravad aga mitmed, sageli ka raskesti ületatavad tegurid (sh nt finantsid, ettevõtete vähene võimekus, kohati ka erinevad nägemused koostööst ja tulemustest, arenduse kriitiline ajaraamistik, ootused tulemustele, töjõupuudus ja/või koormatus TA asutustes, erinev töökultuur jm). Standardiseeritud teenustega on üldjuhul lihtsam ja sellel tasandil on ka koostööd rohkem, eelkõige seotuna teadustaristu kasutamise (nt mõõtmised, testimised, analüüsid jms).
- 274 Valdonna meetmed ei olnud otseselt eesmärgistatud tõstma teadus- ja arendusteenuste kasutamist ettevõtetes ning looma ja arendama koostöösidemeid TA asutustega. Lisaks kitsendasid toetuste tingimused hinnatavat mõju, kuna valdav enamik ettevõtetest olid pigem väiksemad ettevõtted, kelle võimekus TA teenuseid tarbida on piiratud. Samuti kahandas mõju tegevuste vähene integreeritus TA teenustega (nt nõustamine MAK-ides oli TA teenustega seostatud pigem teadmise jagamise tasandil) ning ka 5.1 meetme toetuste suhteliselt väike piirsumma.
- 275 Valdonna meetmete toetustel, sh koosmõjus teiste toetustega, toimus ettevõtete koostöö tihendamise eelkõige Eesti TA asutustega (12% ettevõtetest) ning ka kompetentsikeskustega (10%). Välismaiste TA asutustega tihenes koostöö meetme tulemusel 2,5% ettevõtetest.

Mõju regionaalse tasakaalustatuse vaates

- 276 Valdonna meetmete mõju regionaalsele tasakaalustatusele on kasin. Otseselt aitasid regionaalarengule kaasa nõustamistegevused MAK-ides (5.1.1). Ehkki nõustamise meetmetegevus ei eelistanud suurtest keskustest kaugemal asuvaid ettevõtteid, oli see siiski sihitud spetsiifiliselt suurendama ettevõtlikkusteadlikkust ja ettevõtluse arengut kõigis maakondades, sõltumata kuigivõrd ettevõtete üldisest võimekusest ning positsioonist turul.
- 277 Samas on regionaalarengu vaatest alarmeerivaks märgiks, et hinnanguliselt ligikaudu 80-90% toetustest on saanud Tartu, Tallinna ja Harjumaa ettevõtted. Selle peamiseks põhjuseks on meetmete tingimused, mis ei eelistanud toetuste saamisel teiste piirkondade ettevõtteid ega seadnud ka piiranguid suurtes linnades või nende otsesel tagamaal tegutsevatele ettevõtetele. Keskustes asuvaid ettevõtteid on oluliselt rohkem, nad on sageli ettevõtluses teadlikumad, aktiivsemad, laiemate kontaktidega ja suudavad ka ise rohkem panustada ning vajadusel võtta ka suuremaid äriske, nt laenuvahendite kaasamiseks.
- 278 Meetme vahendite regionaalse jaotuse osas joonistuvad üldistatult välja maakonnad, mille ettevõtted on saanud suhteliselt vähem toetusi ning kasutasid ka vähem laenuvahendeid. Nendeks maakondadeks on traditsioonilised Eesti regionaalarengu murelapsed Ida-Virumaa ning Kagu-Eesti maakonnad. Samas ei ole nende soorituse tase meetmetes ka väga drastiliselt madalam kui paljudel teistel keskustest kaugemal paiknevate maakondade ettevõtetel.
- 279 Harjumaa ettevõtted said 46% starditoetuse (5.1.2) vahenditest ning nende osakaal starditoetust saanud ettevõtetest oli ligikaudu 44%. Starditoetuse osakaal elaniku kohta oli Harjumaal 10,40 €, mis on ligikaudu maakondade keskmisel tasemel. Starditoetus elaniku kohta oli väiksem perifeersemates maakondades - Võrumaal (4,15 €), Põlvamaal (4,71 €) ja Ida-Virumaal (5,01 €). Vastav näitaja oli kõrgeim Hiiumaal (19,52 €) ja Viljandimaal (16,22 €).
- 280 Eksporditoetuse (5.1.3) raames toimunud välismessi külastustest 80% tehti Harjumaa ja Tartumaa ettevõtete poolt.

- 281 5.1.4 meetmetegevuse taotlusvooru „Ekspordi, tootearenduse ja digitaliseerimise suurprojektid“ väljamakstud vahenditest 74% läksid Harjumaaale.
- 282 Finantsvahendite meetmetegevuse (5.2.1) üheks eesmärgiks oli vähendada finantsturgude turutõrget, mis olulisel määral omab Eestis regionaalset mõõdet. Aruandluse andmed näitavad, et finantsvahendite meetme regionaalne mõju saab parimal juhul olla olemasolevat olukorda kinnistav, kuid meetmete rahaliste vahendite regionaalne jaotus ei panusta oluliselt regionaalse tasakaalustatuse suurendamisesse.
- 283 Laenuvahendite meetmetegevuses (5.2.2) oli 47% laenajatest Harjumaa ettevõtted ning nende võetud laenusumma moodustas 55% kogu laenatud rahast. Vähim arv laenu võtnud ettevõtteid oli Järvamaalt, Ida-Virumaalt, Saaremaalt, Raplamaalt ja Võrumaalt. Sealjuures võtsid alla 100 000 € koguväärtuses laene Järvamaa, Ida-Virumaa ja Raplamaa ettevõtted. Laenu kogusumma oli väiksem Järvamaal, Hiiumaa ja Põlvamaa ettevõtted meetmest laenu ei võtnud.
- 284 Käenduse kasutajatest 63% oli Harjumaa ettevõtteid ning käendatud laenude kogusummast 67% moodustasid Harjumaa ettevõtete võetud laenud. Laenukäendust kasutasid kõikide maakondade ettevõtted. Alla 100 000 € kogusummas käendasid Hiiumaa, Järvamaa, Põlvamaa, Valgamaa ning Võrumaa ettevõtted.
- 285 Kui toetus mõjub eri regioonidele erinevalt, võib see, aga ei pruugi mõjutada regionaalset tasakaalustatust. Puhasmõju analüüs ei näidanud, millistes regioonides ja milliste toetuste ning eelduste toel on meetmete 5.1-5.2 majanduslik mõju olnud suurim. Ülejäänud maakondades suutsid ettevõtted lisandväärtust kasvatada samamoodi nagu Harjumaa või ettevõtete varieeruvuse tõttu ei ole võimalik kinnitada erinevust. Toetuse regioonispetsiifilise mõju kohta puuduvad statistiliselt olulised tõendid.

Hinnang tegevuse jätkusuutlikkusele

- 286 Ettevõtlusteadlikkuse valdkonna meetmete mõju toetust/kasu saanud ettevõtete jätkusuutlikkusele on hea.
- 287 Tegevuste jätkusuutlikkus on sageli sõltuv ettevõtlusteadlikkuse meetmete disainist, ning ka eeldusest et toetatud/kasu saanud ettevõtted suudavad jätkata planeeritud tegevustega ka ilma täiendavate toetusteta tulevikus. Nõustamise reaalne tulem võib jääda sageli piiratud mõjuga, kuna ettevõtted ei ole valmis saanud teadmist oma äritegevuses rakendada. Selle põhjusena tuuakse muuhulgas välja (suhteliselt) kõrgeid finantsriske, mis ärimudeli muutusega võivad kaasneda.
- 288 Toetuste mõju ettevõtete tegevuse jätkuvusele on suhteline. Toetatud ettevõtete vitaalsus sõltub olulisel määral ka muudest, sageli palju kriitilisematest teguritest nagu ettevõtte paiknemine, konkurents valdkonnas, ettevõtte suurus, sisendhinnad, langenud nõudlus eksporditurgudel, inflatsioon, ka elanikkonna ostujõud jms. Seega ei ole toetuse mõju kõikide ettevõtete jätkusuutlikkusele ühetaoline ega ühesuunaline. Toetuste panus ettevõtete kestlikku arengusse on sageli eelduslikult suurem varajases faasis ettevõtete puhul.
- 289 Toetust/kasu saanud ettevõtete ellujäämismäär on kõrgem kui kontrollgrupi ettevõtetel. Seda mõjutab olulisel määral toetust/kasu saanud ettevõtete väiksus ning varajane arengufaas. Üldjuhul selliste ettevõtete abistamine (kas rahaliselt või läbi nõustamiste või tegevustes osalemise) loob suuremad eeldused nende püsima jäämiseks kui abistamata jätmise.
- 290 Ettevõtetest ca 2/3 hindasid, et toetustel on olnud oluline positiivne püsiv mõju ettevõtte arengule ja majandustulemustele. Ligikaudu 45% ettevõtetest kinnitasid, et toetuste toel loodud töökohad on säilinud. Olulisel osal ettevõtetest toimivad jätkuvalt toetuste najal käivitatud, taaselustatud või võimendatud eksporditegevused. Toetuste abil loodud uuenduste (sh tooted, teenused, juhtimis- ja halduslahendused) jätkuvat toimimist kinnitasid 41% ettevõtjatest. Toetuste abil tekkinud koostöö jätkuvust eri osapooltega kinnitas ligikaudu 40% vastanud ettevõtjatest.

- 291 Finantsvahendite positiivset mõju ettevõtte arengule ja kestlikkusele hindas püsivaks 40% toetust saanud ettevõtjatest.

Hinnang TA tellimisele ja TAI tegevustele

- 292 Meetmete mõju TA tellimisele ja TAI tegevuste läbiviimisele oli kasin.
- 293 Pooled ankeetküsitlusele vastanud ettevõtjatest arendasid toetuste toel innovaatilisi tooteid ja teenuseid. Tootmisprotsessi uuendas umbes 1/3 ja uusi ärimudeleid arendas 1/4 vastanutest.
- 294 Potentsiaalselt suurem mõju TA tegevustele oli finantsvahendite meetmel. Aga kuna selle meetme toetused ei olnud piisavalt taotlemise tingimustes sihitud, siis sageli võeti prioriteediks pigem muud ettevõtte majandustegevuse kasvu ergutavad tegevused.
- 295 Ettevõtete liikumine teadmiste mahukama äritegevuse poole on kasvuteel ning selles on oluline osa vajadusel säilitada ja tõsta ettevõtte konkurentsivõimet muutuva turu tingimustes.
- 296 Ettevõtete peamine takistus nii TA tellimisel kui ka TAI tegevuste läbiviimisel on omavahendite vähesus. Nii ettevõtete nõrk TA finantseerimise võimekus kui ka lisavahendite kaasamine TA tegevusteks on kasvav probleem. Samuti on kriitiliseks piduriks ettevõtjate skeptiline hoiak TA-sse. Sageli ei usuta, et TA-sse investeeritud vahendid aitaksid ettevõttel saavutada soovitud tulemusi. Toodete ja teenuste tururiske hinnatakse liiga kõrgeks. Varasem ootustele mittevastanud koostöö kogemus kahandab samuti osapoolte motivatsiooni, ja seda eriti ettevõtjate osas. Ettevõtjate vähene ambitsioonikus innovatsiooni luua on tihti seotud ka ettevõtete suhteliselt konservatiivse ärimudeliga, kus arendustel on sageli marginaalne roll. Sellega seonduvalt ei ole tihti, ja see on kasvav probleem, ettevõtetes ka piisavalt vajalikku oskusteabega töötajaid, kes TAI teemadega tegeleksid.
- 297 Info TA partnerite ja teenuste kohta on ettevõtjatele üldiselt suhteliselt hästi kättesaadav, kasutatakse nii teiste ettevõtjate abi, ning pöörduakse ka avaliku sektori tugistruktuuride poole kontaktide saamiseks. Kohati on probleemiks aga koostööpartnerite leidmine tulenevalt koostöö tingimustest. Kuna Eestis on sageli TA asutustes inimressursi puudus, siis suuremad ettevõtted kasutavad ka välismaiste koostööpartnerite abi. Koostööd välisriikidega sunnib tegema ka kohapealse vajaliku taristu ning kohati ka kvalifitseeritud spetsialistide puudus teatud kitsas (innovatsiooni) valdkonnas.
- 298 TA teenuste tellimist mõjutab vajadus, teenuse hind ning vähemal määral ka taristu ja selle kättesaadavus ning sobivate koostööpartnerite puudus.

Hinnang asjakohasusele ja rakendamisele

- 299 Valdonna meetmed olid üldjoontes asjakohased ning aitasid hästi kaasa seatud eesmärkide täitmisele. Tegevused olid kooskõlas meetmete eesmärkidega „tõsta ettevõtjate ambitsioonikust, loovust, üldist ettevõtlikkust, sealhulgas positiivset hoiakut ettevõtlusega alustamise osas, kasvatada jätkusuutlike alustavate ettevõtjate hulka ning parendada tegutsevate ettevõtjate majandustulemusi“ ning „parandada kapitali ja krediidikindlustuse kättesaadavust ettevõtetele“. Meetme vahendid tervikuna olid tegevuse eesmärkide ja väljundi saavutamiseks piisavad.
- 300 Meetmetegevused, mis pakkusid eriti varajases arenguetapis ettevõtetele arengu- ja koolitusprogramme olid kasulikud ja tulemuslikud. Vajalik ettevõtlusalane teadmine ja kogemus läbi osalemise muudeti kättesaadavaks sageli ka neile, kes seda oma kuludega teenusena osta ei suudaks.
- 301 Rahaliste toetuste meetmetegevused 5.1.2 ja 5.1.3 võimaldasid uutel ettevõtetel käivituda, sageli nõrga materiaalse baasi ja piiratud käibevahendite tingimustes toime tulla ning liikuda ka varajases arengufaasist edasi, sh välisriikidele.
- 302 Meetmed panustasid Konkurentsivõime kava "Eesti 2020" eesmärkidesse läbi ettevõtlikkuse kasvatamise, ettevõtluse kasvu soodustamise ja kapitalikindlustuse parandamise, aidates kaasa

mitmete oluliste ettevõtluse ning üldiste majandusnäitajate paranemisele. Panus oli positiivne kahe eesmärgi osas: Tootlikkus hõivatud kohta EL keskmisega võrreldes kasvas 2020. aastaks üle 80% sihttaseme ning Eesti ekspordi osatähtsus maailmamajanduses suurenes aastaks 2020 0,11% sihttasemeni. Kava kolmas eesmärk – „Tööjõukulude kasv võrrelduna tootlikkuse kasvutempoga“ jäi küll täitmata, kuid valdkonna meetmed ergutasid ettevõtete tootlikkust, mis aitab otseselt kaasa selle tempo kiirendamisele võrreldes tööjõukuludega. Samas oli hulk meetmeid suunatud ka tööhõive kasvu suurendamisele (sh 5.1.2), seega meetmetegevused aitasid kaasa korraka mõlema näitaja kasvule.

- 303 Meetmete süsteemi puudujääkidenähtsuse ilmselguse eelkõige taotlemise suur aja- ja ressursikulu, piiratud toetuste valik, sh TA-d toetavate toetuste ebapiisavus ning aktuaalseid globaalseid väljakutseid kõnetavad kliimamuutustega toimetulekut ning ettevõtete küberturvalisust tõstvate toetuste puudumine. Samuti ei suunata toetustega piisavalt innovatsiooni edendavat siseriiklikku nõudlust. Toetuste dubleerimist pigem ei esine.
- 304 Toetuste taotlemist piiras (kõigi ettevõtjatele võimalike) toetuste ühtse infokanali puudumine (nõ kõik koondatult ühest kohast, reaajas, kiiresti ja selgelt), kuna toetuste süsteemi hoomamine ning tunnetatud meetmete killustatus valmistab taotlejatele üksjagu probleeme. Toetuste taotlemise ja menetlemise keskkond ei ole kasutajasõbralik, eriti taotlejatele, kes seda igapäevaselt ei kasuta. Vormid on kohati keeruliselt sõnastatud, ning alati ei ole arusaadav kuidas tuleb taotlusi täita. Aruandluse kohta puudus piisav info. Lisaks toimub kirjalik kommunikatsioon ainult menetlemise keskkonnas ning see lahendus on vähepaindlik. Meetmete disain ei motiveeri toetuse saajaid maksimaalselt panustama. Eeldatakse seatud eesmärkide täitmist, kuid mitte enam. See on osaliselt seotud ka mõõdikute seadmise suhtelise keerukusega.
- 305 Maapiirkondades ja perifeersetes maakondades tegutsevad mikro- ja väikeettevõtted hindavad toetuste taotlemise eelduseks olevaid majandusnäitajatele loodud nõudeid liiga kõrgeks, ning seetõttu ei juleta sageli toetusele kandideerida. Tegevusest 5.1.2 toetust saanud alustavatel ettevõtetel on kohati keeruline täita 80 000 eurost käibenõuet, isegi kui ettevõtte asub Tallinnas või Tartus. 5.2 meetme finantsinstrumendid olid turutõrgete kõrvaldamisel vähema mõjuga seetõttu, et meetme teenused ja toetused olid kohati ettevõtete jaoks finantsiliselt raskesti kättesaadavad.
- 306 Valdkonna meetmete rakendamine oli eeskujulik ning mahendas märkimisväärselt edukalt ka meetmete süsteemist tulenevaid puudujääke. Toetuste/kasu saajate suhtlus rakendusüksusega toimus hästi, eelnõustamine oli asjakohane, taotluste hindamine kvaliteetne ning teostatud kontroll paindlik.
- 307 Läbivaks murekohaks ka 5.1 meetmete puhul oli taotlemisega ning toetuste kasutamisega seonduv liigne bürokraatia ning ettevõtteid pitsitav suur halduskoormus.

5.5. Loomemajandus

308 Loomemajanduse arendamise ehk meetme 5.3 üldine eesmärk oli siduda kultuuri- ja loomevaldkondades olevat potentsiaalil ettevõtlusega.

309 Meede sisaldas seitset tegevust:

- loomemajanduse inkubatsiooni arendamine (5.3.1)
- loomemajanduse tugistruktuuride arendamine (5.3.2)
- loomemajanduse valdkondades tegutsevate ettevõtete ekspordivõime arendamine (5.3.3)
- loomemajanduse sidumine teiste sektoritega (väikeprojektid) (5.3.4)
- loomemajanduse sidumine teiste sektoritega (suurprojektid) (5.3.5)
- loomemajandusalase teadlikkuse tõstmine (5.3.6)
- loomemajanduse taristu ja tehnoloogilise võimekuse arendamine (5.3.7)

Hinnang mõjule ja tulemuslikkusele

310 Hinnang loomemajanduse sektori meetmete tegevuste tulemuslikkusele ja mõjule on kõrge. Seda kinnitavad ka 2020. a ÜKP rakenduskava 2014–2020 ettevõtlus ja innovatsioonitoetuste tulemuslikkuse hindamise lõpparuande, rakenduskava 2014–2020 järelhindamise ja käesoleva hindamisega saadud tulemused.

311 Meetme tegevustele oli seatud üheksa väljundnäitajat. Perioodi lõpuks kaheksa väljundindikaatori lävendid saavutati ja kohati ületati mitmekordselt. Saavutamata jäi meetme tegevuse 5.3.6 väljundnäitaja 950 mitterahalist abi saavat ettevõtet (saavutusmäär 87%).

312 Loomemajanduse toetuste eraldamine üldistest ettevõtlustoetustest oli oluline samm ettevõtluse arendamisel kultuuri- ja loomesektoris. Seda kinnitati intervjuudes poliitikakujundajatega ja rakendusüksuste esindajatega ning valideerimisseminaril, et sektori jaoks oli väga oluline loomemajanduse diferentseerimine ning teistsuguse riikliku sekkumise loomine ja rakendamine. Kultuuri- ja loomesektori arendamisse suunatud toetused võimaldasid paremini vastata sektori spetsiifilistele vajadustele, pakkudes sihipärast rahastust ja ressursse, mis soodustasid innovatsiooni ja ettevõtjana tegutsemise võimekust. Toetused aitasid loomeettevõtetel ületada traditsiooniliste äri- ja finantsmudelite piiranguid, luues uusi võimalusi turul konkureerimiseks ja kasvu saavutamiseks. Toimus oluline loomevaldkonna elavnemine, avanesid uued äri võimalused ning toimus suurem lõimumine majandusse ja panus SKPsse.

313 Loomemajanduse arendamise meetmest 5.3 toetust saanud ettevõtjate majandusnäitajate analüüsis ilmnes, et perioodil 2013–2023 meetmest toetust saanud ettevõtjate keskmine müügitulu varieerus sarnaselt teistest meemetest toetust saanud ettevõtjate müügitulule, olles pidevas kasvus.

314 Kuna ettevõtjate müügitulu oli kogu perioodi vältel kasvav, oli varade käibekordaja samuti kasvav, st ühe euro vara kohta teeniti üle 1,1 euro müügitulu.

315 Osalus- ja kontrollgrupi majandustulemuste kontrafaktilise analüüsi tulemustest (erinevuste erinevuse arvutamisest) selgus, et toetuse saajate majandusnäitajad peegeldavad toetuse olulist puhasmõju ehk osalusgrupi ettevõtjatel on suurem müügitulu, varade ja tootlikkuse positiivne muutus kui kontrollgrupis. Samas kontrollgrupi ettevõtjad saavutasid mõnevõrra suurema muutuse lisandväärtuses ja säilitasid töökohti enam.

316 Tervikuna toimus perioodil 2013–2023 toetust saanud loomemajanduse ettevõtjate majandusnäitajates oluline lisandväärtuse ja tööjõu tootlikkuse kasv. Lisaks kasvas loomemajandusettevõtetes oluliselt ekspordi müügitulu. Kui 2013. a oli ekspordi müügitulu 1163,2 tuhat eurot, siis 2023. a juba 2945,1 tuhat eurot.

- 317 Ka intervjueeritud poliitikakujundajad ja rakendusüksuste esindajad kinnitasid meetme 5.3 rakendamise tugevat mõju sektori tootlikkusele ja ekspordile. Nii ekspord kui ka tootlikkus olid programmiperioodi olulised eesmärgid ja mõõdikud, millest tulenevalt pöörati tegevuste kaudu neile ka tähelepanu ning seega eesmärk täideti.
- 318 Samas toetust saanud ettevõtjate endi hinnangul loomemajanduse arendamise meetmel 5.3 pigem ei olnud olulist mõju ettevõtte majandusnäitajatele ega ekspordile.
- 319 Loomemajanduse toetusmeetmetel ei olnud otsesest mõju sektori tööhõivele, sest töökohtade loomine ei olnud meetme 5.3 rakendamise laiem eesmärk. Viimast kinnitab loomemajandusettevõtjate majandusnäitajate analüüs, kus aastatel 2013–2023 töötajate arv muutus –18,5% ning ka toetust saanud ettevõtjate küsitlustulemused. Erandiks on tegevus 5.3.1, mille rakendamisel pöörati terve perioodi jooksul tööhõive suurendamisele palju tähelepanu. Inkubaatorites osalejaid suunati töötajate arvu suurendama, sest see oli inkubaatoritele seatud eesmärk. Samas intervjueeritavate hinnangul oli töökohtade loomise tulemuslikkus kõikumine ning mõju tööhõive suurendamisele ei olnud suur. Selgitusena lisati, et inkubaatoritesse jõudsid tihtipeale alustavad ettevõtjad, kes ei jõudnud inkubatsiooniperioodi ehk kahe aasta jooksul töökohtade loomiseni, vaid ettevõtte ülesehitamiseni ning alles seejärel hakkavad mõtlema ka kasvule ja töötajate värbamisele. Seega loob inkubatsioonitegevus pigem eeldused töökohtade loomiseks, mis realiseeruvad tihtipeale pärast inkubatsiooniperioodi. Tegevuse rakendamisest leiab edukaid näiteid, kus inkubatsiooni tulemusel loodi kümneid töökohti, kuid samamoodi leidis ka ettevõtteid, kes töökohti ei suutnud luua.
- 320 Toetuse saajate endi hinnangul ei olnud toetusel märkimisväärset mõju ka uute teenuste või toodete arendamisele ja olemasolevate täiustamisele ning tootmisprotsessi tõhustamisele.
- 321 Kogu programmiperioodi jooksul oli loomeettevõtjate tegutsemisel olulisima negatiivse mõjuga kiire inflatsioon (29 küsitlusele vastanud loomeettevõtjat, 64%) ning majanduslangus ja nõudluse vähenemine siseturul (20 vastajat, 44% vastustest). Seitse vastajat (16%) aga märkis, et COVID-19 pandeemial ja sellega seotud piirangutel oli ettevõttele oluline positiivne mõju. Nimetatud aspektid on loomsektorile suunatud meetmete tulemuslikkust mõjutavad riskid, mis võivad väljenduda loomeettevõtete kulude kasvus, ebastabiilses rahavoos, tööjõu voolavuses (sh tööjõu hoidmises), investeerimisplaanide edasilükkamises vms. Sellega omakorda kaasneb risk, et loobutakse arengule suunatud toetuste taotlemisest. Seetõttu on asjakohane hoida loomeettevõtjatele jaoks avaliku sektori toetused kättesaadavana, et loomeettevõtjaid saaksid toetuse toel (1) mitmekesistada oma turgu, st suunata tähelepanu välisturgudele, kus ostujõud võib olla stabiilsem; (2) edendada innovatsiooni ja digitaliseerimist, st leida kuluefektiivseid ja tehnoloogilisi lahendusi loomeprotsesside parendamiseks; (3) tugevdada koostöövõrgustikke, st sõlmida partnerlusi teiste ettevõtetega, et jagada kulusid ja riske.
- 322 Tervikuna võib öelda, et loomemajandussektor tervikuna oleks ilma SF toetuseta praegu oluliselt halvemas seisus ning küsitlusele vastanud toetust saanud ettevõtjate hinnangul oleks (44% vastajate arvates, kuus vastust „kindlasti mitte“, 14 vastust „pigem mitte“) ilma toetuseta jäänud toetuse abil tehtud tegevused tegemata.

Hinnang sünergiale ja koosmõjule

- 323 Loomemajanduse sektorile suunatud meetme tegevuste vahel esines sünergiat ja koosmõju. Poliitikakujundajate ja rakendusüksuste esindajate hinnangul loomemajanduse toetused katsid loomemajandussektori mõistes suurt osa elukaarest, pakkudes tuge nii hoo andmisel ettevõtlusesse sisenemiseks, esimeste tegevuste läbiviimiseks, hilisemaks arenemiseks ja ekspordile suunamiseks.
- 324 Kuid ettevõtja vaatest toetuste koosmõju ning sünergia ei olnud loomemajanduse meetmetes otsene ning sõltus tugevalt ettevõtte enda tegevusest ja vajadustest ning võimalustest, mida meetmed pakkusid. Näiteks taotleti toetust taristu projektile tegevusest 5.3.7 ning sellele lisati arendustegevus teenuste arendamiseks tegevusest 5.3.1. Enam kui poolte küsitlusele vastanud toetatud loomeettevõtjate jaoks polnud toetusel sisulist ja rakenduslikku seost teiste toetustega.

- 325 Nii poliitikakujundajate, toetuse saajate ja toetust mittesaanute hinnangul juba pikemat aega tegutsevatele ja kasvufaasis olevatele loomeettevõtjatele jääb siiski erinevaid toetusi kohati puudu. Nii toetuse saajad kui ka mittesaajad märkisid, et toetuste valik ei rahulda täiel määral loomeettevõtjate vajadusi (36% toetust saanud ja 20% toetust mittesaanud ettevõtjate hinnangul). Puudu on ettevõtete arengut ja kasvu ning TA tegevust toetavate toetuste piisavusest. Lisaks ei olnud 22% toetuse saajate hinnangul ettevõtlustoetuste kohta lihtne infot leida ja süsteem ei olnud hoomatav.
- 326 Toetusvõimaluste omavaheline sünergia ja koosmõju sõltus suuresti toetuse taotleja vilumusest toetust taotleda. Ettevõtjate sõnul taotlemise kogemus võib toimida nii tõuketegurina erinevate toetuste koosmõjule kui ka takistusena läbi negatiivse kogemuse ja sellest tuleneva loobumise. 33% toetuse saajate veebiküsitlusele vastanutest nimetasid, et varasem toetuste kasutus või toetatud tegevustes osalemine tekitasid toetuseks ettevõtte valmisoleku uuesti toetust taotleda. Üheksa (20%) jaoks oli toetuse eesmärk kinnistada ja suurendada varasemate toetuste kasutuse või toetatud tegevustes osalemise positiivset mõju ettevõtte arengule.

Hinnang soolisele võrdõiguslikkusele ja võrdsetele võimalustele, sh ligipääsetavusele

- 327 Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdsete võimaluste teemadele ei pööratud tähelepanu ja seetõttu jäi panus kasinaks. Seda kinnitasid intervjuueeritud poliitikakujundajad, rakendusüksuste esindajad ja toetuse saajad. Olemuslikult on loomevaldkonnas naiste osakaal oluliselt suurem kui meeste oma, mille tõttu oli toetuste saajatel keeruline mõista, mida soolise võrdõiguslikkuse all täpselt silmas peetakse ja millele peaks konkreetselt antud teema juures tähelepanu pöörama.
- 328 Küsitlustulemustest saab välja tuua, meetmetele mõningane mõju soolisele võrdõiguslikkusele oli. Teatud positiivne mõju võis naiste ettevõtluse edendamisse eksisteerida. Nimelt leidis 15% naiste loodud ettevõtetest, et ilma toetuseta ei oleks tegevusi ellu viidud ning meeste loodud ettevõtete seas oli vastav protsent vaid 11%.
- 329 Kui ettevõtluses üldiselt domineerivad mehed, siis loomevaldkond pakub juba iseenesest paremaid tingimusi naisettevõtjatele. Sektorisiselt võrdõiguslikkuse suurendamiseks tuleks hoopis rakendada meetmeid meeste osakaalu tõstmiseks. .
- 330 Panus võrdsetesse võimalustesse jäi samuti pigem tagasihoidlikuks. Sellele ei osatud piisavalt tähelepanu pöörata ja seda peamiselt teadlikkuse puudumisest. Programmiperioodi jooksul leidis üksikuid tegevusi ning projekte, mis andsid võimaluse vähemusrühmadel teenustest osa saada, kuid läbivat või süsteemset lähenemist polnud.
- 331 Ka toetuse toel töökohtade loomisel ei arvestanud veebiküsitlusele vastanud toetuse saajad soolist tasakaalu ettevõttes või ei jälginud vähemusrühmade võrdse kohtlemise põhimõtteid.

Hinnang TA asutuste ja teadlaste valmisolekule koostööks

- 332 Eeldused luua koostööd TA asutuste, teadlaste ja ettevõtjate vahel eksisteerisid eelkõige tegevuses 5.3.1, aga ka tegevuses 5.3.7. Vajadus loomemajandussektoris koostöö järele on olemas. Loomemajandussektoris tehakse TA koostööd ka ülikoolide grantide toel, aga ka see võimalus vajab täiendavat rahalist tähelepanu.
- 333 Poliitikakujundajate hinnangul oli TA asutuste ja teadlaste panus loomemajanduse arendamisel märkimisväärne, sest inkubaatorid tegid koostööd mitmesuguste partnerite, sh Eesti ülikoolidega. Peamine koostöö seisnes teadmiste jagamises, et teadlaste teadmiste abil viia oma loome- ja ettevõtlustegevus järgmisele tasandile. TA asutuste ja loomemajandussektori koostöö põhjuseks pidada ka ülikoolide üldist arengut, kus üha enam keskendutakse ettevõtlusõppele. See soodustab ülikoolide tudengite ja teadlaste ettevõtlusega alustamist, mis omakorda viib erinevate tugiteenusteni, nagu inkubaatorid ja koolitused. Selline teaduse ja ettevõtluse ühendamine aitab teadustulemusi ettevõtlusse integreerida. Intervjuueeritavate hinnangul oli loomemajandusel jätkuv potentsiaal tihedamat koostööd teha, kuid see võtab nende hinnangul veel aega.

- 334 Samas tõdeti, et programmiperioodil puudus süsteemne lähenemine teaduse sidumiseks loomemajandusega.
- 335 Küsitletud loomeettevõtjate hinnangul ei ole toetused koostöö tihendamisel olulist kasu andnud. Enim oli toetusest kasu koostöö edendamisel välismaiste ettevõtetega (18% veebiküsitlusele vastanud toetuse saajatest).

Mõju regionaalse tasakaalustatuse vaates

- 336 Loomemajanduse meetme rakendamisel oli regionaalne mõju tagasihoidlik. Nimelt on loomemajandusettevõtted väga suures hulgas (nagu ka muu ettevõtlus) koondunud Tallinnasse, kus võimalused nii loomingu teostamiseks, esitlemiseks, müümiseks kui ka arendamiseks on võrreldes teiste piirkondadega suuremad.
- 337 Meetme 5.3 rakendamise alusel võib öelda, et toetatud projektide arvu järgi piirkondlik hajutus regionaalse tasakaalustatuse vaates jäi tagasihoidlikuks. 85% toetatud projektide arvust ja maksumusest jäi Harjumaa arvele. Tartumaa loomeettevõtete osakaal toetuse saajate seas oli 9% ja projektide maksumuses 7%. Ühegi teise maakonna puhul ei ületanud osakaal 1% ning kuues maakonnas ei leidunud toetusi saanud loomeettevõtteid.
- 338 Tegevuste lõikes inkubatsioonide arendamise (5.3.1) toetusega Tartu Loomemajanduskeskuse juurde loodud inkubaator toimib kogu Lõuna-Eesti piirkonna ühendajana, aidates sealsete ettevõtete arengule oluliselt kaasa. Seega muudab regionaalset vaadet asjaolu, kuhu on toetuse saaja ettevõtjana äriregistris registreeritud ning milline on ühe või teise loomeettevõtte geograafiline mõjuulatuse.
- 339 Tegevuse 5.3.2 panus regionaalsesse tasakaalustatusse oli seirearuannete kohaselt võrdlemisi tagasihoidlik. Märkimisväärseim panus regionaalarengusse oli Narva loomeinkubaatori toetamine, eesmärgiga soodustada loomemajanduse valdkonnasisest ning -ülest koostööd audiovisuaalse multimeedia arengu kaudu. MTÜ Loov Eesti panustas perioodil 2015–2019 samuti regionaalsete ettevõtete arendamisse.
- 340 Ekspordivõime arendamise (5.3.3) toetusega toetati mh tõmbekeskuste välise ettevõtete tegevust ja samal ajal suunati neid ka ekspordile, millega võib 15 projekti mõju regionaalse tasakaalu vaates hinnata oluliseks. Samas oli intervjueritud rakendusüksuste esindajate hinnangul tihti väga keeruline jälgida samal ajal nii regionaalset tasakaalu kui ka ekspordi tingimusi. Seda peamiselt seetõttu, et ekspordile on orienteeritud pigem suuremad loomeettevõtted, keda Eestis on vähe ning tihti peale on nad koondunud Tallinnasse. Ka programmiperioodi jooksul toetuse andmise tingimustesse lisatud müügitulu miinimumnõue tekitas olukorra, kus taotleda said pigem toimivad ettevõtted, kes paraku on koondunud enamasti tõmbekeskustesse. Samas oli poliitikakujundajate ning rakendusüksuste esindajate hinnangul nimetatud muutus vajalik, et saavutada mõju ekspordi kasvule.
- 341 Tegevuse 5.3.4 ja tegevuse 5.3.5 mõju regionaalsele tasakaalustatusele võib hinnata tagasihoidlikuks. Projekti tegevused olid suunatud peamiselt Tallinna ja Tartu piirkondadesse, mistõttu regionaalne hajutus oli ebapiisav. Kuigi ettevõtjad üle kogu Eesti said osaleda, toimusid kohtumised ja seminarid peamiselt Tallinnas ja Tartus, andes sealsetele ettevõtjatele olulise eelise, näiteks transpordikulude puudumise tõttu. Isegi kui taotlusdokumentides on märgitud mõjuks „üle-eestiline“, toimusid tegevused siiski Tallinnas või Tartus, süvendades seega eelpool mainitud olukorda.
- 342 Loomemajanduse teadlikkuse tõstmise (5.3.6) toetuse mõju regionaalsele tasakaalustatusele on keskmine, sest suures osas on arenguvõimelised ning ekspordipotentsiaaliga loomemajandusettevõtted koondunud Tallinna piirkonda, mistõttu oli regionaalset tasakaalu keeruline saavutada. Samuti on loomemajandussektoris regionaalsuse aspektist küsimus, kas osutatakse füüsilist teenust füüsilise asukohaga (nt rõivatööstus) või ei mängi asukoht rolli ning teenust saab luua ja edasi anda sõltumata asukohast (nt helikunst). Ka selles tegevuses korraldati koolitusi, mille

sihtrühmaks oli terve Eesti, kuid füüsilised koolitused ja töötoad toimusid vaid kindlatel aegadel Tallinnas ning tekkis samasugune efekt nagu kahe eelneva tegevuse kohtumiste ja seminaride tulemusega.

- 343 Loomemajanduse taristu arendamise toetuse (5.3.7) panus piirkondliku loomemajanduse arengusse võib hinnata märkimisväärseks, sest loodi eeldused sealsete ettevõtete tekkimiseks, arendamiseks ning ekspordile suunamiseks. Näitena võib tuua SA Narva Loomeinkubaatori visuaalse multimeedia keskuse Objekti rajamine Narvas, mille eesmärk oli luua tegutsevatele ja alustada soovivatele visuaalse multimeedia ettevõtetele konkurentsivõimelised tingimused, mis sisaldasid nii inkubatsiooniteenust kui ka erinevad tehnoloogilistel lahendustel põhinevaid tooteid. Teise näitena võib tuua MTÜ Saaremaa Kunstistuudio projekti, mille eesmärk oli arendada stuudio taristutingimusi kunstitööde teostamiseks ja -toodete loomiseks, mis lõi aluse kasusaajate turundustegevusele ja eelduse toodete turustamisele nii Eestis kui välisriikides.
- 344 Meetmest 5.3 toetust saanud loomeettevõtjate majandusnäitajate analüüsist maakondade lõikes oli loomeettevõtete müügitulu, varade, lisandväärtuse ja töötajate arvu varieeruvus aastate lõikes suurim Viljandi maakonnas.
- 345 Samas toetuse saajate andmetel ja regioonide jaotuse põhjal ei nähtunud vastavalt toetuse ajale regioonide vaates mõju lisandväärtusele. Tervikuna olid Harjumaa loomeettevõtjad enam toetusest mõjutatud või suutsid luua suurema lisandväärtuse kasvu.

Hinnang tegevuse jätkusuutlikkusele

- 346 Kuigi meetme 5.3 eesmärk tervikuna oli saavutada loomemajandusettevõtete piisav sissetulek, siis üldine statistika ei peegelda loomemajandussektori osakaalu olulist kasvu. Kasv on toimunud üsna sarnases tempos võrreldes teiste ettevõtlusvaldkondadega. 2019. a oli võrreldes 2011. a loomemajanduses hõivatud veidi vähem (28,3 tuhat töötajat), mis moodustas 4,2% Eesti töötavast rahvastikust. 2019. a tegutses sektoris aga 10705 ettevõtet (võrreldes 2011. a 3639 ettevõtet rohkem), mis moodustas 11,2% Eesti ettevõtetest (2011. a oli vastav näitaja 11,4%). 2019. a oli loomeettevõtete müügitulu 1,86 miljardit eurot, mis moodustas 2,6% Eesti ettevõtete müügitulust (2011. a oli vastavad näitajad üle 1 miljardi euro ja 2,3%).³
- 347 Ka loomeettevõtjate hinnangul on sektor tervikuna majanduslikus mõttes veel habras ning ettevõtted ilma abita erinevate põhjuste tõttu oma tegevusi edendada ja meeskonda suurendada veel ei ole võimelised.
- 348 Kõige jätkusuutlikumalt mõjutas sektorit eksporditoetuse (5.3.3) kasutamine. Samas mõju ulatus ja olemus varieerus sõltuvalt ettevõttest. Messidel osalemine suurendas ettevõtjate kontaktibaasi, võimaldades luua uusi suhteid ja kasvatada müügitulu. Nimetatud tegurid kasvavad ajas edasi ning võimenduvad iseenesest. Ka Eestis korraldatud messide mõju hinnati oluliseks, kuna need tõstavad esile Eesti kultuurimaastiku rahvusvahelises kontekstis ja pakuvad Eesti ettevõtjatele võimalust oma tooteid ja teenuseid edukamalt eksponeerida.
- 349 Jätkusuutlikkusele avaldas mõju ka loomemajandussektori esile tõstmine ja selle suurem integreerimine ettevõtlusega. Loomevaldkonda käsitletakse üha enam ettevõtlusvaldkonnana ja loovisikud käsitlevad oma toodet või teenust äritegevusena. Loovisikute julgustamine ettevõtlusega alustamiseks ajas paranenud, kuna inkubaatorid pakuvad võimalust oma ideid proovile panna ning tugisüsteemid võimaldavad neid reaalses keskkonnas testida. Loomesektoris on palju n-ö ühemehe ettevõtteid, kuid isegi neid ei oleks tänases majanduskeskkonnas, kui vastavat julgustust oma loovus ettevõtlusesse panna oleks tagasihoidlikum. Samas viitab see suurele killustatusele ning ohustab ka nende spetsiifiliste väga väikeste ettevõtete jätkusuutlikkust.

³ Eesti Konjunktuuriinstituut, 2013 ja 2022. Eesti loomemajanduse olukorra uuring ja kaardistus 2013 ja 2022.

- 350 Küsitlusele vastanud loomeettevõtjad märkisid, et toetuse oluline mõju innovatsiooniga seotud tegevustele on püsiv, aga ka, et toetuse/osaluse oluline positiivne mõju innovatsioonile on ajutine ning püsiva mõju saavutamiseks kavandab ettevõtte taotleda uusi toetusi / jätkata sarnastes riiklikult toetatud tegevustes.

Hinnang TA tellimisele ja TAI tegevustele

- 351 Loomemajanduse meetme panus TA tellimise ja TAI tegevuste arendamisse oli kesine. Seda põhjusel, et ükski tegevus ei olnud otseselt suunatud TA tegevuse tellimiseks ning see ei olnud ka eesmärgiks. Mõningane panus oli loomeinkubaatoritel (5.3.1), sest nende tegevuste käigus oli kaasatud arendustegevuseks ka TA, kuid ei ole see traditsiooniks. Samas võib hinnata, et sellised inkubaatorid loovad eeldused ning annavad vajaliku kontaktibaasi, et TA tegevust tulevikus, siis kui ettevõtte on juba suurem, ka tellida ning kasutada.
- 352 Veebiküsitlusest selgus (küsimusele vastas 11 toetust saanud loomeettevõtjat), et loomeettevõtlusega alustamisel on hoopis kriitilise tähtsusega takistuseks rahaliste vahendite nappus esmaste investeeringute tegemisel (64% veebiküsitlusele vastanud toetuse saajast) ning ressursside puudus toodete ja teenuste arendamisel (55%). Ettevõtte asutamine aga ei jäänud teadmiste puudumise taha (64%).
- 353 Ka toodete ja teenuste arendamisel tekitas loomeettevõtjatel (küsimusele vastas 23 toetust saanud loomeettevõtjat) enam muret järjest kasvav omavahendite ebapiisavus (48% veebiküsitlusele vastanud toetuse saajast), sealjuures seitsme (30%) vastaja jaoks oli tegemist kriitilise probleemiga. Järjest olulisemaks on muutunud ka liiga kõrged tururiskid (ühemaks vastust, 39%).

Hinnang asjakohasusele ja rakendamisele

- 354 Meede 5.3 oli asjakohane ning vajalik, lähtudes valdkonna eripärast ning ettevõtlusmeetmetele seatud eesmärkidest. Tänu toetatud tegevustele sektori võimekus kasvas ja arenes. Tugiteenuste abil loodi eeldused, et edaspidine võimekus püsiks tugev ning areneks veelgi, sest loomeettevõtjatel on senisest paremad tingimused oma ideid arendada ning seda regionaalselt erinevates kohtades (näiteks loodi või arendati inkubaatorid nii Tallinnas, Tartus kui ka Narvas). Meetme 5.3 tegevused andsid intervjuueeritavate hinnangul olulise tõuke välisurgudele sisenemiseks, mida toetusteta oleks olnud raske teha.
- 355 Samas meetme 5.3 tegevuste elluviimine tekitas osapoolte jaoks palju bürokraatlikku halduskoormust, mis piiras toetuse rakendamist ja selle edukust. Rakendusüksuse esindajate ja toetuse saajate intervjuudest selgus, et ühendmäärusest tulenevaid nõudeid ja tingimusi, mida jälgida, oli palju. Rakendusüksuse ülesanne oli toimida neile vastavalt ning paindlikkust oli vähe. Samal ajal olid ettevõtjate jaoks need nõuded ja tingimused võõrad, mis kutsus kohati esile pahameele.
- 356 Konkurentsivõime kavas "Eesti 2020" eesmärkide saavutamisel omasid meetme 5.3 tegevused rolli, aidates igakülgset kaasa kavas seatud eesmärkide saavutamisele. Konkurentsivõime kavas nimetati poliitika põhisuundadena loomemajanduse tugistruktuuride arengu toetamine, loomemajanduse taristu ja tehnoloogilise võimekuse tõstmine ning loomeettevõtete ekspordivõimekuse ja rahvusvahelistumisele kaasa aitamine. Ka intervjuueeritud sektori esindajad kinnitasid tootlikkuse ja ekspordi suurenemist sektoris. Samal ajal tervikuna kõikides sektorites tootlikkus suhtena ELi keskmisest hõivatu kohta 2020. a oli 80,7%, millega konkurentsivõime kava eesmärk saavutati, kuid 2023. a see suhtarv langes (77,5%). Maailmapanga⁴ andmete kohaselt oli 2020. a Eesti ekspordi osatähtsus 0,11%, millega saab lugeda ekspordi puudutava eesmärgi saavutatuks.

⁴ World Bank (2023).

5.6. Turism

- 357 Turismivaldkonna meetmete peamiseks eesmärgideks on tagada Eesti konkurentsivõime ja rahvusvaheline atraktiivsus turismisihtkohana ning turismitoodete ja -teenuste konkurentsivõime, samuti reisimotivatsiooni loomine Eesti külastamiseks või külastusaja pikendamine pereturismi atraksioonide ja mereturismi sihtkoha tõstmiseks väikesadamate võrgustiku arendamise kaudu.⁵
- 358 Turismi arendamisele keskenduti nelja tegevuse kaudu:
- turisminõudluse suurendamine (5.1.5),
  - turismitoodete arenduse juhtimine (5.1.6),
  - turismiettevõtete ärimudeli arendamine (5.1.7),
  - rahvusvaheliselt huvipakkuvate turismiattraksioonide ja toetava taristu väljaarendamine (5.1.8), mis jaguneb kaheks:
    - rahvusvahelise pereturismi atraksioonide toetamine,
    - väikesadamate võrgustiku väljaarendamise toetamine.

Hinnang mõjule ja tulemuslikkusele

- 359 Valdkonnas ellu viidud meetmed ja tegevused olid tulemuslikud, mõjusad ja vajalikud. Toetatud tegevused on omanud positiivset mõju nii turundustegevuste planeerimisel nii Eesti kui ka välituristide seas. Sealjuures on toetus olnud abiks ka turismi sesoonsusega toime tulemisel, aidates üldiselt turistide vähesel perioodil tegevust korraldada (sh turunduse kaudu koostööpartneritele nähtav olla), aga ka muuta erinevate Eesti piirkondade külastamine atraktiivsemaks.
- 360 Meetme tegevustele seatud seitsmest väljundnäitajast saavutati kuus. Vaid üks väljundnäitaja „Käibekapitali toetustega VKEde arv“ eesmärk jäi saavutamata (saavutusmäär 87%).
- 361 Toetust saanud turismiettevõtjad tõdesid, et tulenevalt turismisektori heitlikkusest ja sesoonsusest, on toetatavate tegevust mõju hindamine pikaajaline protsess ning palju sõltub ka ettevõtte enda järeltegevustest, mis võivad toetatud tegevuste mõju suurendada. Seega on keeruline hinnata, milline on olnud mõju ettevõtete majandusnäitajatele või kas toetatud tegevuste raames on loodud juurde uusi töökohti, mida ei oleks ilma toetuseta lisandunud.
- 362 Majutatute statistika kohaselt on turismi valdkonna meetme tegevused olnud tulemuslikud, sest Eesti kui turismisihtkoha kasv majutusnäitajates on olnud märkimisväärne. Majutatute arv välituristide seas kasvas perioodil 2014–2019 13,6% 1,98 miljonilt majutatult 2014. aastal 2,53 miljonini 2019. aastal. COVID-19 pandeemia tõi aga kaasa välituristide majutatute arvu 70% languse, mil majutatud välituristide arv langes 676 tuhandeni 2020. aastal ning 562 tuhandeni 2021. aastal. 2023. aastaks oli välituristide majutatute arv kasvanud 1,70 miljonini.
- 363 Siiski on viimaste aastate kriisid ning majanduslangus omamas negatiivset mõju ka turismisektorile Eestis ning turismiteenuste eksport on alates 2019. aastaga Eesti kogueksportist vähenenud 9%, olles 2023. aastal 1,87 miljardit eurot ning moodustades Eesti kogueksportist 6,3% ning 2019. aastal veel 10%.⁶
- 364 Intervjuudes tõid toetuse saajad välja, et toetuste abil loodi pigem ajutisi töökohti, mis olid seotud konkreetsete projektide või üritustega ning seda võimaldas muudatus, mille tulemusel korralduskulud muutusid abikõlblikeks kuludeks. Samuti võimaldasid toetused hoida palgal ettevõtte funktsioneerimiseks vajaminevat minimaalset personali.

⁵ Ibid.

⁶ Puhka Eestis, EAS, „Eesti Turism 2023“, 2024.

- 365 Tulemuste saavutamist mõjutas intervjueeritavate ettevõtete hinnangul enim COVID-19 kriis, mis mõjutas eriti negatiivselt just nimelt HoReCa-sektorit. Samuti omasid negatiivset mõju kõrge inflatsioon, mis vähendas inimeste ostujõudu, Venemaa agressioon Ukraina suunal, mis vähendas Venemaalt pärit turistide osakaalu ja negatiivselt mõjusid ka tõusnud ehitushinnad, mis muutsid arendamise ja investeerimisega seotud projektid kallimaks kui algselt taotlusi kirjutades osati planeerida.
- 366 Küsitlustulemuste põhjal on ettevõtete tegutsemisel olulisima negatiivse mõjuga olnud majanduslangus ja nõudluse vähenemine siseturul (17 vastust, 55%) ja Vene-Ukraina sõda (samuti 17 vastust, 55%). Olulise negatiivse mõjuga on ka kiire inflatsioon (16 vastajat, 52%) Samas on 3 vastajat (10%) aga märkinud, et koroonapandeemial ja sellega seotud piirangutel oli ettevõttele oluline positiivne mõju. Statistikaameti Eesti majutusettevõtete statistika näitab samuti, et kuigi 2021. aastal siseturistide arv ületas 2019. aasta taset, on alates 2022. aastast siseturistide arv Eesti majutusettevõtetes languses ning ka 2024. aasta septembri seisuga peatus majutusettevõtetes siseturiste aastases võrdluses 8% vähem. Osalus- ja kontrollgrupi majandustulemuste kontrafaktilise analüüsi tulemustest (erinevuste erinevuse arvutamine) selgus, et toetuste saajate lõikes on saavutatud oluline puhasmõju kõikide näitajate osas kui välja arvata töötajate arv. Kogu aegrea üleselt on turismi arendamise tegevustele toetust kasutanud ettevõtjate lisandväärtus ja tööjõutootlikus märkimisväärselt kasvanud, töötajate arv aga langes.
- 367 Küsitlustulemuste põhjal (vastajaid 31) ei ole meetmetel olnud märkimisväärselt mõju töökohtade arvule ja innovatsioonile. Toetuse mõjul on kasvanud kasumlikkus 6 ettevõttes (19% vastustest), tegevuskulusid hoiti kokku 5 ettevõttes (16%).
- 368 Turismisektori riskid on seotud Eesti ja Euroopa Liidu majanduskeskkonnaga. Madal sise- ja välisnõudlus, liigkõrge inflatsioon, elanikkonna ostujõu langus koos sisendhindade kallinemisega vähendab Eesti kui sihtriigi atraktiivsust välituristide seas ning vähendab ka siseturismi. Madal nõudlus turismisektori teenuste järele vähendab omakorda sektoris tegutsevate ettevõtete investeerimisvõimekust ning finantsvahendite nappus tähendab, et ettevõtted ei suuda ka taotleda ettevõtete arenguks ette nähtud toetusi. Riske saab maandada toetuste tingimuste paindliku muutmisega majanduskeskkonna muutumisel.

Hinnang sünergiale ja koosmõjule

- 369 Sünergia ja koosmõju vaates olid ellu viidud meetmed ja tegevused tulemuslikud, kuid esines märkimisväärsed takistusi. Ettevõtted kinnitasid, et erinevaid nii spetsiifiliselt turismisektorile suunatud toetusi kui ka teisi ettevõtlustoetusi ei ole koos kombinatsioonides kasutatud. Ühelt poolt oleks see veelgi keerulisem ja koormav protsess kui on ühe toetuse taotlemine ja haldamine ning teisalt leiti, et erinevate toetuse samaaegne kasutamine on riigi poolt välistatud ning kui ettevõtte ka sooviks erinevaid toetusmeetmeid ühe projekti raames kasutada, ei olevat see võimalik.
- 370 Küsitlusandmed näitasid, et 39% küsitluses osalenu jaoks tekitas toetuse või toetatud tegevuses osalemise jaoks valmisoleku varasem toetuste kasutus või toetatud tegevustes osalemine. Kuid pea sama suur osakaal (35%) küsitluses osalenutest tõdes, et nad kasutasid toetust teiste toetuste kasutuse ja toetatud tegevustes osalemisega ajaliselt mitte kattuvana ning neist sisuliselt ja rakenduslikult sõltumatult. Ligi poolte vastanute (49%) jaoks puudus toetusel/osalusel sisuline ja rakenduslik seos teiste toetuste/osalustega, samas kui ülejäänute jaoks oli moel või teisel seos teiste toetuste/osalustega olemas.
- 371 Ka selgus küsitlusandmetest, et ettevõtlustoetuste süsteemi suhtes on küsitlusele vastanud ettevõtjad küllalt kriitilised. Enim rahulolematust põhjustab see, et olemasolev toetuste valik ei rahulda ettevõtete vajadusi, samuti on toetused ettevõtjate arvates liiga killustatud.
- 372 Seega taotletakse turismisektoris ettevõtete poolt raha kõikidest erinevatest allikatest (era- ja avalik sektor) kuid taotlejad ei näinud, et eksisteerivas õiguslikus raamistikus oleks suurem sünergia saavutamine toetuste vahel võimalik. Selleks peaks riik ise aktiivselt sünergia tekitamist soodustama, pakkuma ettevõtjatele aktiivselt võimalusi toetusi erinevatel viisidel kombineerida ja ka kasutada.

- 373 Arvestades seega olemasolevate ettevõtlustoetuste killustatust ning toetuste vähest sobivust vastavalt turismiettevõtete vajadustele, taotlevad turismisektori ettevõtted oma tegevuste finantseerimiseks toetusi erinevatest üldistest ettevõtlustoetuste programmidest kui ka kohalikest omavalitsustest.

Hinnang soolisele võrdõiguslikkusele ja võrdsetele võimalustele, sh. ligipääsetavusele

- 374 Hinnang soolisele võrdõiguslikkusele ja võrdsetele võimalustele, sh. ligipääsetavusele on kesine. Kuigi turismiettevõtetele suunatud toetusmeetmed disainiti selliselt, et läbivalt arvestati ligipääsetavuse ja võrdsete võimaluste tagamise, ei ilmnenud kogutud andmetest (küsitlustulemused ning personaalintervjuud toetuse saajatega), et toetatud tegevused oleksid olulisel määral panustanud soolise võrdõiguslikkuse edendamisse ja vähemusrühmade võrdsete võimaluste arendamisse.
- 375 Siiski arvestati turismivaldkonna projektides (nt rahvusvaheliste sündmuste ja konverentside toetused, pereturismi atraktsioonid jmt) kõikide külastajate erivajadustega ning neile sobiva kasutajatekonnaga.
- 376 RA hinnangul on soolise võrdõiguslikkuse ja võrdsete võimaluste edendamisse panustanud turismi meetmetegevused kaudselt, sest konkreetset eesmärki nendesse panustada rakenduskava koostamisel ei olnud.
- 377 Intervjuudes ettevõtete esindajatega ei täheldatud olulist panust võrdsete võimaluste, sh. ligipääsetavuse parandamisse. Toodi esile, et kaudne panus võib väljenduda infrastruktuuri projektides. Seda erinevate turismi- ja majutusasutuste renoveerimisprojektides, kus tuli arvestada ka ligipääsetavuse põhimõtetega. Selliste projektide edukust või tulemuslikkust intervjueritud ettevõtete esindajad välja tuua ei osanud.
- 378 Poliitikakujundajate ja rakendajate hulgas läbiviidud küsitluses täheldati PS5 positiivset mõju ligipääsetavuse puhul piiratud tegevus- ja liikumisvõimega inimestele (27%, 7 vastust) ning elukeskkonna tingimuste parandamisele (81%, sh 6 vastust „kindlasti positiivselt“ ja 15 vastust „pigem positiivselt“) ja looduskeskkonna tingimuste parandamisele (62%, sh 3 vastust „kindlasti positiivselt“ ja 13 vastust „pigem positiivselt“). Mõju puudumist täheldati enim soolise võrdõiguslikkuse puhul (19%, 5 vastust „pigem ei ole mõjutanud“),

Hinnang TA asutuste ja teadlaste valmisolekule koostööks

- 379 Tulenevalt meetme toetuse andmise tingimustest ning MKM-i poolt käskkirjas „Toetuse andmise tingimused turisminõudluse suurendamise toetamiseks“ sõnastatud meetme tegevuse eesmärgist ja tulemist ei omanud toetatavad tegevused otsest seost TA tegevustega.
- 380 Vastavalt 2020. aastal läbi viidud ettevõtlustoetuste vahehindamisele saab väita, et meetme 5.1 tegevused 5.1.6 ning 5.1.7 võivad omada toetavat mõju tegevustele 4.4.1 (ettevõtete arenguvajaduste välja selgitamine ja ettevõtete arendustegevused) ja 4.4.2 (teadusarenduse tegevuse osak). Mõlemad tegevused panustavad ühiselt ettevõtete arendamisele, konkurentsivõime saavutamisele ning innovatsiooni rakendamisele muuhulgas turismiga tegelevate ettevõtjate puhul.
- 381 Hindamise käigus intervjueritud turismisektori ettevõtjad ei puutunud kas üldse kokku teadus- ja arendustegevusega ning puudus ka koostöö teadus- ja arendusasutustega või oli kokkupuude marginaalne. Vaid ühel juhul oli ettevõtte tegevus seatud ülikoolide õpiväljunditega ning organisatsiooni koostöö teadus- ja arendusasutustega on väga tihe.
- 382 Küsitlusele vastanud turismivaldkonna ettevõtjate hinnangul ei olnud toetuse kasutamine eesmärk nende tegevuses enamasti seotud erinevate osapooltega koostöö edendamisega. Samuti ei aidanud toetuse kasutamine koostöö tihendamisele märkimisväärselt kaasa. Edukalt on kulgenud koostöö tihendamine Eesti ettevõtetega, sealjuures ka koosmõjus teiste toetustega (23%, 2 vastajal peamiselt toetuse mõjul ja 5 vastajal koosmõjus teiste toetustega), ning avaliku sektori organisatsioonidega

(samuti 23%, sealjuures 1 vastajal peamiselt toetuse mõjul ning 6 vastajal koosmõjus teiste toetustega).

383 Tulenevalt turismisektori eripäradest ning pakutavate teenuste iseloomust on Eesti kontekstis turismisektori ja TA ning TAI tegevuste kattuvus vähene, millest tulenevalt ei telli turismisektori ettevõtted ka märkimisväärses mahus TA ja TAI tegevusi. Samuti võib ettevõtete jaoks kõrge omafinantseeringu määr ning rahaliste vahendite nappus viia potentsiaalsete TA ja TAI tegevuste edasilükkamiseni või ära jätmiseni. Rahvusvahelised uuringud on toonud välja ka turismisektoris eksisteerivad barjäärid TA ja TAI tegevuste tellimisel, nagu vähene teadlikkus TA tegevustest, turismisektori ja TA tegevuste vähene kattuvus, sektori sesoonsus ja üldine volatiilsus, mis võivad kohalduda sektorile ka Eestis.

384 Tuleb mõista, et kui sektori vajadused ei pruugi kattuda teadusasutuste poolt pakutavate teenustega ja olemasoleva kompetentsiga, on sektoritel raske alustada koostööd tulenevalt soovide ja vajaduste erisusest.

Mõju regionaalse tasakaalustatuse vaatest

385 Kõikidest ehk 323 turismisektori projektist suunati turismi meetmetegevuste kaudu Tallinna ja Harjumaa piirkondadesse 233 projekti ning mujale Eestisse 90 projekti. Meetme toetuse andmise tingimustes ei seatud piiranguid ettevõtte asukoha osas.

386 Analüüsidest lisaks projektide jaotusele projekti toimumise regiooni, siis kõikidest projektidest 207 projekti toimusid väljaspool Tallinna ja Tartu linna. Nendest omakorda 92 toimusid maakondades (sh. Harju- ja Tartumaa) ning 115 projekti olid üleriiklikud või maakondade vahelised projektid. Jättes toimumise regiooni vaatest välja Harju- ja Tartumaa koos üleriiklike projektidega, siis vaid 78 projekti toimusid teistes Eesti maakondades. Koos üleriiklike projektidega suureneb projektide arv 193ni.

387 Eelarveliselt vaadatuna selgub, et väljaspool Tallinna ja Tartu linna toimunud projektide kogueelarve oli 69,76 miljonit eurot, millest EL toetus moodustas 55,9 miljonit eurot. Nendest projektidest neli olid üleriiklikud EASi projektid erinevate ala- ja lõppeesmärkidega ning kogueelarvega 45,5 miljonit eurot, millest EL toetus oli 39,5 miljonit. Seega jäi ülejäänud maakondlike projektide kogueelarveks vaid 24,4 miljonit eurot, mis on sisuliselt sama suur summa kui oli Tallinna ja Tartu linna suunatud projektide kogueelarve – 25,9 miljonit eurot.

388 Kokkuvõtvalt ei ole võimalik praegu kogutavate andmete põhjal ja ilma eraldiseisva sotsiaalmajandusliku mudeldamiseta võimalik öelda kui suurt sotsiaalmajanduslikku mõju omasid projektid erinevatele maakondadele. Üleriigiliste ja EAS kaudu ellu viidud projektide mahud moodustavad väga suure osa kogu projektide arvust ja eelarvest, nende mõju avaldumise tegelikku ulatust ei ole võimalik olemasolevate andmete alusel lõpuni hinnata. Näiteks võib juriidilise asukohaga Tallinna ettevõtte korraldada ürituse küll Põlvas, kuid võib 90% vajaminevatest teenustest tellida samuti Tallinna ettevõttelt, ehk mõju avaldumine ei pruugi olla otseses seoses ei toetuse saaja juriidilise aadressi ega ürituse/projekti toimumise asukohaga.

389 Kuna Tallinnas ja Tartus on aga ettevõtete hulk ning võimalused suuremad ning avatud taotluse põhimõttel jõuavad ka toetused sellest tulenevalt rohkem nendesse piirkondadesse.

390 RÜ hinnangul üle 70% kultuuri- ja spordisündmustest toimub regioonides, ehk need omavad teoreetiliselt positiivset regionaalpoliitilist mõju regioonidele. Konverentside puhul regionaalset mõju RÜ hinnangul ei eksisteeri, kuna väljaspool Tartut ja Tallinna puudub vajaminev infrastruktuur suurte rahvusvaheliste konverentside korraldamiseks.

391 Regionaalse aspekti parandamiseks rakendati 2007 – 2013 eelarveperioodil praktika, kus toetustele määrati nõ oma eelarvega regionaalsed taskud, mille abil püüti vahendeid ning projekte hajutada üle Eesti. Siiski kujunes selle praktika peamiseks probleemiks vähene huvi ning mahtude alatäituvus, millest tulenevalt tuli need siiski muuta üleriigiliseks.

- 392 Intervjueeritud ettevõtjad leidsid, et regionaalne mõju on erinevatel struktuurivahendite kui ka siseriiklikel toetustel olnud alati oluline ning on eriti suurt mõju omanud alates COVID-19 pandeemia puhkemisest alates. Siiski on väga keeruline hinnata ettevõtete esindajate sõnul, milline on olnud mõju piirkondlikele erinevustele valdkondades nagu töökohtade kättesaadavus.
- 393 Hinnati, et kuna maapiirkondades tegutsevatel ettevõtetel on üldiselt madalam finantsvõimekus, oli tunnetuslikult toetuste mõju suurem ka maapiirkondades tegutsevate ettevõtete seas, kuid viimaste aastate erinevad kriisid muutsid toetustele kandideerimise raskendatuks just kõrge omafinantseeringu määra pärast. Et regionaalsuse mõju suurendada, tuleks muuta omafinantseeringu määra nõuet selliselt, et väljaspool Tartut ja Tallinna tegutsevatel ettevõtete jaoks oleks omafinantseeringu minimaalne protsent madalam.
- 394 Läbiviidud statistiline analüüs ei näidanud, et toetused oleksid mõjutanud ettevõtete lisandväärtuse kasvu pärast abikõlblikkuse perioodi ning samuti ei aidanud toetused suurendada turismiettevõtete lisandväärtust väljaspool Harjumaad, ehk ülejäänud maakondades suutsid ettevõtjad lisandväärtust kasvatada samamoodi nagu Harjumaal. Eelnevalt on teada, et Harjumaa on ise peamine turismiga seotud maakond. Seega puuduvad toetuse mõju kohta teistes maakondades statistiliselt olulised tõendid.

Hinnang tegevuse jätkusuutlikkusele

- 395 Hinnang meetme 5.1 tegevuste jätkusuutlikkusele on hea kuna hetkel on turunõudlust nii sise- kui ka välituristide osas väga keeruline prognoosida. Inflatsiooni, majanduslanguse ja sõja kontekstis ei pruugi nõudlus näiteks aasta tagasi koostatud prognoosi või äriplaani kohaselt taastuda ning sellest tulenevalt ei ole võimalik ka hetkel adekvaatselt hinnata jätkusuutlikkust.
- 396 Kui aga majanduslangus peaks taanduma, inimeste ostujõud kasvama ning ka välisnõudlus taastuma, on ellu viidud tegevused kahtlemata ettevõtete hinnangul jätkusuutlikud.
- 397 Kui toetatud tegevuste raames on tehtud investeeringuid põhivarasse, on tegevus kindlasti jätkusuutlik, sest investeering hakkab end sisuliselt esimesest päevast tagasi tootma.
- 398 Investeeringud võimaldavad ettevõttel pakkuda ühelt poolt laiemat hulka erinevaid teenuseid ning selle läbi suurendada oma konkurentsivõimet ja omakorda potentsiaalset ka ettevõtte majanduslikku võimekust.
- 399 Ettevõtete esindajad leidsid, et nõrgas turunõudluses on riigipoolsed toetused turismisektorile üliolulised ning võimaldab ettevõtteid käigus hoida ning vältida pankrotte.
- 400 Küsitlusest selgus, et ettevõtete majandustegevusele (viis vastust) ja innovatsioonile (11 vastust) on toetused avaldanud püsivat positiivset mõju. Samas on seitsme vastaja jaoks toetuse/osaluse oluline positiivne mõju ajutine ning püsiva mõju saavutamiseks kavandab ettevõtte taotleja uusi toetusi/jätkata sarnastes riiklikult toetatud tegevustes.
- 401 Toetuse/osaluse oluline positiivne mõju koostööle oli püsiv nelja vastaja jaoks, samuti nelja vastaja jaoks oli oluline positiivne mõju ajutine, kuid selle püsivaks muutmiseks kavandatakse kasutada täiendavalt omavahendeid (kaks vastust) või taotleja uusi toetusi (kaks vastust).

Hinnang TA tellimisele ja TAI tegevustele

- 402 Meetme 5.1 toetuste andmise tingimuste juures ei ole välja toodud, et toetust saavad turismisektori ettevõtted peavad tegema koostööd TA asutustega ning TA tegevused ei olnud meetme tegevuste prioriteetideks. Vaid ühel juhul oli ettevõtte tegevus seotud ülikoolide õpiväljunditega ning organisatsiooni koostöö teadus- ja arendusasutustega on väga tihe. Sellest tulenevalt on võimalik hinnata vaid üldist toetust saanud turismisektori ettevõtete toodete ja teenuste arendamist ning neid pärssivatest tingimustest.

- 403 Küsitluse (31 vastajat) andmetel on toodete ja teenuste arendamist järjest enam pärssinud liiga kõrged tururiskid (14 vastust, 45%), sealjuures 4 (13%) vastaja jaoks on tegemist kriitiliselt olulise probleemiga. Samuti on kasvanud omavahendite ebapiisavus (9 vastust (29%), sealjuures on 5 (16%) vastaja jaoks tegemist kriitilise probleemiga) ning täiendavate rahaliste vahendite kaasamise keerukus (13 vastust (42%), sealjuures 4 (13%) vastaja jaoks on tegemist kriitilise probleemiga).

Hinnang asjakohasusele ja rakendamisele

- 404 Meetme tegevusi saab hinnata üldiselt asjakohasteks, kuna toetused avaldasid otsest ja positiivset mõju ettevõtete majandusnäitajatele.
- 405 Probleeme esines halduskoormusega toetuste taotlemisel ning leiti, et toetused ei arvesta turismisektori eripäradega, nagu sesoonsus või sellega, et üritused võivad toimuda pikaajaliste sarjadena, mida oleks tarvis terviklikult toetada.
- 406 Meetme tegevusi peeti killustatuteks ning rakendusüksused ei jagavat infot kõikide saadaolevate toetuste osas, vaid justkui konkureeriksid üksteisega 'kliientide' nimel.
- 407 Olukorras, kus Eestis on mitmendat aastat kestev majanduslangus ning välituriste heidutab ka Venemaa agressioon Ukrainas, adresseerisid toetused kindlasti turismisektoris hetkel eksisteerivat turutõrget. Nõudluse kasvu on hetkel raske prognoosida ning toetused sektorile on jätkuvalt asjakohased ning peaksid jätkuma.
- 408 Toetuste saajate panus „Eesti 2020“ seatud eesmärkide saavutamisse on kesine, kuna tulenevalt välistest kriisidest on turismiteenuste eksport on alates 2019. aastaga Eesti kogueksportist vähenenud 9%, olles 2023. aastal 1,87 miljardit eurot ning moodustades Eesti kogueksportist 6,3% kuid 2019. aastal moodustas turismisektori Eesti kogueksportist veel 10%.
- 409 Küsitlusele vastanud ettevõtjad on meetmete rakendamisega valdavalt rahul, samas tuleb tähelepanu pöörata sellele, et vastajaid oli väga vähe. Enim ollakse rahul aga toetuste eelnõustamisega, seda peetakse piisavaks (6 vastust, 67%), samuti on info toetuste kohta selge ja kergesti leitav (5 vastust, 56%). Aruandlust peab koormavaks 2 vastajat (22%).

5.7. Regionaalareng

- 410 Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise meetme 5.4 üldine eesmärk oli majandusaktiivsuse, sealhulgas tööhõive ja ettevõtlusaktiivsuse kasv väljaspool Harju ja Tartu maakonda.
- 411 Meede sisaldas viit tegevust:
- KOMP ehk regionaalsete kompetentsikeskuste arendamine (5.4.1)
  - PATEE ehk piirkondlikud algatused tööhõive ja ettevõtlikkuse edendamiseks (5.4.2)
  - Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise investeeringud töökohtade loomiseks (5.4.3)
  - Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise investeeringud töökohtade ja teenuste kättesaadavuse parandamiseks (5.4.4)
  - Ida-Virumaa tööstusinvesteeringute toetamine (5.4.5)

Hinnang mõjule ja tulemuslikkusele

- 412 Regionaalarengu meetme 5.4 mõju ettevõtlustegevusele regioonides oli positiivne ning tulemuslikkus väga hea. Toetuste tulemusena on väljaspool Harju- ja Tartu maakonda parem ettevõtluskeskkond, konkurentsivõimelisemad ettevõtted ja rohkem (sh kõrgema lisandväärtusega) töökohti. Samuti on paranenud töökohtade ja avalike teenuste kättesaadavus piirkondades.
- 413 Regionaalarengu valdkonna meetmetegevuste väljundnäitajate eesmärgid täideti osaliselt. Täitmata jäid Ida-Virumaa ettevõtete tootmistegevusega seotud investeeringute toetamise (5.4.5) eesmärgid, kuna nii „abi saanud ettevõtete arv“ kui ka „tööhõive kasv toetust saanud ettevõtetes“ oli planeeritud märkimisväärselt väiksem. Silmapaistvalt kõrge saavutusmäärani jõuti meetmetegevuse 5.4.1 väljundnäitaja „tööhõive kasv toetust saanud ettevõtetes“, ning 5.4.2 väljundnäitajate „tegevuses osalenud haridusasutuste arv“ ning „tegevustes osalenud ja neist kasu saanud ettevõtjate arv“ puhul.
- 414 Silmapaistvama mõjuga olid kompetentsikeskuste arendamine (5.4.1) ja piirkondade algatused tööhõive ja ettevõtlikkuse edendamiseks (PATEE) (5.4.2). Taristuinvesteeringute mõju ettevõtluskeskkonna arengule on olnud mõnevõrra kaudsem ning avaldub realselt ka sageli aastaid pärast toetuste perioodi lõppu. Positiivse mõjuga ja tulemuslikud on olnud ka 5.4.5 meetmetegevused, kus läbi investeeringute seadmetesse, masinatesse ja tarkvarasse on loodud Ida-Virumaa tööstusesse töökohti, tõstetud tootmisvõimsust, suurendatud tootmisprotsesside tõhusust, ning parendatud toodangu ja teenuste kvaliteeti.
- 415 Ida-Virumaa tööstusinvesteeringu meetmetegevusest (5.4.5) toetust saanud ettevõtete müügitulu on vaadeldaval perioodil teinud arvestatava hüppe. Kahjuks ei ole võimalik hinnata tegevuse 5.4.5 mõju puhasmõju analüüsi tulemustele tuginedes, kuna esimese abikõlblikkuse perioodi lõpust on möödunud üks aasta ja teise grupi mõjude vaatlusperioodist möödub käesoleva 2024. aastaga esimene mõjuaasta (n+1 aasta). Äriregistri andmetel kasvas 2/3 toetust saanud ettevõtetel 2022. aastal käive vähemalt 25% ning ülejäänud toetuse saajad suutsid käibe vähemalt säilitada. 2023. aasta käibenumbrid näitavad mitmekesisemat pilti – 1/3 ettevõtetel käibe kasv jätkus, kuid 2/3 pöördus 2022. aasta kasv languseks. Pooled toetust saanud ettevõtetest on aastatel 2022-2023 töötajate arvu suurendanud, pooltes on töötajate arv püsinud stabiilne.
- 416 Meetme 5.4 mõju toetust/kasu saanud ettevõtete majandusnäitajatele on olnud perioodil 2013-2023 positiivne. Regionaalmeetme toetuste panus avaldub nii ettevõtete müügitulu, lisandväärtuse, tootlikkuse kui ka töötajate arvu suhtelises muutuses. Analüüs ei näidanud toetuste mõju ettevõtete varade kasvu.
- 417 Perioodil 2013-2023 on toetust/kasu saanud ettevõtete tööjootootlikkus ja lisandväärtus kasvasid märkimisväärselt, samuti toimus positiivne kasv töötajate arvus. Osalus- ja kontrollgrupi majandustulemuste kontrafaktilise analüüs näitab, et toetuste saajate lõikes on saavutatud oluline

- puhasmõju kõikide näitajate osas välja arvatud varade kasv. Tõendatud on seega SF vahendite panus nii müügitulu, lisandväärtuse, tootlikkuse ja töötajate arvu kasvu võrreldes kontrollgrupiga.
- 418 Ekspordi müügitulu kasv on olnud samuti püsiv ja kasvanud võrreldes perioodi algusega 1,74 korda. Toetuste mõju ekspordile ning samuti ettevõtete tegevuskulude kokkuhoiule oli siiski suhteliselt tagasihoidlik.
- 419 Meetmest toetust/kasu saanud ettevõtete majandustegevust ja ka toetuste mõju sellele on enim piiranud majanduslangus, kiire inflatsioon, ning nõudluse vähenemine sise- ja välisurul. Samuti olid kriitilised negatiivsed mõjutegurid COVID-19 ja Ukraina-Venemaa sõjaga seotud piirangud ning ka uute keskkonnanõuete jõustamine.
- 420 Lisaks majandustegevuse hoogustamisele oli regionaalmeetmel arvestatav mõju ka ettevõtete innovatsiooni ergutamisel. Peamisel andsid selleks panuse kompetentsikeskuse meetmetegevus (5.4.1), PATEE meetmetegevus (5.4.2) ning ka Ida-Virumaa tööstusinvesteeringute meetmetegevus (5.4.5). Toetuste abil arendati uusi tooteid ja teenuseid, automatiseeriti tootmisprotsesse, uuendada ärimudelit, optimeeriti turundus- ja müügitööd ning tõhustati juhtimist ja haldustegevust.
- 421 Regionaalmeetme toetused olid ettevõtete arenguks väga olulise tähtsusega. Ligikaudu 25% ettevõtjatest olid veendunud, et planeeritud tegevused oleks tehtud ka ilma avaliku sektori toetuseta. Seevastu ca 60% hinnangul oleks planeeritud tegevused ilma toetusteta jäänud tegemata või oleks neid tehtud vaid osaliselt.
- 422 Ettevõtluse regionaalsete meetmete tulemuslikkuse riskid jagunevad kahte vastandlikku rühma. Ühelt poolt on risk, et meetmega rahastatakse piirkondlike ettevõtluse ökosüsteemide nõ minevikulisi vajadusi, mis kinnistavad sealse majanduse struktuurilist nõrkust. Teiselt poolt on risk, et keskvalitsuse tasandil nähtud üldised lahendused ettevõtete tootlikkuse, innovatsiooni ja ekspordi arendamiseks on nõrgemate regionide VKEdele sisult liiga ambitsioonikad ning ka ettevõtete ja ettevõtlusorganisatsioonide sisemiste ressursside mõttes mittejätkohased.
- 423 Riskide maandamise peamiseks viisiks on keskvalitsuse „regionidesse suunatud“ meetmete ning piirkondlike tegevuskavade koostamine avatud sektorite vahelises (st keskvalitsuse, KOV, regionaalsete arenguorganisatsioonide, ettevõtete ja muude sidusorganisatsioonide) koostöös ja piirkondlikult. PATEE ja maakondlikud arengukavad on seni pakkunud platvormi sellise koostöö tegemiseks.

Hinnang sünergiale ja koosmõjule

- 424 Ettevõtluse- ja innovatsioonitoetuste meetmekomplekti sünergia tugineb eeldusel, et meetmed aitavad koosmõjus kaasa seatud ettevõtlus- ja innovatsiooni arengu eesmärkide täitmisele, sealjuures arvesse võttes ka vajadusi, mis tulenevad Eesti eri piirkondade erinevast sotsiaalmajandusliku arengu tasemest ning (kasvavast) mahajäämusest suurtest linnaregioonidest. Kujundatud meetmete vahel sünergia eksisteerib, kuid see on osaline ning ei ole süsteemselt kujundatud. Selle üks keskseid põhjuseid peitub selles, et meetmete loomise eest vastutasid erinevad ministeeriumid, kes soovisid meetmete kaudu ellu viia paljuski oma valdkonna poliitika huvisid. Meetmete kujundamise protsessis ei olnud piisavat koostööd ja konsensust, et meetmete tervikkomplekti süsteemselt ja kõiki osapooli rahuldavalt läbi rääkida.
- 425 Regionaalvaldkonna meede aitab kaasa ka teiste valdkondade meetmete eesmärkide täitmisele (ja vastupidi), sest ühel või teisel moel on regionaalsed meetme tegevused horisontaalsed ning aitavad tasakaalustada teiste meetmete vajakajäämisi saadava kasu ühtlasemal jaotamisel piirkondade vahel.
- 426 Regionaalvaldkonna 5.4 meetme tegevuste omavaheline kooskõla on osaline ning see avaldub meetme tegevuste väheses integreerituses ja sellest tulenevalt ka kohati puudulikus koosmõjus. Eksisteeriv sünergia tegevuste vahel tugineb valdavalt eeldusel, et „pehmed tegevused“ (5.4.1 ja 5.4.2) loovad baasi paremate ja innovaatilisemate ettevõtete kujunemiseks ja tekitavad seeläbi võimalusi

maksimeerida taristuinvesteeringute (5.4.3-5.4.5) kasutusväärtust ja funktsiooni piirkondade ettevõtluse ökosüsteemides.

- 427 5.4. meetme tegevustes üldiselt dubleerimist ei esine. Samas on taristuobjektide meetmetegevustes (5.4.3 ja 5.4.4), ehkki erineva eesmärgiga seostatult, rahastatud sarnast tüüpi objektide rajamist.
- 428 Ka toetuste kasutamisel tugevat sünergiat ei peegeldu. Ettevõtjate levinum (30%) lähenemine oli kasutada toetust teiste toetuste kasutuse ja toetatud tegevustes osalemisega ajaliselt mittekattuvana ning neist sisuliselt ja rakenduslikult sõltumatult. Ligikaudu 14% kasutas toetust teiste toetuste ja toetatud teenustes osalemisega ajaliselt kattuvana, kusjuures erinevate toetuste kasutamine ja toetatud tegevustes osalemine oli omavahel sisuliselt ja rakendusprotsessi mõttes seostatud. Toetust/kasu saanud ettevõtjatest ligikaudu 20% taotlesid toetust/osalesid eesmärgiga kinnistada ja suurendada varasemate toetuste kasutuse või toetatud tegevustes osalemise positiivset mõju ettevõtte arengule.

Hinnang soolisele võrdõiguslikkusele ja võrdsetele võimalustele, sh ligipääsetavusele

- 429 Regionaalmeetme toetused pigem ei avaldanud olulist mõju soolisele võrdõiguslikkuse suurendamisele. Selle üheks keskseks põhjuseks on see, et toetuste/kasu saajad valdavalt ei pidanud soolist dimensiooni kuigi kriitiliseks ning lahendust nõudvaks kitsaskohaks. Ka meetme toetuste abil loodud töökohtade (sh kompetentsikeskustes) täitmisel soolise võrdsuse printsiipi üldjuhul spetsiaalset ei järgitud, vaid tugineti pigem töötaja hariduse, töökogemuse ja valdkondliku kompetentsi näitajatele.
- 430 Võrdsete võimaluste tagamisel oli regionaalmeetme toetuste mõju enamasti kaudne. PATEE meetmetegevus (5.4.2) aitas läbi vastavate programmide kõigis maakondades tõsta ühiskonnas nõrgemas majanduslikus positsioonis olevate sotsiaalsete gruppide (nt noored, puudega inimesed) võimalusi ettevõtluses ja tööturul. Osades maakondades pandi läbi vastavate tegevuste rõhku ka naiste suuremale kaasatusse tööturul ning eri oskuste ning teadmiste arendamisele, samuti vanemaealiste kaasamisele ja oskuste tõstmisele.
- 431 Taristuinvesteeringud aitasid olulisel määral tõsta madalama sissetulekuga inimeste võimalusi töökohtadele ja teenustele ligipääsuks (5.4.4). Samuti järgiti taristuobjektide ehitamisel (5.4.3) füüsilise ligipääsetavuse nõudeid hoonetes ja rajatistes.
- 432 Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdsete võimaluste suurendamise tagamisel oli kohati probleemiks kasusaajate piiratud teadmised, kuidas vastavaid võrdsete võimaluste puudujääke ja/või vajadusi ära tunda ning ka praktiliselt lahendada. Sageli vajaduse deklareerimine taotluste protsessis ei realiseerunud võimalike vajalike lahendustena projekti läbiviimisel, kuna teema vaikimisi kas marginaliseeriti või käsitleti seda vaid formaalselt. Vajalik on jätkata ÜKP fondide võrdõiguslikkuse kompetentsikeskuse⁷ tegevusega ning suurendada selle proaktiivsust keskendudes vähima teadlikkusega sihtrühmadele.

Hinnang TA asutuste ja teadlaste valmisolekule koostöök

- 433 Teadlaste valmisolek ettevõtetega koostööd teha on reeglina hea ning teadlaste poolne meelestatus üldjuhul entusiastlik ja väljakutsetele avatud. Võttes eriti arvesse kasvavat konkurentsi teaduses ning süvenevat teaduse rahastamise puudulikkust, on teadlaste ja TA asutuste avatus koostööle ja lisarahastuse saamisele ajas selgelt ka kasvanud. Erasektori vahendite kaasamises TA asutuste uurimis- ja arendustöösse nähakse ka Eestis olulist kasutamata potentsiaali. Teisalt on ettevõtete, aga eriti Eesti maapiirkondade ettevõtete võimekus lisandväärtust ja innovatsiooni luua suhteliselt piiratud.

⁷ <https://kompetentsikeskus.sm.ee/et>

Selle üheks kriitiliseks põhjuseks on ka ettevõtete vähene koostöö TA asutustega. Regionaalarengu meetmes on seda veelahet kahandanud eelkõige kompetentsikeskuste meetmetegevus (5.4.1).

- 434 Meetme 5.4 raames ellu kutsutud ja toetatud 5 kompetentsikeskust erinevates Eesti piirkondades on võimaldanud luua eeldused (nt taristu, seadmete, vajaliku inimressursi näol), mille abil kasvatada võimalusi ettevõtjate ja teadlaste vaheliseks arenduskoostööks ja TA teenuste kasutamiseks. Kompetentsikeskused tegelevad teadusuuringute ning teadmussiidriga (info, üritused, koolitused, konsultatsioonid jm), pakuvad tootearendusteenuseid tööstus- ja tehnoloogia ning ka muude valdkondade ettevõtetele (sh mõõtmine, testimine, katsetamine, projekteerimine, andmeanalüüs, prototüüpimine, disainimine, standardimine jm) uudsete teenuste, tootelahenduste ja seadmete loomiseks.
- 435 Kompetentsikeskused on teadlaste valmisolekut ettevõtetega koostööd teha kindlasti kasvatanud. Teenuste pakkumisel ettevõtjatele on kompetentsikeskused olnud samuti edukad. Kompetentsikeskused on täitnud ühe olulise funktsioonina ka ettevõtete ja TA asutuste vahendamise rolli. Kogu teadmine spetsiifilistest tehnoloogiatest, analüüsimeetoditest ning andmetest, samuti vajalik taristu arendusvaldkonnas ei koondunud kompetentsikeskustesse, kuid on siiski nende kaudu kättesaadav läbi keskustega integreeritud suuremate TA asutuste – ülikoolide.
- 436 Teised regionaalarengu meetmetegevused otsest märkimisväärset mõju TA asutuste koostöö tihendamisele ja TA teenuste kasutamisele ei avaldanud. PATEE meetmetegevus (5.4.2) ning ka Ida-Virumaa tööstusinvesteeringute meetmetegevus (5.4.5) on siiski panustanud eelduste loomise läbi sellesse, et piirkonna ettevõtlusel tekkiks tihedamad sidemed TA asutustega ning TA kui eduka ja jätkusuutliku ettevõtluse alustala muutuks (ka maapiirkondades) ettevõtete arengu ja igapäevase majandustegevuse loomulikuks osaks. PATEE meetmetegevuses on peamine panus tulnud läbi teadlikkuse tõstmise tegevuste kohtadel, mis on avanud kasusaajatele innovatsiooni loomise vajalikkust ja võimalusi ning propageerinud selle prominentset rolli ettevõtete äritegevuse lisandväärtuse kasvus. Ida-Virumaa tööstusinvesteeringute meede on samuti kaudselt loonud eeldusi TA koostöö tekkeks ettevõtete ja TA asutuste vahel, vähemalt teenuste tasandil. Ettevõtete kasvav arusaam ja soov liikuda suurema automatiseerimise ja digitaliseerimise poole on selge samm edasi Eesti TA potentsiaali kasutamiseks majandustegevuse tõhustamisel ja konkurentsivõime tõstmisel.
- 437 Kriitiliste pärssivate teguritena TA valdkonna toimijate laialdasemal motiveerimisel kerkivad esile eriti suurematest keskustest kaugemates piirkondades tegutsevate Eesti ettevõtete vähene võimekus TA projekte finantseerida ja TA teenuseid osta, ettevõtete vähene ambitsioonikus arendustegevusi läbi viia ning sageli ka skeptiline hoiak TA koostöö tulemuslikkuse osas.

Mõju regionaalse tasakaalustatuse vaates

- 438 Meetme 5.4 mõju regionaalsele tasakaalustatusele on kokkuvõtvalt hea. Valdonna meede oli otseselt suunatud toetama ettevõtluse arengut ja konkurentsivõime kasvu maapiirkondades. Kõik meetmetegevused sellesse eesmärki ka jõudsalt panustasid. Eriti oluline mõju oli PATEE meetmetegevusel (5.4.2), mille abil võimaldati toetust/kasu koondada nii piirkondlikult kui ka suhteliselt proportsionaalselt kogu Eesti ulatuses. KOV koostöö maakondlikul tasandil arenguvajaduste selgitamisel ning nende alusel konkreetsetes tegevustes kokku leppimine võimaldas ergutada sihstatult ettevõtluskeskkonda nii perifeersetes maapiirkondades kui ka väiksemates tõmbekeskustes ja nende tagamaadel.
- 439 Teistel 5.4 meetmetegevustel oli samuti arvestatav mõju kohalikule- ja regionaalsele arengule, kuid erinevatel põhjustel nende meetmete regionaalset lõhet kahandavat potentsiaali maksimaalselt ära ei kasutatud. Peamine probleem tulenes meetme toetuste tingimustest, mis andis eelise toetusi taotleja eelkõige nendel omavalitsustel, ja ka ettevõtetele, kel oli selleks piisavalt omakapitali (5.4.3-5.4.5). Taristuobjektide rajamise meetmetegevused (5.4.3-5.4.4) soosisid kaudselt samuti neid piirkondi ja omavalitsusi, kus elas suhteliselt rohkem inimesi (potentsiaalseid taristu kasutajaid ja kliente) ning hõredama asustusega ja keskusest kaugemal asuvad piirkonnad jäid, paljuski meetmetegevuse disaini

eeldustest tulenevalt, toetustest kõrvale isegi juhtudel, kui neil oleks olnud vahendeid omafinantseeringu maksmiseks.

- 440 Ka kompetentsikeskuste meetmetegevuse (5.4.1) regionaalne mõju jäi väiksemaks kui eeldatud, tulenevalt piirkondliku turu väiksusest ning innovaatilise ettevõtluspotentsiaali piiratud olemisest. Ideaalis oli kompetentsikeskuste funktsioon olla regionaalse majandusinnovatsiooni „mootorid“, teadmispõhise, spetsialiseeruva ettevõtluse piirkondlikud kasvulavad. Reaalsuses oli valdavam osa kompetentsikeskuste klientidest ettevõtteid, mille majandustegevus leidis aset Harjumaal ja Tartumaal, kus ükski kompetentsikeskus geograafiliselt ei asunud. Ehkki kompetentsikeskustel oli kliente üle Eesti, siis suur osa nende tegevusest ei toetanud regionaalset tasakaalustatust.
- 441 Seega need meetmetegevused küll panustasid territoriaalse arengu ühtlustamisse, aga suhteliselt ebaühtlaselt, arvestades Eesti kui terviku vajadusi. Meetme projektidest ligikaudu 21% moodustasid Harjumaal ja Tartumaal ettevõtete projektid. Rahastatud projektide arv on väikseim Hiiumaal, Läänemaal, Raplamaal ja Saaremaal ning enim projekte on rahastatud Ida-Virumaal ja Pärnumaal. Ligikaudu 15% meetme rahastusest jaotati Harjumaal ja Tartumaal ettevõtetele, mis ühe elaniku kohta Harjumaal on 23,97 € ning Tartumaal 58,20 €. Need näitajad on oluliselt alla maakondade keskmise. Meetme toetusi on enim ühe elaniku kohta läinud Hiiumaale (485,18 €), Jõgevamaale (424,32 €) ja Valgamaale (386,82 €). Suuremad toetuste summad on suunatud Ida-Virumaale (17%), Harjumaale (9,3%) ning Lääne-Virumaale (8,7%).
- 442 5.4 meetme regionaalne mõjuanalüüs näitab, et toetustel oli oluline mõju primaarsektori regioonile (st põllu- ja metsmajanduse kõrge osakaaluga maakondades) ning teadus- ja innovatsiooniregioonile (st Harju- ja Tartumaale) lisandväärtusele, kus mõlemal juhul ettevõtjate lisandväärtuse kasv on 3,6% kõrgem pärast toetuse saamist võrreldes ülejäänud regioonidega (maakondadega). Muud regionaalse mõjud erinevused ei ole statistiliselt olulised.

Hinnang tegevuse jätkusuutlikkusele

- 443 Regionaalmeetme mõju toetuse saajate tegevuste jätkuvusele ja arengule on hea. Kasusaajate majandusliku toimimise potentsiaal on tänu toetustele kõrgem ning investeeritud vahendid on loonud paremad eeldused taristuobjektide ja seadmete perspektiivse, eesmärgipõhise kasutuse tagamiseks.
- 444 5.4.1 meetmetegevusest rahastatud 5 kompetentsikeskust jätkavad tööd isemajandavalt (ilma SF toetusteta) pärast toetuste perioodi lõppu, kuid adekvaatset hinnangut nende kestlikkusele on võimalik anda pigem vähemalt 5 aasta pärast. Kompetentsikeskuste kestlikkus pärast toetuste perioodi lõppu võib väga palju hakata sõltuma ka sellest, kas ja millises suunas muutuvad nende eesmärgid ning kuivõrd võimalikud muutused lahknevad neile toetuste perioodil kehtinud ülesannetest ja ka tegutsemise kitsendustest. Toetuste lõppemisel võivad keskuste jaoks hakata kriitiliste probleemidena kõrguma töötajate palkamine, teadmiste juurde toomine ja arendustegevuse mahu drastiline kahanemine. Jätkusuutlikkuse tagamiseks on oluline tugevam integreeritus ülikoolidega, milleta kompetentsikeskuste võimalused arenemiseks on piiratud.
- 445 Meetmetegevustes 5.4.3 ja 5.4.5 on valdavalt toetuse saajate tegevused jätkumas. Taristuobjektide investeeringute (5.4.3) mõju jätkuvusele selgub reaalselt mitmeid aastaid pärast toetuste perioodi lõppu. Külustuskeskuste, teemaparkide ja turismi ja/või sporditaristu ülalpidamine ja arendamine nõuab olulisi vahendeid ning nende kestliku toimimise potentsiaal väljaspool Harju- ja Tartumaad ei ole alati kõige kõrgem. Küsimus on sageli ka selles, kui palju avalikku raha need objektid võivad perioodi järgsetel aastatel neelama hakata ning kuivõrd omavalitsustes on olemas poliitiline valmisolek või konsensus nende toimimisse (ka majanduslike probleemide korral) panustada.
- 446 PATEE meetmetegevuse (5.4.2) kasusaajate jätkusuutlikkus avaldub pigem kaudselt, vastavalt sellele, kuivõrd kasusaajad on alustanud või jätkanud ettevõtlustegevusega, säilitanud programmide mõjul loodud töökohad, jätkanud piirkonna turismi- ja elukeskkonna atraktiivsuse suurendamisega jms. Meetmetegevuse jätkuvuse mõttes analoogsel kujul programmidega enamasti ei jätkata. Taristu rajamise meetmetegevuse (5.4.4) jätkutegevused sõltuvad peamiselt toetust saanud kohalike

omavalitsuste võimekusest taristuobjekte korras hoida ning vajadusel ka integreerida potentsiaalsete sotsiaalmajanduslike vajadustega ja arengutega piirkondades (sh nt kinnisvaraarendused). Kuna valdavas osas olid toetuse saajad siiski sellised omavalitsused, kes olid võimelised panustama arvestatava omaosalusega, siis on eeldus et nad on majanduslikult ka edaspidi piisavalt suutlikud, et sellega toime tulla.

- 447 Meede 5.4.5. mõju avaldub koosmõjus muude Ida-Virumaa nelja tööstuspargi arengusse tehtud tööstusinvesteeringuga, mille toel loodud ca. 1000 töökohta 25 uue ettevõtte peale. Toetuste mõju hakkas avalduma alates detailplaneeringute kehtestamisest ning avaldub potentsiaalselt aastakümnete vältel, mil loodud ettevõtted Eestis tegutsevad, siia oma kasumi reinvesteervad ja oma tootmist laiendavad. Meede 5.4.5 jätkub läbi õiglase ülemineku investeeringute toetuse.

Hinnang TA tellimisele ja TAI tegevustele

- 448 5.4 meetme mõju TA tellimisele ja TA koostööle oli positiivne. Paljudel, sh ka väljaspool Harju- ja Tartumaad, tegutsevatel ettevõtetel tekkis läbi meetme esmakordne võimalus TA valdkonnaga kokku puutuda ning arendusprotsessides osaleda.
- 449 Regionaalmeetme kompetentsikeskuste meetmetegevus (5.4.1) oli otseselt suunatud toetama piirkondliku ettevõtluse arendamist läbi teadus- ja arendustegevuse ning TA teenuste pakkumise. Teiste 5.4 meetmetegevuste seos TA koostöö ja teenustega oli põgusam ning ka mõju pigem kaudne. Nende meetmetegevuste positiivne sisend oli eelduste loomine TA koostöö tekkimiseks ning TA teenuste ostmiseks tulevikus. Need eeldused loodi nii kasusaajate teadmiste laiendamise ja kaasajastamise (5.4.2) kui ka infrastruktuuri soetamise ja rajamise kaudu (5.4.3-5.4.5). Meetmetegevuse 5.4.2 raames toimus osades maakondades ka ettevõtjate ning ülikoolide koostöösidemete loomine ja ühishuvidest lähtuvate tegevuste läbiviimine. See hõlmas muuhulgas ka ettevõtete poolse probleemipõhise sisendi andmist üliõpilaste uurimustöödeks vastavates teemavaldkondades või ühisürituste korraldamist TA asutuste esindajate ning ettevõtjatega, mille raames loodi kontaktid ning kaardistati erinevad vajadused ja võimalused koostööks. Üliõpilasteni vahendatakse ettevõtete teemapüstitused teadustööde tegemiseks, samuti ettevõtete probleeme üliõpilastele õppetöös kasutamiseks ja reaalsete lahenduste pakkumiseks.
- 450 5.4.1 meetmetegevuse mõju kärpsid (väikelinnade ja maapiirkondade) ettevõtete piiratud võimalused (sh oskuste ja ka teadmise puudust ettevõtetes, TA töökohtade vähesus (sh insenerid, eksperdid), omafinantseeringu puudus või ebapiisav võimekus finantse kaasata), aga sageli samuti ka ettevõtjate motivatsioon TA teenuseid tarbida ning TA partnerlust luua. Kasvavaks probleemiks TA koostöös osalemiseks on ka laenude jm finantstoodete kättesaadavus, TA teenuste kõrge hind ja teadustaristu puudumine ja/või kättesaadavus.
- 451 Üldjuhul TA koostöö takistuseks ei ole sobilike partnerite puudus. Pigem on see murekoht aktuaalne osadel suurematel tööstusettevõtetel, kes vajavad spetsiifilist teadmist, mida Eesti TA asutustes kohati ei ole või on selle kasutamine piiratud ajaraamistikus raskendatud. See on tihti seotud just võimalusega rakendada projektidesse piisav hulk teadustöötajaid ja insenere. Sellisel juhul eelistatakse tellida, piisava rahalise võimekuse olemasolul, vastavad arendused välisriikidest, kus TA mahud ning ka spetsiifiliste valdkondade eksperdid on lihtsamini kaasatavad.
- 452 Meetmest toetust/kasu saanud ettevõtete enda ressurssidega piiratud võimalused innovatsiooni luua ning toote- ja teenuste arendusega olid suhteliselt kasinad. Valdav enamik kasusaajaid on suhteliselt väikesed ettevõtted, kelle innovatsiooni võimekus nii inimressursside kui taristu osas on madal. Võimekuse kasvu nendes ettevõtetes pidurdasid peaaesjalikult vähene finantsvõimekus ning ka tunnetatud kõrged tururiskid uute toodete ja teenuste väljaarendamiseks, mistõttu nähakse võimalikke innovatsiooni investeeringute tasuvust pessimistlikuna.

Hinnang asjakohasusele ja rakendamisele

- 453 Regionaalmeede oli asjakohane ning kooskõlas seatud eesmärgiga „toetada majandusaktiivsuse, sealhulgas tööhõive ja ettevõtlusaktiivsuse kasvu väljaspool Harju ja Tartu maakonda“. Meede aitas tõsta ettevõtete konkurentsivõimet väikelinnades ja maapiirkondades, luues eeldused ettevõtete arengu kasvuks nii teadmiste kui ka taristu investeeringute toel. Meetme vahendid tervikuna olid tegevuse eesmärkide ja väljundi saavutamiseks piisavad.
- 454 Samuti panustas meede Konkurentsivõime kava "Eesti 2020" eesmärkide täitmisel saavutada kiire tootlikkuse kasv (2020. a sihttase 80%) ning hoida kõrget tööhõive taset (2020. a sihttase 76%) läbi eelduste loomise töökohtade tekkeks ning taristu investeeringute ettevõtlustegevuste tõhustamiseks ja laiendamiseks.
- 455 Meetmest kasusaajate jaoks vajaks ettevõtlustoetuste süsteem korrigeerimist. Tähelepanu tuleks pöörata enam ettevõtete vajadustele (sh eri regioonides), muuta süsteemi loogilisemaks, integreeritumaks ja komplekssemaks, silmas pidades muuhulgas vajadust arvestada ka teiste valdkondade meetmete disainis senisest rohkem regionaalarengu väljakutsetega. Meetmete kogukomplekti üks keskseid probleemkohti regionaalarengu vaates on toetuste jagamine Harjumaa ja Tartumaa ettevõtetele, mis suurendab piirkondade vahelist arengulõhet. Meetmed ja meetmetegevuste disain ei arvestanud piisavalt omavalitsusüksuste vajadusi, võimekusi ning piirkondlikke erisusi.
- 456 Meetme rakendamine oli edukas. Toetust/kasu saajate koostöö ministeeriumi ja rakendusüksusega oli sujuv ning motiveeriv, selgitused ja instruktsioonid selged, tagasiside toimus mõistlikus ajaraamis ja vormis. Rakendamise protsess oli läbipaistev ja usaldusväärne.
- 457 Rakendamise protsessi sujuvusele aitas olulisel määral kaasa ka see, et valdavalt olid meetme toetuste taotlejateks piiratud hulk kohaliku omavalitsuse üksusi ning regionaalarengu tugiorganisatsioone, kes on eeskujulikult informeeritud ning kellel on pikaajaline kogemus erinevate toetuste taotlemisel ning aruandluse täitmisel, samuti tegevusprogrammide korraldamisel ja vajaliku koostöö koordineerimisel.
- 458 Ettevõtjate jaoks oli meetme rakendamisega seotud kesksed murekohad seotud eelkõige liigse halduskoormusega.

6. Soovitused

Tööturg

	LEID	JÄRELDUS	SOOVITUS JA TEGEVUSED SELLE RAKENDAMISEKS	VIIDE LÕIGULE	ADRESSAAT	TÄHTAEG
1.	Ettevõtjate majandusnäitajate alusel ei leidnud tõendust SF vahendite panus töötajate arvule kasvu ega ka ettevõtete lisandväärtuse ning tootlikkuse kasvule.	Sihtgrupi suurust ja eripära arvestades ei omanud tegevused otsest seost ega mõju ettevõtluskeskkonna ja tööturu kitsaskohtade lahendamisele. Arvutatud puhasmõju väärtus töötajate arvule ei anna piisavat kinnitust töötamise toetuse ja palgatoetuse mõjust töötajate arvule (tööhõivele).	Vähenenud töövõimega inimeste paremaks toetamiseks tööturul pöörata tähelepanu töövõime vähenemise ennetusele – suunata edaspidi toetusi pigem ennetustegevustele, kui vähenenud töövõimega isikute tööturumeetmetele.	50, 51	MKM, TK	Võimalusel perioodil 2021–2027
2.	Veebiküsitlusele vastanute hinnangul oli toetuste süsteem hoomatav, kuid ettevõtte arengut ja kasvu toetavaid toetusi ei olnud piisavalt.	Planeeritust väiksem oli koosmõju kombineeritud palgatoetuse ja koolituse toetuse puhul.	Disainida meetmed selliselt, et koolitused toetaks paremini otseseid tööle asumise toetusi (palgatoetus, esimesele töökohale asuv isik vajab mentorit jms). Võimaldada rohkem paindlikke lahendusi:	55, 57	MKM, RM, RTK, TK	Võimalusel perioodil 2021–2027

LEID	JÄRELDUS	SOOVITUS JA TEGEVUSED SELLE RAKENDAMISEKS	VIIDE LÕIGULE	ADRESSAAT	TÄHTAEG	
		<ul style="list-style-type: none"> Erinevad meetmed oleksid üksteist toetavad – nt osalise koormusega inimeste palkamine. Toetus peaks olema suuremamahulisem, st toetus võiks katta kogu tööle võetud inimese palgafondi ja olla võimalik kasutada pikema aja vältel. 				
3.	Ida-Viru ja Kagu-Eestisse piirkondlike töökohtade loomise toetuse andmise tingimusena rakendati nõuet, et ettevõtja peab tööle võtma vähemalt 5 inimest.	Selline tingimus töötas hästi Ida-Viru maakonnas, kus tegutsevad suuremad ettevõtted ning kus on suurem nõudlus tööjõu järele. Kagu-Eestis selline tingimus ostus hoopis toetuse andmisel piiravaks, sealsed väikesed ettevõtted ei vajanud nii suurel hulgal tööjõudu korraga.	Toetuste tulemuslikkuse tõstmisel on jätkuvalt oluline sihtgrupi vajadustest lähtumine (ettevõtte spetsiifikast, suuruselt vms) ning tulemuste pidev seiramine ja vajadusel muudatuste tegemine.	66, 63	MKM, TK, RTK	Võimalusel perioodil 2021–2027

Ettevõtlus ja TA

	LEID	JÄRELDUS	SOOVITUS JA TEGEVUSED SELLE RAKENDAMISEKS	VIIDE LÕIGULE	ADRESSAAT	TÄHTAEG
4.	<p>TA asutuste ning ettevõtjate vahelist koostööd takistab akadeemia paradigma, mis on üles ehitatud publitseerimise ja juhendamise süsteemile.</p> <p>Lisaks ei ole ettevõtjatel tihti piisavalt omavahendeid või TA tegevuste finantseerimise võimekust.</p>	<p>Ettevõtete ning ülikoolide vaheline koostöö on raskendatud.</p>	<p>Kaaluda ülikoolide juures tegutsevatele tehnosiirde üksuste toetamist, et süsteem saaks hakata efektiivsemalt toimima ning võimaldaks suurendada ülikoolide ja ettevõtete vahelist koostööd.</p> <p>Samaaegselt pakkuda ettevõtjatele toetusmeetmeid, mis aitavad lahendada omafinantseeringu puudumise või madala finantsvõimekuse probleeme.</p>	223, 232	RTK, EIS, MKM, HTM	Võimalusel perioodil 2021–2027
5.	<p>Meetmete raames tegeleti teadustööga, millel on potentsiaali hilisemas tootearenduse faasis mõjutada ettevõtte majandusnäitajaid positiivselt.</p>	<p>Senine sekkumisloogika ja mõju mõõtmise indikaatorid ei aita parimal viisil mõõta sektorites ning ettevõttes toimunud muutusi.</p>	<p>Meetmete väljatöötamisel kaardistada sihtrühmadega sektori ja valdkonna hetkeolukord, sekkumisvajadus ning koos seotud osapooltega disainida sekkumisloogika selliselt, et see vastaks sektori eripäradele ja võimaldaks tulemust ja mõju ettevõtlusele hinnata parimal võimalikul viisil.</p>	201	EIS, MKM, HTM	Võimalusel perioodil 2021–2027
6.	<p>Taotluse koostamine ja hilisem aruandlus oli väga mahukas ja keerukas ning nõudis palju ressursi.</p>	<p>Bürokratia maht toetuste taotlemisel ja nende haldamisel ning sellega kaasnevaid erinevaid vormilised nõudeid, mis muudavad potentsiaalse koostöö ettevõtete ja ülikoolide vahel keeruliseks, aeganõudvaks, rahaliselt kalliks ja</p>	<p>Jätkata meetmete taotlemise tingimuste ja aruandluse lihtsustamist, võttes arvesse ka sihtrühmade sektorite eripärasid.</p> <p>Kommunikeerida muudatusi taotlejatele selgelt ning pakkuda juhiseid ja abi taotluse esitamise ja aruandluse esitamisel.</p>	211, 237, 243	RTK, EIS, MKM	Võimalusel perioodil 2021–2027

	LEID	JÄRELDUS	SOOVITUS JA TEGEVUSED SELLE RAKENDAMISEKS	VIIDE LÕIGULE	ADRESSAAT	TÄHTAEG
		riskantseks mõlemale osapooltele.				
7.	Ettevõtete- ning ülikoolidevahelist koostööd takistavad küsimused ja vaidlused seoses intellektuaalse omandiga.	Puuduvad selged reeglid ning mõlemale poolele vastuvõetav praktika intellektuaalse omandi kasutamisel.	Pakkuda teadusprojektide juures teadusasutustele ja ettevõtjatele nõustamist ja juhendeid (sh näiteid senistest praktikatest) kuidas intellektuaalse omandi kasutamist vormistada ning milliseid kokkuleppeid sõlmida. Koostada koostöös ülikoolidega juhised intellektuaalse omandi kasutamise heade praktikate ja näidete kohta.	224	EIS, MKM, JUM	Võimalusel perioodil 2021–2027
8.	TA ja TAI tegevuste juures ei keskendu organisatsioonid ega ettevõtted otseselt horisontaalsetele teemadele, sest lähtutakse teadus- ja arendustegevuste teadusfilosoofilistest printsiipidest, viies tegevusi läbi tuginedes parimatele meetodikatele.	Horisontaalsetele teemadele puudus meetme tegevustel otsene mõju.	Jätkata MKM kompetentsikeskuse poolt nõustamise pakkumist rakendajatele ja taotlejatele suurendamiseks teadlikkust horisontaalsetest põhimõtetest. Disainida toetuste andmise tingimused selliselt, et meetme seosed ja panus horisontaalsetesse teemadesse oleks selgemini esile toodud. Vajadusel hinnata seotud osapooltega erinevate horisontaalsete teemade sobivust ja vajadust meetmete ja meetmetegevuste konteksti, vähendamaks tarbetut halduskoormust ja formaalselt nõuete täitmist projektides, millel võib horisontaalsete teemadega sisuline seos puududa.	214, 215, 216	RTK, MKM	Võimalusel perioodil 2021–2027
9.	Mitmete perioodi 2014–2020 meetmete rakendamisel on kavandatud struktuursed muutused ellu viidud, kuid puuduvad vahendid nende muutuste abil saavutatud positiivsete ühiskondlike mõjude alal hoidmiseks.	Ellu viidud tegevuste mõju võib minna ilma teadusrahistuse suurendamiseta tulevikus kaduma.	Meetmete mõjude jätkusuutlikkuse tagamiseks on oluline välja töötada väljumisstrateegiad koostöös seotud osapooltega, et tagada ülesehitatud tegevuste jätkuv toimimine. ÜKP vahendite abil soetatud taristu ja teenuste hilisemaks ülalpidamiseks planeerida vajalikud vahendid ja koostada tegevusplaan koos rahastustaotlusega. Taotleval asutusel eelarvestada vajalik summa asutuse eelarves, võimalusel esitada see koos toetuse taotlusega.	230, 232, 234	Vastavate valdkondade poliitikakujundajad ja rakendusasutused	Võimalusel perioodil 2021–2027

	LEID	JÄRELDUS	SOOVITUS JA TEGEVUSED SELLE RAKENDAMISEKS	VIIDE LÕIGULE	ADRESSAAT	TÄHTAEG
10.	Ettevõtete madal finantsvõimekus ning omafinantseeringu kõrge piirmäär takistavad ettevõtetel TA tellimist ja TAI tegevuste läbiviimist.	TA tellimine ning TAI tegevuste maht võib ajas kahaneda ning mõjutada negatiivselt Eesti ettevõtluskeskkonna konkurentsivõimet.	Muuta omafinantseeringu piirmäära ning pakkuda ettevõtetele suuremas mahus toetusi koos erinevate finantsgarantiidega riskide maandamiseks.	240	RTK, EIS, MKM, ELAK, RM	Võimalusel perioodil 2021–2027

Ettevõtlusteadlikkus ja konkurentsivõime

	LEID	JÄRELDUS	SOOVITUS JA TEGEVUSED SELLE RAKENDAMISEKS	VIIDE LÕIGULE	ADRESSAAT	TÄHTAEG
11.	Meetmete disain eeldab seatud eesmärkide täitmist (möödikute alusel), kuid ei motiveeri toetuse saajaid maksimaalselt panustama. See on osaliselt seotud ka möödikute seadmise suhtelise keerukusega.	Meetmete disainil tuleks rohkem arvestada ettevõtete motiveeriva faktoriga, mis võimaldaks toetustest võimalikult rohkem kasu/väärtust luua.	Rakendada võimalusel toetuste lihtsustatud kulude mudelit, mis on seotud ettevõtete poolt toetuste abil saavutatud tulemustega. Toetuse maht siduda saavutustasemetega, selliselt et kõrgem saavutustase on seotud ka suurema toetuse mahuga.	304	MKM, EIS	2028+ rakenduskava meetmete ettevalmistamise perioodil
12.	Meetme tegevused, mille kaudu pakutakse ettevõtluse tugiteenuseid (sh oskusteabe pakkumine, nõustamine ning koostöö toetamine teiste ettevõtete ja tugistruktuuridega) on olnud tõhusam viis varajase faasi ettevõtluse toetamiseks kui rahaliste otsetoetuste jagamine. Tugiteenuste osutamine ettevõtetele on osutunud toimivaks lahenduseks ettevõtlusarengu kiirendamisel. Teenustega jõutakse	Nõustamisteenuste pakkumine on jätkuvalt oluline, eriti alustavatele ja väikeettevõtetele nõu regioonides.	Jätkata nõustamisteenustega, kuid tõhustada neid (vt järgmine punkt).	251	MKM, REM, EIS, MTÜ Maakondlikud Arenduskeskused	2028+ rakenduskava meetmete ettevalmistamise perioodil

	LEID	JÄRELDUS	SOOVITUS JA TEGEVUSED SELLE RAKENDAMISEKS	VIIDE LÕIGULE	ADRESSAAT	TÄHTAEG
	suurema hulga ettevõtjateni ja need moonutavad ka vähem konkurentsi.					
13.	Meetme tegevuse 5.1.1 tulemused on mõõdikute järgi positiivsed ehk nõustamist saanud ettevõtteid on rohkem kui eesmärgiks seatud. Samas kaldub nõustamise reaalne tulem olema sageli piiratud mõjuga, kuna ettevõtteid ei ole valmis saanud teadmist oma äritegevuses rakendada. Selle põhjusena tuuakse muuhulgas välja (suhteliselt) kõrgeid finantsriske, mis ärimudeli muutusega võivad kaasneda.	Senisest rohkem tuleks tähelepanu pöörata nõustamise kvaliteedile ja integreeritusele võimalike teiste meetme tegevustega. Kui nõustamise eesmärk ei ole lihtsalt ettevõtjaid harida (lootes, et tarkus kasvatab ka otsustusjulgust), siis oleks vajalik näidata ja informeerida nõu saanud ettevõtteid, kuidas võimalikke riske maandada (sh milliseid toetusi, mille jaoks ja kui pika aja peale tuleks taotleda).	Luu täiendavaid tulemuslikkuse ja proaktiivsuse mõõtmisel põhinevaid motivatsioonimehhanisme arenduskeskuste rahastamise diferentseerimisel. Samuti toetada arenduskeskuste sees konsultantide tegevuse tulemuslikkust arvestavate motivatsioonipakettide kasutust. Tugevdada arenduskeskuste tiime, sh regionaalsete arengulepete protsesside raames kavandatava regionaalse koostöömudeli raames.	287	MKM, REM, EIS, MTÜ Maakondlikud Arenduskeskused	2028+ rakenduskava meetmete ettevalmistamise perioodil
14.	Maapiirkondades ja perifeersetes maakondades tegutsevad mikro- ja väikeettevõtteid hindavad toetuste	Ühtsed üleriigilised toetuse andmise tingimused ei arvesta ettevõtluskeskkonna eripäradega (nt selle asukoha kaugus partneritest, klientidest,	Diferentseerida ettevõtetele seatavaid eesmärke/nõudeid nii piirkondlikult kui valdkonniti.	305, 296	MKM, REM, EIS, MTÜ Maakondlikud Arenduskeskused	2028+ rakenduskava meetmete ettevalmistamise perioodil

	LEID	JÄRELDUS	SOOVITUS JA RAKENDAMISEKS	TEGEVUSED SELLE	VIIDE LÕIGULE	ADRESSAAT	TÄHTAEG
	<p>taotlemise eelduseks olevaid majandusnäitajatele loodud nõudeid liiga kõrgeks, ning seetõttu ei juleta sageli toetusele kandideerida.</p> <p>Tegevusest 5.1.2 toetust saanud alustavatel ettevõtetel on kohati keeruline täita 80 000 eurost käibenõuet, isegi kui ettevõtte asub Tallinnas või Tartus.</p>	<p>tugiorganisatsioonidest jne, mis muudab ettevõtluse koormavamaks) .</p>					
15.	<p>Toetuse taotlemise ja menetlemise keskkond ei ole kasutajasõbralik, eriti taotlejatele, kes seda igapäevaselt ei kasuta. Vormid on kohati keeruliselt sõnastatud, ning alati ei ole arusaadav kuidas tuleb taotlusi täita. Aruandluse kohta puudus piisav info. Lisaks toimub kirjalik kommunikatsioon ainult menetlemise keskkonnas ning see</p>	<p>Taotlemise ja menetlemise keskkonna kasutajasõbralikkus on oluline nii esmakordsete kui ka korduvtaotlejate hulga suurendamiseks.</p>	<p>Seetõttu on oluline teha keskkond taotlejatele lihtsamaks ja paremini suunavamaks. Samuti on vajalik parandada suhtlust ja konsultatsioonide kvaliteeti kõigis protsessi etappides, et ettevõtted saaksid oma küsimustele õigeaegsed vastused ja tuge probleemide lahendamisel.</p>		304	EIS, RTK	Esimesel võimalusel - 2025

	LEID	JÄRELDUS	SOOVITUS JA RAKENDAMISEKS	TEGEVUSED SELLE	VIIDE LÕIGULE	ADRESSAAT	TÄHTAEG
	lahendus on vähepaindlik.						

Loomemajandus

	LEID	JÄRELDUS	SOOVITUS JA TEGEVUSED SELLE RAKENDAMISEKS	VIIDE LÕIGULE	ADRESSAAT	TÄHTAEG
16.	Loomemajanduse toetuste eraldamine üldistest ettevõtlustoetustest oli oluline samm loomevaldkonna kui ettevõtluse arendamisel.	Loomemajandus oli esmakordselt eraldi tähelepanu all ja toetused lähendasid loomesektorit ettevõtlusega ja sidusid sektori potentsiaali ettevõtlusega.	Jätkata loomemajanduse, kui sektori tähelepanu all hoidmist ja eraldi toetamist ka tulevikus.	312	KUM	Võimalusel perioodil 2021–2027
17.	Loomemajanduse toetusmeetmetel ei olnud otsust mõju sektori tööhõivele.	Mõju tööhõivele oli tagasihoidlik peamiselt selle tõttu, et seda ei võetud rakenduskava koostamisel loomemajandustoetuste puhul eesmärgiks.	Mõjude ilmnemiseks on väga oluline juba rakenduskava koostamise faasis konkreetselt paika panna soovitud mõõdikud ja neid eesmärgistada, sest suuresti toimub perioodi jooksul töö just nende eesmärkide täitmise nimel.	319	KUM	Rakendusperiood 2028+
18.	Ettevõtja vaatest toetuste koosmõju ning sünergia ei olnud loomemajanduse meetmetes otsene.	Disainitud toetused võimaldavad edendada erinevas arengufaasis ja riskivalmidusega loomeettevõtteid, kuigi ettevõtjad toetuste koosmõju väga ei tunnetanud.	Arendada meetme tegevusi selliselt, et see vastaks veelgi enam ettevõtte vajadusele ja arengufaasile (nt arenguprogrammi põhine lähenemine).	324	KUM	Võimalusel perioodil 2021–2027
19.	Loomevaldkond pakub juba iseenesest paremaid tingimusi naisevõtjatele. Panus võrdsetesse võimalustesse jäi samuti pigem tagasihoidlikuks.	Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdsete võimaluste teemadele ei pööratud tähelepanu.	Toetada sotsiaalset mitmekesisust (1) nõudes toetuse taotlemisel organisatsioonidelt mitmekesisuse ja kaasatuse plaani, kus kirjeldatakse, kuidas kaasatakse erinevaid sotsiaalseid grupe; (2) julgustades ellu kutsuma projekte, mis hõlmavad nii naisi kui ka mehi erinevates rollides, samuti erineva taustaga inimesi; (3) luua eritingimused alustajatele ja vähem esindatud gruppidele, st luua	327, 330	EIS	Võimalusel perioodil 2021–2027

	LEID	JÄRELDUS	SOOVITUS JA TEGEVUSED SELLE RAKENDAMISEKS	VIIDE LÕIGULE	ADRESSAAT	TÄHTAEG
			eraldirahastusmeetmed või väiksema omafinantseeringu nõuded alustavatele ettevõtjatele või vähem esindatud gruppidele (mehed, noored vms); (4) pakkuda mikrotoetusi või stipendiume, mis on kättesaadavad ka neile, kellel puudub suuremahuliste projektide kogemus; (5) luua toetuste raames mentorlusprogramm, kus kogenud ettevõtjad aitavad vähem esindatud gruppidel arendada oskusi ja viia oma projekte ellu; (6) teavitustöö võrdõiguslikkuse teemal, mis keskenduvad soolisele vms tasakaalule ja koostööle.			
20.	Peamine koostöö seisnes teadmiste jagamises, et teadlaste teadmiste abil viia oma loometegevus järgmisele tasandile.	Programmiperioodil puudus süsteemne lähenemine teaduse sidumiseks loomemajandusega, kuid potentsiaal tihedamat koostööd teha sektoril ja TA asutustel on olemas. See vajab lihtsalt rohkem aega.	Pöörata loomemajandussektori ja TA koostööle ülikoolidega rohkem tähelepanu.	333	KUM	Võimalusel perioodil 2021–2027
21.	Loomemajandusettevõtte on väga suures hulgas koondunud Tallinnasse, kus võimalused nii loomingu teostamiseks, esitlemiseks, müümiseks kui ka arendamiseks on võrreldes teiste piirkondadega suuremad.	Ettevõtetal väljaspool tõmbekeskusi on keeruline toetustele konkureerida ja regionaalne ebavõrdsus on suur.	Jätkata tegevuste regionaalset sihistamist, rakendades regionaalseks diferentseerimiseks asjakohaseid lävendeid ja nõudeid või luues eraldi tegevussuuna.	336	EIS	Rakendusperiood 2028+

	LEID	JÄRELDUS	SOOVITUS JA TEGEVUSED SELLE RAKENDAMISEKS	VIIDE LÕIGULE	ADRESSAAT	TÄHTAEG
22.	Regionaalset vaadet muudab asjaolu, kuhu on toetuse saaja ettevõtjana äriregistris registreeritud ning milline on ühe või teise loomeettevõtte geograafiline mõjuulatus.	Ettevõtete registreerimise ja tegelik tegutsemise koht on kohati erinev, mis omakorda moonutab mõju hindamist regionaalsele tasakaalustatusele.	Jätkata ettevõtlusmeetmete regionaalsuse analüüsil tegevuse toimumise või tootmisüksuse asukohast.	338	EIS	Rakendusperiood 2028+
23.	Kuigi ettevõtjad üle kogu Eesti said osaleda, toimusid kohtumised ja seminarid peamiselt Tallinnas ja Tartus, andes sealsetele ettevõtjatele olulise eelise.	Regionaalsuse aspektist ei saa pidada jätkusuutlikuks programmi tegevusi, mille sihtrühmaks on terve Eesti, kuid füüsilised koolitused ja töötoad toimuvad vaid kindlatel aegadel Tallinnas.	Võimalusel (1) kaasata piirkondlikud ettevõtjad ja loomeinimesed programmi planeerimisse, et mõista nende konkreetseid vajadusi ja ootusi; (2) rahastada eraldi piirkondlikke üritusi, st tagada toetused, mis motiveerivad koolitajaid ja korraldajaid viima oma tegevusi väiksematesse keskustesse; (3) pakkuda toetusi osalejatele, kes reisivad kaugemalt suurematesse keskustesse, või vastupidi, katta koolitajate kulud liikumiseks väiksematesse keskustesse; (4) toetada eraldi pop-up töötubasid, st toetada ajutisi, väiksema mahuga koolitusi, seminare ja töötubasid väiksemates keskustes.	341	EIS	Võimalusel perioodil 2021–2027
24.	Loomemajandussektor tervikuna on majanduslikus mõttes habras.	Loomeettevõtted ilma abita erinevate põhjuste tõttu oma tegevusi edendada ja meeskonda suurendada veel ei ole võimelised.	Jätkata loomemajanduse, kui sektori tähelepanu all hoidmist ja eraldi toetamist ka tulevikus. Toetused võiks olla jätkuvad, et toetada pikemaajaliselt meeskondade kooshoidmist.	347	KUM	Võimalusel perioodil 2021–2027
25.	Loomemajanduse meetme panus TA tellimise ja TAI tegevuste arendamisse oli keskine.	Ükski tegevus ei olnud otseselt suunatud TA tegevuse tellimiseks.	TA ja loomesektori vahelise koostöö tugevdamiseks luua eraldi sellele eesmärgistatud meede/meetme tegevus. Meetme disainimisse kaasata sektori ja TA esindajad.	351	KUM, EIS	Rakendusperiood 2028+

Turism

	LEID	JÄRELDUS	SOOVITUS JA TEGEVUSED SELLE RAKENDAMISEKS	VIIDE LÕIGULE	ADRESSAAT	TÄHTAEG
26.	Ettevõtete poolt koostatud äriplaanid ei pruukinud alati realiseeruda või ei pruugi tulevikus olla väljaarendatavale tootele või teenusele turgu.	Turismisektoris sõltub toetuste mõju ja tulemuslikkus keskmisest rohkem väliskeskonna kontrollimatutest teguritest, toetust saanud ettevõtte jätkutegevustest ning on sesoonse iseloomuga.	Jätkata turismivaldkonna toetamist, et parandada sektori positsiooni Eestis, suurendada sektori konkurentsivõimet ja Eesti kui sihtkoha tuntust ning aidamaks pikemas majanduslanguse tsüklis sektoril majanduslikult toime tulla.	359, 361,	MKM, EIS	Võimalusel perioodil 2021–2027
27.	Ettevõtja vaatest toetuste koosmõju ning sünergia ei olnud turismisektori meetmetes otsene.	Ettevõtjad ei kasutanud turismisektorile suunatud toetusi ega üldiseid ettevõtlustoetusi sünergias.	Meetmete ja meetmetegevuste disainimisel rohkem arvestada sünergiaid ning kooskõla – nii meetmete vahelist sidusust kui ka meetmetegevuste (ja toetuste).	369, 370	MKM, EIS	Võimalusel perioodil 2021–2027
28.	Ettevõtjad ei keskendunud projektide elluviimisel soolisele võrdõiguslikkusele ning võrdsete võimaluste loomisesse vähemusgruppide lõikes, kuna seda ei peeta relevantseks.	Turismimeetmete panus soolise võrdõiguslikkuse ja võrdsete võimaluste edendamisse on kesine, kuna ettevõtjate teadlikkus nendest horisontaalsetest teemadest oli madal.	Pakkuda rakendajatele ja taotlejatele nõustamist ja tuge, et kuidas täpselt siduda konkreetne meede, tegevus või projekt horisontaalsete põhimõtetega. Käimasoleval rakendusperioodil on juba alustatud horisontaalsete teemade nõustamist MKM kompetentsikeskuse poolt.	374, 376	EIS	Võimalusel perioodil 2021–2027
29.	Turismisektori meetme tegevused ei omanud positiivset mõju väljaspool Harjumaad tegutsevatele ettevõtetele.	Tavaline lineaarne ega fikseeritud efektiivne paneelidandmete mudel koos maakonna ja aja interaktsiooniterminiga ei näidanud mõju teket või erinevust maakondades.	Regionaalsuse mõju suurendamiseks, tuleks muuta omafinantseeringu määra nõuet selliselt, et väljaspool Tartut ja Tallinna tegutsevate ettevõtete jaoks oleks omafinantseeringu minimaalne protsent madalam.	388, 389, 393, 394	MKM, REM, EIS	Võimalusel perioodil 2021–2027

	LEID	JÄRELDUS	SOOVITUS JA TEGEVUSED SELLE RAKENDAMISEKS	VIIDE LÕIGULE	ADRESSAAT	TÄHTAEG
30.	Toetust saanud ettevõtete juriidilise aadressi või toetuse abil ellu viidud projekt aadressi järgi saab hinnanguliselt analüüsida turismimeetmete otsest ja kaudset mõju.	Olemasolevate andmete pinnalt on keeruline usaldusväärselt hinnata ürituste korraldamiseks suunatud toetuste otsest mõju toimumise piirkonnas laiemalt.	MKM on välja töötamas metoodikat ürituste otseste ja kaudse mõju hindamiseks. Rakendada sellist metoodikat turismimeetmete mõju hindamisel, koguda regulaarselt mõõtmiseks vajalikud andmed analüüsida regulaarselt tulemuste usaldusväärsust ning vajadusel teha metoodikas muudatused.	388	MKM, EIS	Võimalusel perioodil 2021–2027

Regionaalareng

LEID	JÄRELDUS	SOOVITUS JA TEGEVUSED SELLE RAKENDAMISEKS	VIIDE LÕIGULE	ADRESSAAT	TÄHTAEG
31. Meetmed ja meetmetegevuste disain ei arvesta piisavalt omavalitsusüksuste vajadusi, võimekusi ning piirkondlikke erisusi.	Toetuste mõju suuremaks avaldumiseks tuleks lubada omavalitsusüksustele suuremat kohapealset kaalutusõigust, ehk paindlikkust selles osas, milliseid tegevusi ja millises mahus toetada.	Kasutada regionaalsete arengulepete protsessi piirkondlike ettevõtlusmeetmete disainiks laiemate regionaalsete tegevuskavade raames.	455	REM	2028+ rakenduskava meetmete ettevalmistamise perioodil
32. Tegevused 5.4.2-5.4.4 on olnud tulemuslikud, kuid sageli puudub rahastatud tegevustel selge ja realistlik väljumisstrateegia.	Selle tulemusena on oht, et tehtud tegevused jäävad ühekordseks ettevõtmisteks ning nende mõju seatud eesmärkide saavutamisel piiratuks. Samuti suurendab see riski, et rajatud taristuobjektid ei leia jätkurahastust ning nende arendamine ning kasutamine võib tulevikus osutuda keeruliseks.	Meetme tingimusi disainides on vajalik arvestada ka pikema perspektiivi vaadet. See peaks tagama, et rahastuse saaksid (eelistatult) need projektid, millel on potentsiaalsed garantiid tegevuste ja taristu arendamise rahastamiseks, kui väline finantseering kaotatakse.	446	REM	2028+ rakenduskava meetmete ettevalmistamise perioodil
33. Meetme tegevus 5.4.1 on olnud üldises plaanis edukas ning positiivse mõjuga. Suurema osa nende klientide majandustegevus toimub Tallinna ja Tartu linnapiirkondades või ka mujal Eestis ning kohaliku piirkonna	Kompetentsikeskused ei ole, vastupidiselt nende loomisel eeldatud funktsioonile, kujunenud regionaalseteks TA põhise majanduse mootoriteks.	Kompetentsikeskuste tegevuste toetamisel oleks oluline seada tingimusena keskustele suurem vastutus regionaalse ettevõtluse teadus- ja arendustegevuse põhisel arendamisel. See peaks hõlmama muuhulgas ka proaktiivset koostööd piirkonna ettevõtluse tugistruktuuride, ning piirkonna ettevõtetega.	440	REM	2028+ rakenduskava meetmete ettevalmistamise perioodil

LEID	JÄRELDUS	SOOVITUS JA RAKENDAMISEKS	TEGEVUSED SELLE	VIIDE LÕIGULE	ADRESSAAT	TÄHTAEG
ettevõtete osakaal teenuste saajatest on pigem väike.						
34. Meetmete disainil on vähe tähelepanu pööratud 5.4.2 ja 5.4.3 meetme tegevuste sidususele. Infrastruktuuritoetused ei ole üldjuhul kaetud PATEE kavades rahastatud tegevustega.	See kahandab töenäosust, et toetust saanud ettevõtluse taristuobjektid täidaksid ka pikemas perspektiivis seatud ettevõtluse arengu funktsioone.	Edaspidi oleks mõistlik toetada infrastruktuuri investeeringute arendamist meetmetega, mis aitavad suurendada ja tõhustada meetme toel loodud taristu kasutamist ettevõtete majandustegevuses. Ka PATEE kavade tegemisel võiks sidusust konkreetsete (arendatavate) ettevõtluse taristuobjektidega silmas pidada.		426	REM	2028+ rakenduskava meetmete ettevalmistamise perioodil
35. Meetme tegevuse 5.4.2 (PATEE) ja teiste omavalitsuste või piirkonna meetmete tegevuste vahel on kohati vähe sidusust.	PATEE kavade tegevuste piiratud kooskõla kohaliku arengu meetmetega laiemalt kahandab toetuste tõhusust.	Toetuste määramisel oleks vajalik rohkem arvestada PATEE kavade tegevuste sünergiat ka teiste kohaliku ja/või regionaalsete strateegiliste tegevustega.		426	REM	2028+ rakenduskava meetmete ettevalmistamise perioodil

7. Lisad

Lisa 1. Toetuste eesmärgid ja tulemusnäitajad

MEEDE	MEETME EESMÄRK	TULEMUSNÄITAJAD (SIHTVÄÄRTUS 2023)	
PS3 Tööturule juurdepääsu parandamine ja tööturult väljalangemise ennetamine			
Meede 3.1 Töövõime toetamise skeemi loomine ja juurutamine	Tööealiste töövõime säilitamine ja parandamine, sh tööandja ja töötaja toetamine töötingimuste edendamisel, vähenenud töövõimega inimeste tööturul osalemise suurendamine ja varase pensionile jäämise ärahoidmine. Töövõime toetamise skeemi jätkusuutlikkuse tagamine	Töötavad inimesed, kelle töövõimet hinnati osaliseks ning kes on säilitanud oma töökoha 12. kuu möödumisel peale hindamist (90%)	Mittetöötavad inimesed, kelle töövõimet hinnati osaliseks ning kes on liikunud hõivesse 12. kuu möödumisel peale hindamist (26%)
Meede 3.2 Tööturuteenusused tagamaks paremaid võimalusi hõives osalemiseks	Suurendada teenustes osalejate tööalaseid võimalusi ja osalemist tööhõives	Osalejad, kes on asunud kuue kuu jooksul pärast programmist lahkumist tööle, sh füüsilisest isikust ettevõtjana (40%)	
PS4 Kasvuvõimeline ettevõtetus ja rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline teadus- ja arendustegevus			
Meede 4.1 Eesti TA rahvusvahelise konkurentsivõime suurendamine ja osalemine üle-euroopalistes teadusalgatustes	Eesti teadus ja kõrgharidus on rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline ja nähtav. Teadusasetuste võrk tegutseb tõhusalt ning taristu on nüüdisaegne. Eesti on atraktiivne koht teadus- ja arendustööks ning õppeks. Teadlaskarjäär on populaarne ning erasektoris on teadlaste ja inseneride osakaal suurenenud.	Erasektori rahastatud avaliku sektori teadus- ja arendustegevuse kulutuste osakaal (7%)	
Meede 4.2 TAI süsteemi kohaliku sotsiaalmajandusliku mõju suurendamine ja nutikas spetsialiseerumine kasvualade (IKT + tervis + ressursid) arendamiseks	Oodatavaks tulemuseks on TA suunatus Eesti riigi, ühiskonna ja majanduse vajadustele nii teadustegevuses kui ka selle tulemuste rakendamisel, mis omakorda panustab tootlikkuse ja konkurentsivõime tõusu. Riik on rakenduslike uuringute ja ettevõtete arendustööde tark eestvedaja ja teadusasetused teevad tihedat koostööd valitsusasetuste ja ettevõtetega.	Ülikoolide ja teiste kõrgkoolidega innovatsioonialast koostööd teinud ettevõtete osakaal kõigi küsitletud ettevõtete hulgas (6,8%)	Erasektori teadus- ja arendustegevuse TA kulutuste osakaal (% SKP-st) (2%)

MEEDE	MEETME EESMÄRK	TULEMUSNÄITAJAD (SIHTVÄÄRTUS 2023)
Meede 4.4 Ettevõtja arenguplaani toetusmeede ettevõtete arendus- ja eksporditegevustele kaasaitamiseks ning juhtimisvõimekuse tõstmiseks.	Ettevõtete rahvusvahelise konkurentsivõime tõstmine läbi pikaajaliste arenguplaanide koostamise ning arenguplaanist lähtudes ettevõtte tarviklikuks arenguks vajalike teenuste osutamise	Müügitulu uutest või oluliselt muudetud toodetest või teenustest (20%)
PS5 Väike ja keskmise suurusega ettevõtete arendamine ja piirkondade konkurentsivõime tugevdamine		
Meede 5.1 Ettevõtlikkuse kasvatamine, ettevõtluse kasvu soodustamine, ettevõtluskeskkonna arendamine	Meetme tulemusena on olulisel määral kasvanud ettevõtjate ambitsioonikus, loovus, üldine ettevõtlikkus, sh. positiivne hoiak ettevõtlusega alustamiseks, jätkusuutlike alustavate ettevõtjate hulk ning tegutsevate ettevõtjate majandustulemused ja Eesti on konkurentsivõimeline ja atraktiivne sihtkoht	Väike ja keskmiste ettevõtete (edaspidi VKE) poolt loodud lisandväärtus töötaja kohta jooksevhindades (31 500)
Meede 5.2 Kapitali- ja krediidi-kindlustuse kättesaadavuse parandamine	Ettevõtjatele on kättesaadav traditsiooniliste äriprojektide finantseerimiseks vajalik kapital, et tõsta nende üldist konkurentsivõimet (sh suurendada ekspordivõimekust) ning ettevõtjatele on kättesaadav ka kõrgema riskiga ambitsioonikate äriprojektide finantseerimiseks mõeldud riskikapital, et toetada nende kiiret kasvu ja jätkusuutlikkust	Eksportivate ettevõtete arv (16 400)
Meede 5.3 Loomemajanduse arendamine	Siduda kultuuri- ja loomevaldkondades olevat potentsiaali ettevõtlusega, et soodustada uute ambitsioonikate ärimudelitega ettevõtete juurdekasvu, tõsta ekspordivõimekust ning luua teistele majandussektoritele loomemajanduse kaudu lisaväärtust ärimudelite, toodete ja teenuste ning müügi ja turunduse arendamisel	
Meede 5.4 Piirkondade konkurentsivõime tugevdamine	Tööhõive ja ettevõtlusaktiivsus on kasvanud väljaspool Tallinna ja Tartu linnapiirkondi	Väljaspool Harjumaad ja Tartumaad loodud SKP osakaal Eesti SKP-st (30%)

Lisa 2. Toetuste summade ja projektide jagunemine meetmete lõikes

PRIORITEETSED SUUNAD, MEETMED JA TEGEVUSED	RA/RÜ	LÕPETATUD PROJEKTIDE ARV SEISUGA 31.12.2023	VÄLJA MAKSTUD TOETUSE SUMMA (€)	EL
Prioriteetne suund 3: Tööturule juurdepääsu parandamine ja tööturult väljalangemise ennetamine				
Meede 3.1: Töövõime toetamise skeemi loomine ja juurutamine				
Tegevus 3.1.1: Töövõime toetamise reformi sihtrühmale tööturuteenuste ja neid toetavate teenuste arendamine, juurutamine ja osutamine, et säilitada töökohta või leida uut tööd	MKM/RTK	4	138,720,387	
Meede 3.2: Tööturuteenused tagamaks paremaid võimalusi hõives osalemiseks				
Tegevus 3.2.1: Tööturuteenuste laiendamine uutele sihtrühmadele ja uute tööturuteenuste pakkumine	MKM/RTK	62	49,379,544	
Prioriteetne suund 4: Kasvuvõimeline ettevõtlus ja rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline teadus- ja arendustegevus				
Meede 4.1: Eesti TA rahvusvahelise konkurentsivõime suurendamine ja osalemine üle-euroopalistes teadusalgatustes				
Tegevus 4.1.1: Institutsionaalne arendusprogramm TA asutustele ja kõrgkoolidele (ASTRA)	HTM/RTK	36	114,178,891	
Meede 4.2: TAI süsteemi kohaliku sotsiaalmajandusliku mõju suurendamine ja nutikas spetsialiseerumine kasvualade (IKT + tervis + ressursid) arendamiseks				
Tegevus 4.2.2: Kõrghariduse erialastipendiumid nutika spetsialiseerumise kasvualdkondades (ettevõtetele mõju läbi tööturu)	HTM/RTK	(1 rahastatud)	20,282,678	
Tegevus 4.2.3: TA programm nutika spetsialiseerumise kasvualdkondades	MKM/EIS	158	34,766,092	
Tegevus 4.2.4: Riigi rahastatavad koostööstruktuurid	MKM/EIS	66	73,544,194	
Tegevus 4.2.5: Nõudluspoole poliitikad, riik innovaatiliste lahenduste tellijana	MKM/EIS	12	2,301,772	
Tegevus 4.2.6: Start-up ettevõtluse hoogustamine	MKM/EIS	3	9,818,043	
Meede 4.4: Ettevõtja arenguplaani toetusmeede ettevõtete arendus- ja eksporditegevustele kaasaaitamiseks ning juhtimisvõimekuse tõstmiseks				
Tegevus 4.4.1: Arenguvajaduste välja selgitamine ja ettevõtete arendustegevused	MKM/EIS	521	74,194,752	
Tegevus 4.4.2: Teadusarenduse tegevuse osak	MKM/EIS	1115	10,888,879	
Prioriteetne suund 5: Väikese ja keskmise suurusega ettevõtete arendamine ja piirkondade konkurentsivõime tugevdamine				

PRIORITEETSED SUUNAD, MEETMED JA TEGEVUSED	RA/RÜ	LÕPETATUD PROJEKTIDE ARV SEISUGA 31.12.2023	VÄLJA MAKSTUD TOETUSE SUMMA (€)	EL
Meede 5.1: Ettevõtlikkuse kasvatamine, ettevõtluse kasvu soodustamine, ettevõtluskeskkonna arendamine				
Tegevus 5.1.1: Nõustamine ja piirkondlike ettevõtjate arendamine maakondlikes arenduskeskustes	REM/RTK	2	13,430,609	
Tegevus 5.1.2: Starditoetus	MKM/RTK	665	9,116,830	
Tegevus 5.1.3: Ekspordi arendamise tegevused	MKM/EIS	163	38,670,818	
Tegevus 5.1.4: Ettevõtlusteadlikkus	MKM/EIS	7	18,431,250	
Tegevus 5.1.5: Turisminõudluse suurendamine	MKM/EIS	198	43,669,988	
Tegevus 5.1.6: Turismitoodete arenduse juhtimine	MKM/EIS	7	4,022,288	
Tegevus 5.1.7: Turismiettevõtete ärimudeli arendamine	MKM/EIS	100	9,246,520	
Tegevus 5.1.8: Rahvusvaheliselt huvipakkuvate turismiattraksioonide ja toetava taristu väljaarendamine	MKM/EIS	17	12,193,231	
Meede 5.2: Kapitali- ja krediidikindlustuse kättesaadavuse parandamine				
Tegevus 5.2.1: Laenude, tagatiste ja eksporditehingute kindlustuse väljastamine	MKM/RTK	(1 rahastatud)	49,500,000	
Tegevus 5.2.2: Varajase faasi fondifondi loomine riskikapitali pakkumiseks	MKM/RTK	(1 rahastatud)	49,000,000	
Meede 5.3: Loomemajanduse arendamine				
Tegevus 5.3.1: Loomemajanduse inkubatsiooni arendamine	KUM/EIS	9	1,713,996	
Tegevus 5.3.2: Loomemajanduse tugistruktuuride arendamine	KUM/EIS	23	5,145,370	
Tegevus 5.3.3: Loomemajanduse valdkondades tegutsevate ettevõtete ekspordivõime arendamine	KUM/EIS	141	5,488,609	
Tegevus 5.3.4: Loomemajanduse sidumine teiste sektoritega (väikeprojektid)	KUM/EIS	1	13,128	
Tegevus 5.3.5: Loomemajanduse sidumine teiste sektoritega (suurprojektid)	KUM/EIS	2	1,484,249	
Tegevus 5.3.6: Loomemajandusala teadlikkuse tõstmine	KUM/EIS	4	2,490,109	
Tegevus 5.3.7: Loomemajanduse taristu ja tehnoloogilise võimekuse arendamine	KUM/EIS	12	4,017,403	
Meede 5.4: Piirkondade konkurentsivõime tugevdamine				

PRIORITEETSED SUUNAD, MEETMED JA TEGEVUSED	RA/RÜ	LÕPETATUD PROJEKTIDE ARV SEISUGA 31.12.2023	VÄLJA MAKSTUD TOETUSE SUMMA (€)	EL
Tegevus 5.4.1: KOMP ehk regionaalsete kompetentsikeskuste arendamine	REM/RTK	202	8,949,452	
Tegevus 5.4.2: PATEE ehk piirkondlikud algatused tööhõive ja ettevõtlikkuse edendamiseks	REM/RTK	92	13,846,359	
Tegevus 5.4.3: Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise investeeringud töökohtade loomiseks	REM/RTK	117	114,577,958	
Tegevus 5.4.4: Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise investeeringud töökohtade ja teenuste kättesaadavuse parandamiseks	REM/RTK	24	14,747,194	
Tegevus 5.4.5: Ida-Virumaa tööstusinvesteeringute toetamine	REM/RTK	11	2,497,551	
Meede 15: Majanduse elavdamine (hõlmatud ainult ankeetküsitluse valimisse)				
Tegevus 15.3.1 - Turismisektori elavdamise programm	REM/RTK	80	11,924,239	
Tegevus 15.3.2 - Ettevõtjate tootearenduse toetus, ettevõtja arenguprogramm ja rakendusuringute programm	REM/RTK	77	19,170,291	

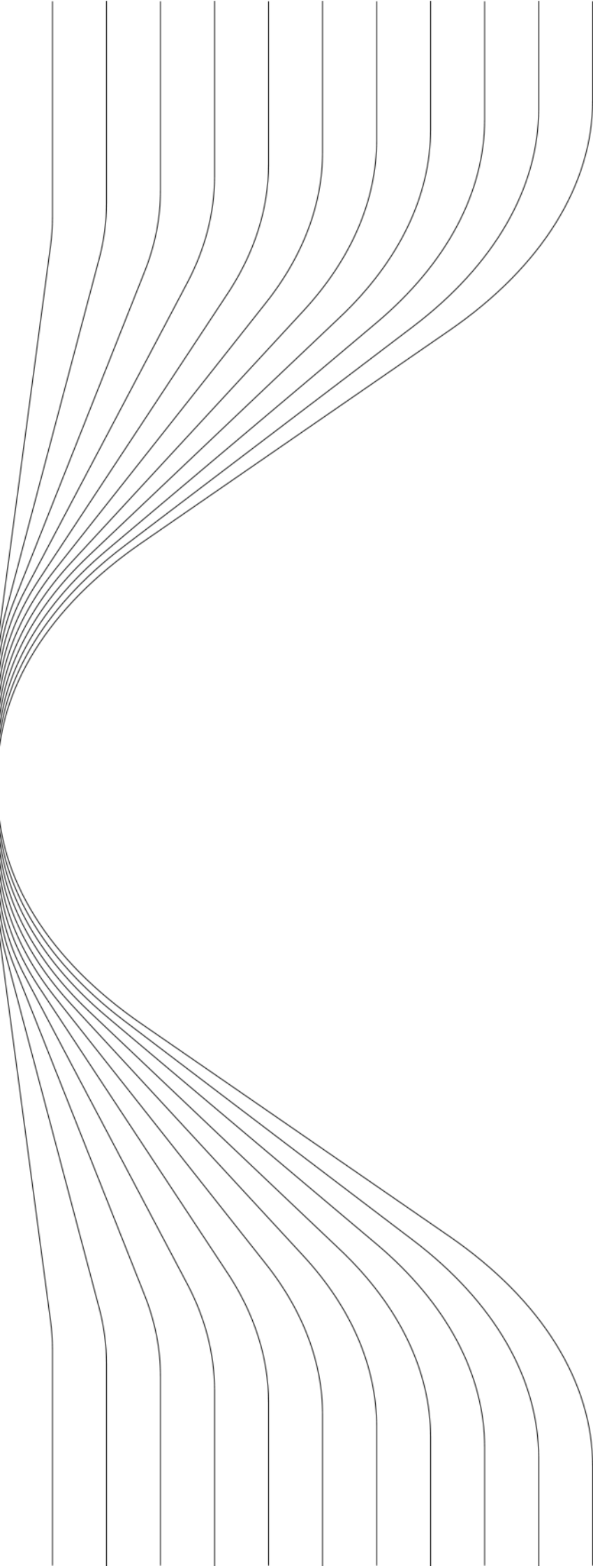
Lisa 3. Hindamises analüüsitud tegevused ja nende jagunemine teemadeks

PRIORITEETSSED TEGEVUSED	SUUNAD, MEETMED JA VASTUTAJA	VALDKOND
Prioriteetne suund 3: Tööturule juurdepääsu parandamine ja tööturul väljalangemise ennetamine		
Meede 3.1: Töövõime toetamise skeemi loomine ja juurutamine		
Tegevus 3.1.1: Töövõime toetamise reformi sihtrühmale tööturuteenuste ja neid toetavate teenuste arendamine, juurutamine ja osutamine, et säilitada töökohta või leida uut tööd	MKM	tööturg
Meede 3.2: Tööturuteenused tagamaks paremaid võimalusi hõives osalemiseks		
Tegevus 3.2.1: Tööturuteenuste laiendamine uutele sihtrühmadele ja uute tööturuteenuste pakkumine	MKM	tööturg
Prioriteetne suund 4: Kasvuvõimeline ettevõtlus ja rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline teadus- ja arendustegevus		
Meede 4.1: Eesti TA rahvusvahelise konkurentsivõime suurendamine ja osalemine üle-euroopalistes teadusalgatustes		
Tegevus 4.1.1: Institutsionaalne arendusprogramm TA asutustele ja kõrgkoolidele (ASTRA)	HTM	ettevõtlus ja TA
Meede 4.2: TAI süsteemi kohaliku sotsiaalmajandusliku mõju suurendamine ja nutikas spetsialiseerumine kasvualade (IKT + tervis + ressursid) arendamiseks		
Tegevus 4.2.2: Kõrghariduse erialastipendiumid nutika spetsialiseerumise kasvualdkondades (ettevõtetele mõju läbi tööturu)	HTM	ettevõtlus ja TA
Tegevus 4.2.3: TA programm nutika spetsialiseerumise kasvualdkondades	MKM	ettevõtlus ja TA
Tegevus 4.2.4: Riigi rahastatavad koostööstruktuurid	MKM	ettevõtlus ja TA
Tegevus 4.2.5: Nõudluspoole poliitikad, riik innovaatiliste lahenduste tellijana	MKM	ettevõtlus ja TA
Tegevus 4.2.6: Start-up ettevõtluse hoogustamine	MKM	ettevõtlus ja TA
Meede 4.4: Ettevõtja arenguplaani toetusmeede kaasaaitamiseks ning juhtimisvõimekuse tõstmiseks		
Tegevus 4.4.1: Arenguvajaduste välja selgitamine ja ettevõtete arendustegevused	MKM	ettevõtlus ja TA
Tegevus 4.4.2: Teadusarenduse tegevuse osak	MKM	ettevõtlus ja TA
Prioriteetne suund 5: Väikese ja keskmise suurusega ettevõtete arendamine ja piirkondade konkurentsivõime tugevdamine		
Meede 5.1: Ettevõtlikkuse kasvatamine, ettevõtluse kasvu soodustamine, ettevõtluskeskkonna arendamine		
Tegevus 5.1.1: Nõustamine ja piirkondlike ettevõtjate arendamine maakondlikes arenduskeskustes	REM	ettevõtlusteadlikkus ja ettevõtete konkurentsivõime
Tegevus 5.1.2: Starditoetus	MKM	ettevõtlusteadlikkus ja ettevõtete konkurentsivõime
Tegevus 5.1.3: Ekspordi arendamise tegevused	MKM	ettevõtlusteadlikkus ja ettevõtete konkurentsivõime
Tegevus 5.1.4: Ettevõtlusteadlikkus	MKM	ettevõtlusteadlikkus ja ettevõtete konkurentsivõime
Tegevus 5.1.5: Turisminõudluse suurendamine	MKM	turismi arendamine
Tegevus 5.1.6: Turismitoodete arenduse juhtimine	MKM	turismi arendamine
Tegevus 5.1.7: Turismiettevõtete ärimudeli arendamine	MKM	turismi arendamine
Tegevus 5.1.8: Rahvusvaheliselt huvipakkuvate turismiatraktsioonide ja toetava taristu väljaarendamine	MKM	turismi arendamine

PRIORITEETSED TEGEVUSED	SUUNAD, MEETMED JA	VASTUTAJA	VALDKOND
Meede 5.2: Kapitali- ja krediidikindlustuse kättesaadavuse parandamine			
Tegevus 5.2.1: Laenude, tagatiste ja eksporditehingute kindlustuse väljastamine		MKM	ettevõtlusteadlikkus ja ettevõtete konkurentsivõime
Tegevus 5.2.2: Varajase faasi fondifondi loomine riskikapitali pakkumiseks		MKM	ettevõtlusteadlikkus ja ettevõtete konkurentsivõim
Meede 5.3: Loomemajanduse arendamine			
Tegevus 5.3.1: Loomemajanduse inkubatsiooni arendamine		KUM	loomemajanduse arendamine
Tegevus 5.3.2: Loomemajanduse tugistruktuuride arendamine		KUM	loomemajanduse arendamine
Tegevus 5.3.3: Loomemajanduse valdkondades tegutsevate ettevõtete ekspordivõime arendamine		KUM	loomemajanduse arendamine
Tegevus 5.3.4: Loomemajanduse sidumine teiste sektoritega (väikeprojektid)		KUM	loomemajanduse arendamine
Tegevus 5.3.5: Loomemajanduse sidumine teiste sektoritega (suurprojektid)		KUM	loomemajanduse arendamine
Tegevus 5.3.6: Loomemajandusala teadlikkuse tõstmine		KUM	loomemajanduse arendamine
Tegevus 5.3.7: Loomemajanduse taristu ja tehnoloogilise võimekuse arendamine		KUM	loomemajanduse arendamine
Meede 5.4: Piirkondade konkurentsivõime tugevdamine			
Tegevus 5.4.1: KOMP ehk regionaalsete kompetentsikeskuste arendamine		REM	regionaalareng
Tegevus 5.4.2: PATEE ehk piirkondlikud algatused tööhõive ja ettevõtlikkuse edendamiseks		REM	regionaalareng
Tegevus 5.4.3: Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise investeeringud töökohtade loomiseks		REM	regionaalareng
Tegevus 5.4.4: Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise investeeringud töökohtade ja teenuste kättesaadavuse parandamiseks		REM	regionaalareng
Tegevus 5.4.5: Ida-Virumaa tööstusinvesteeringute toetamine		REM	regionaalareng

Lisa 4. Klasteranalüüsi tulemused

MEEDE	KLASTER 1	KLASTER 2	KLASTER 3	KLASTER 4
Meede 4.1	0,061	0,059	0,020	0,002
Meede 4.2	0,995	0,084	0,015	0,025
Meede 4.4	0,056	0,090	0,040	0,012
Meede 5.1	0,310	0,646	0,528	0,140
Meede 5.3	0,035	0,221	0,043	0,008
Meede 5.4	0,042	0,120	0,250	0,016
Meede 15.3	0,016	0,010	0,004	0,000
Laenukäendus	0,011	0,057	0,021	0,004
Tööstuslaen	0,001	0,002	0,001	0,001
Regionaallaen	0,000	0,000	0,000	0,001
Stardilaen	0,000	0,003	0,002	0,001
Kapitalilaen	0,000	0,000	0,000	0,000
Ekspordilaen	0,001	0,000	0,000	0,000
Stardilaenu käendus	0,002	0,004	0,001	0,000
Minu esimene töökoht	0,022	0,028	0,153	0,425
Palgatoetus	0,008	0,043	0,284	0,633
Tööruumide ja vahendite kohandamine	0,002	0,001	0,002	0,005
Alaealise töötamise toetus	0,005	0,068	0,029	0,004
Minu esimene töökoht Eestis	0,001	0,005	0,003	0,003
Tööandjale koolituskulu hüvitamine	0,000	0,000	0,000	0,001
Fondide kasutamine	0,008	0,000	0,000	0,000
Müügitulu, tuh €	2436,4	2242,8	938,0	1223,5
Töötajate arv	13,7	16,5	9,4	12,6
Tegutsemise aeg (vanus)	10,5	13,0	12,8	13,7
Kasutatud meetmete arv	1,7	1,5	1,3	1,1
Primaarsektori regioon	0,047	0,000	0,424	0,000
Tööstusregioon	0,012	0,001	0,221	0,044
Turismiregioon	0,735	0,933	0,028	0,663
Teadus- ja innovatsiooniregioon	0,861	0,857	0,114	0,702

Question the answer